

מסילת ישרים

ספר

מסילת ישרים

כולל כל ענייני מוסר ויראת ה'

חברו החכם הנעלם כמוהר"ר

משה חיים לוצאטו

נר"ו

(נוסח דפוס ראשון שנת ה'תק)

מסילת ישרים

3	הקדמת המו"ל	
3	הקדמת המחבר	
7	חובת אדם בעולם	א
12	ביאור מדת הזהירות	ב
14	ביאור חלקי הזהירות	ג
17	בדרך קניית הזהירות	ד
22	בביאור מפסידי הזהירות וההרחקה מהם	ה
25	ביאור מדת הזריזות	ו
28	ביאור חלקי הזריזות	ז
31	בדרך קניית הזריזות	ח
31	בביאור מפסידי הזריזות וההרחקה מהם	ט
33	בביאור מידת הנקיות	י
35	בפרטי מידת הנקיות	יא
	גזל - 35, עריות - 37, מאכלות אסורות - 38, הונאת דברים - 39, נתינת עצה לעור - 39, רכילות ולשון הרע - 40, שנאה ונקמה - 40, שבועות - 40, שקר - 41, חלול השם - 42, שמירת שבת ויו"ט - 42, נאווה - 43, כעס - 44, קנאה - 45, חמדה - 45	
47	בדרך קניית הנקיות	יב
47	ביאור מדת הפרישות	יג
50	בחלקי הפרישות	יד
51	בדרכי קניית הפרישות	טו
52	בביאור מדת הטהרה	טז
55	בדרכי קניית הטהרה	יז
56	ביאור מידת החסידות	יח
58	ביאור חלקי החסידות	יט
66	במשקל החסידות	כ
68	בדרכי קניית החסידות	כא
69	ביאור מדת הענוה	כב
72	בדרכי קניית הענוה	כג
74	ביאור יראת חטא	כד
76	בדרכי קניית היראה	כה
77	ביאור מדת הקדושה	כו
80	הערות סופיות	
80	צרת הדמיון - 80, יסוד העבודה: צדיק באמונתו יחיה - 80, א"א להפנים האמונה בלי מוסר - 80, גודל טמטום הלב המונע התבוננות - 81, סוג ראשון של עבירות: טבעי, אהבת הערב, והמוסר תרופה לו - 82, סוג שני של עבירות: רוחני, ההימנעות מהתבוננות - 82, שתי השיטות בעניין מהות היצר, והקושיות שיש על שתיהן - 82, שיטת רבינו, ששתי השיטות נכונות כאחד - 83, הרפואה המיוחדת לזה: לימוד בעיון דיני התורה הנוגעים לכל פגם - 83, אנו נכשלים בגזל יותר מאשר בטרפות, הסיבה לזה - 84, תועלת רוב ההרגל על היצר הגשמי על ידי הלימוד של הפגמים עצמם - 85, השפעת לימוד התורה בסתמא היא על היצר הרוחני - 85, חשיבות ההתעוררות למוסר - 86.	נספח - אגרת המוסר

מסילת ישרים

הקדמת הרב המחבר זצ"ל

אמר המחבר, החיבור הזה לא חברתיו ללמד לבני האדם את אשר לא ידעו, אלא להזכירם את הידוע להם כבר ומפורסם אצלם פירסום גדול. כי לא תמצא ברוב דברי, אלא דברים שרוב בני האדם יודעים אותם ולא מסתפקים בהם כלל, אלא שכפי רוב פרסומם וכנגד מה שאמתתם גלויה לכל, כך ההעלם מהם מצוי מאד והשכחה רבה. על כן אין התועלת הנלקט מזה הספר יוצא מן הקריאה בו פעם אחת, כי כבר אפשר שלא ימצא הקורא בשכלו חדושים אחר קריאתו שלא היו בו לפני קריאתו אלא מעט, אבל התועלת יוצא מן החזרה עליו וההתמדה. כי יזכרו לו הדברים האלה הנשכחים מבני האדם בטבע, וישים אל לבו חובתו אשר הוא מתעלם ממנה.

ותראה, אם תתבונן בהוה ברוב העולם, כי רוב אנשי השכל המהיר והפקחים החריפים ישימו רוב התבוננם והסתכלותם בדקות החכמות ועומק העיונים, איש איש כפי נטית שכלו וחשקו הטבעי. כי יש שיטרחו מאד במחקר הבריאה והטבע, ואחרים יתנו כל עיונם לתכונה ולהנדסה, ואחרים למלאכות. ואחרים יכנסו יותר אל הקדש, דהיינו, למוד התורה הקדושה. מהם בפלפולי החלכות, מהם במדרשים, מהם בפסקי הדינים. אך מעטים יהיו מן המין הזה אשר יקבעו עיון ולמוד על עניני שלמות העבודה, על האהבה, על היראה, על הדבקות¹, ועל כל שאר חלקי החסידות². ולא מפני שאין דברים אלה עקרים אצלם, כי אם תשאל להם, כל אחד יאמר שזהו העיקר הגדול. ושלא ידומה חכם, שיהיה חכם באמת, שלא יתבררו אצלו כל הדברים האלה. אך מה שלא ירבו לעיין עליו הוא מפני רוב פרסום הדברים ופשיטותם אצלם שלא יראה להם צורך להוציא בעיונם זמן רב. ולא ישאר לימוד הדברים האלה וקריאת הספרים מזה המין, כי אם אצל אותם שאין שכלם כל כך דק וקרוב להיות גס³, שאלה תראה אותם שוקדים על כל זה ולא יזוו ממנו, עד שלפי המנהג הנוהג בעולם כשתראה אחד מתחסד לא תוכל לימנע מלחשוד אותו לגם השכל.

- מאיר המסילה -

¹ היינו ג' המדות השרשיות חסד הוא אהבה (תיקו"ז ו ע"א), גבורה היא יראה (שם ו ע"ב), ודבקות היא ת"ת (עי' זהר ח"א קיב ע"ב).

² עי' שערי קדושה (ח"א ש"ג): כל זמן שלא קיים תר"ג מצות נקרא צדיק שאינו גמור, וכו' וכאשר יקיים כולם אלא שעדיין לא נקנו בו גם כן כל המדות טובות בטבע גמור עד שקיים התר"ג מצות בשמחה מאהבה בלי גרוי יצר הרע כלל יען נזדכך החומר לגמרי, וכמו שאמר דוד המלך ע"ה (תהלים קט כא) ולבי חלל בקרבי, גם אמר (שם קלא א) ה' לא גבה לבי וגו' נפשי כגמול עלי אמו, יראה כאלו הוטבעו בו כל המדות משיצא מרחם אמו. הנה זה נקרא חסיד גמור, כי כן דוד המלך ע"ה להיותו מוטבע בטבע במדות טובות, ובקיום המצות קרא עצמו חסיד כמו שאמר (שם פו ב) שמרה נפשי כי חסיד אני.

עי' זהר ח"ג קמה ע"א: תאנא כל אדם שיש בו חסידות נקרא מלאך יי' צבאות הה"ד (&) כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך יי' צבאות הוא מפני מה זכה כהן להקרא מלאך יי' צבאות אמר ר' יהודה מה מלאך יי' צבאות כהן למעלה אף כהן מלאך יי' צבאות למטה ומאן הוא מלאך יי' צבאות למעלה (&) זה מיכ"ל אל השר הגדול דאתי מחסד של מעלה והוא כהן גדול של מעלה כביכול כהן גדול דלתתא אקרי מלאך יי' צבאות משום דאתי מסטרא דחסד.

תרגום: למדנו כל אדם שיש בו חסידות נקרא מלאך ה' צבאות, זהו שכתוב "כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא". למה זכה כהן להקרא מלאך ה' צבאות, אמר רבי יהודה, מה מלאך ה' צבאות כהן למעלה, אף כהן מלאך ה' צבאות למטה, ומיהו מלאך ה' צבאות למעלה, זה מיכ"ל השר הגדול שבא מחסד של מעלה, והוא כהן גדול של מעלה. כביכול כהן גדול שלמטה נקרא מלאך ה' צבאות, משום שבא מצד החסד.

וכידוע חסד שורש לכל המידות.

³ עי' דרך חיים למהר"ל (אבות פ"ב מ"ה): מי שאין בו השכל שהיא התורה אין בו יראת שמים מצד שהוא חסר השכל שהיא התורה, שעל ידי השכל יש בו יראת שמים, ואם אין בו השכל אין כאן יראה כמו שאמרו אם אין חכמה אין יראה, ומצד שאין אל האדם מעלת השכל הוא בעל חומר

מסילת ישרים

ואולם תולדות המנהג הזה רעות מאד לחכמים ולבלתי חכמים, כי גורם שמאלה ומאלה יחסר החסידות האמיתי ויהיה יקר מאד למצוא אותו בעולם. כי יחסר מן החכמים למיעוט עיונם בו, ויחסר מן הבלתי חכמים למיעוט השגתם אותו, עד שידמו רוב בני האדם שהחסידות תלוי באמירת מזמורים הרבה ווידויים ארוכים מאד, צומות קשים, וטבילות קרה ושלג, כולם דברים אשר אין השכל נח בהם ואין הדעת שוקמה.

והחסידות האמיתי הנרצה והנחמד, רחוק מציור שכלנו. כי זה דבר פשוט, מילתא דלא רמיא עליה דאינש, לאו אדעתיה (שבועות מב ע"א)⁴, ואף על פי שכבר קבועים בלב כל האדם הישר התחלותיו ויסודותיו, אם לא יעסוק בהם, יראה פרטיו ולא יכירם, יעבור עליהם ולא ירגיש בהם. ראה כי אין דברי החסידות ועניני היראה והאהבה וטהרת הלב דברים מוטבעים באדם עד שלא יצטרכו אמצעים לקנותם, אלא ימצאו אותם בני האדם בעצמם כמו שימצאו כל תנועותיהם הטבעיות, כשינה והקיצה, הרעב והשבע, וכל שאר התנועות החקוקות בטבענו, אלא ודאי שצריכים הם לאמצעים ולתחבולות לקנות אותם, ולא יבצרו גם כן מפסידים להם שירחיקום מן האדם, ולא יחסרו דרכים להרחיק מפסידיהם. אם כן אפוא, איך לא יצטרך להוציא זמן על העיון הזה לדעת אמיתת הדברים ולדעת הדרך לקנותם ולקיימם. מאין תבוא החכמה הזאת בלב האדם אם לא יבקשנה⁵.

וכיון שכבר התאמת אצל כל חכם צורך תמימות העבודה וחובת טהרתה ונקיונה⁶, שזולת אלה אינה נרצית ודאי כלל, אלא נמאסת ומתועבת, כי כל לבבות דורש ה' וכל יצר מחשבות הוא מבין (דה"י א' כח ט)⁷, מה נענה ביום תוכחה אם התרשלנו מן העיון הזה, והנחנו דבר שהוא כל כך מוטל עלינו שהוא עיקר מה ה' אלהינו שואל מעמנו⁸. היתכן שייגע ויעמול שכלנו בחקירות אשר לא נתחייבנו בהם, בפלפולים אשר לא יצא לנו שום

גס לכך אינו חסיד לעשות הטוב שהוא לפניו משורת הדין רק מצד הפשיטות מן החומר, וכל אשר הוא נוטה אל החמרי יותר אין בו טוב.

⁴ תרגום: דבר שלא מוטל על אדם לא חושב עליו.

⁵ ע"י משלי (ב ד-ה): אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה, אז תבין יראת ידוד ודעת אלהים תמצא. בהגר"א: דעת אלהים תמצא, הדעת של מלאכים, כלומר השגת המלאכים, והוא סוד הנהגת עוה"ז בסוד כבוד אלקים הסתר דבר, כבוד מלכים חקור דבר, והוא מעשה בראשית ומעשה מרכבה.

⁶ ע"י זהר חדש (יט ע"א): א"ר אבא אר"י בשם רב הונא, לפני ולפנים הוא דוגמתו של ג"ע. וכשנכנס הכהן לשם, נכנס בנשמה, ולא בגוף. באימה, ביראה, ברתת, בזיע, בנקיות, בטהרה.

⁷ ז"ל הפסוק: ואתה שלמה בני דע את אלהי אביך ועבדהו בלב שלם ובנפש חפצה כי כל לבבות דורש ה' וכל יצר מחשבות מבין אם תדרשנו ימצא לך ואם תעזבנו יזניחך לעד.

⁸ ע"י שערי קדושה (ח"א ש"ו): בני יהיו רעיוניך נכונים בתכלית הכונה ובשמחה בעת שתתפלל להקימה ולגמול חסד עם קונך, ולא לצורך שאלותיך כי הלא אינם רק להראות לפניו כעבד שאין לו חיים אלא מאדונו, ואם תקראנו באמת יהיה קרוב גם הוא אליך כמו שכתוב (תהילים קמ"ה י"א) קרוב ה' לכל קוראיו וגו'. וכתוב (דברי הימים א' כ"ח ט) כי כל לבבות דורש ה' וכל יצר מחשבות הוא מבין ויודע חוסי בו אם תדרשנו ימצא לך.

⁹ מלה"פ (דברים י יב): ועתה ישראל מה ה' אלהיך שאל מעמך כי אם ליראה את ה' אלהיך ללכת בכל דרכיו ולאהבה אתו ולעבד את ידוד אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך. ע"י שערי קדושה (חלק א' שער ב): והנה ענין המדות הן מוטבעות באדם בנפש השפלה הנקראת יסודית הכלולה מארבע בחינות, הדומם והצומחת והבהמית והמדברת. כי גם הן מורכבות מטוב ורע, והנה בנפש הזו תלויות המדות הטובות והרעות והן כסא ויסוד ושורש אל הנפש העליונה השכלית אשר בה תלויין תר"ג מצות התורה כנזכר לעיל בשער ראשון. ולפיכך אין המדות מכלל התר"ג מצות, ואמנם הן הכנות עקריות אל תר"ג המצות בקיומן או בביטולם, יען כי אין כח בנפש השכלית לקיים המצות על ידי תר"ג איברי הגוף אלא באמצעות נפש היסודית המחוברת אל הגוף עצמו בסוד (ויקרא יז יד) כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא, ולפיכך ענין המדות הרעות קשים מן העברות עצמן מאד מאד.

מסילת ישרים

פרי מהם ודינים אשר אינם שייכים לנו, ומה שחייבים אנו לבוראנו חובה רבה, נעזבהו להרגל ונניחהו למצות אנשים מלומדה¹⁰.

אם לא נסתכלנו ולא עיינו מה היא היראה האמיתית ומה ענפיה, איך נקנה אותה ואיך נמלט מן ההבל העולמי המשכה אותה מלבנו. הלא תשכה ותלך אע"פ שידענו חובתה.

האהבה, כמו כן, אם לא נשתדל לקבוע אותה בלבבנו בכח כל האמצעים המגיעים אותנו לזה, איך נמצאה בנו.

מאין יבוא הדבקות וההתלהטות בנפשותינו עמו יתברך ועם תורתו אם לא נשעה אל גדולתו ואל רוממותו אשר יוליד בלבנו הדביקות הזו.

איך תטהר מחשבותינו אם לא נשתדל לנקותה מן המומין שמטיל בה הטבע הגופני.

והמדות כולם הצריכות כמו כן תיקון והישרה. מי יישרם ומי יתקנם אם לא נשים לב עליהם ולא נדקדק בדבר דקדוק גדול.

הלא אם עיינו על הדבר עיון אמיתי, היינו מוצאים אותו על אמיתו ומטיבים לעצמנו, ומלמדים אותו לאחרים ומטיבים להם גם כן. הוא מה שאמר שלמה (משלי ב ד) אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה, אז תבין יראת ה'¹¹. אינו אומר אז תבין פילוסופיה, אז תבין תכונה, אז תבין רפואה, אז תבין דינים, אז תבין הלכות, אלא אז תבין יראת ה'. הרי לך, שלהבין היראה צריך לבקש אותה ככסף ולחפש אותה כמטמונים. הרי איפוא במה שמלומד לנו מאבותינו ובמה שמפורסם אצל כל בן (דעת) [דת] דרך כלל, או, הנמצא זמן לכל שאר חלקי העיון ולעיון הזה לא יהיה זמן. למה לא יקבע אדם לעצמו עתים לפחות להסתכלות הזו, אם מוכרח הוא בשארית זמנו לפנות אל עיונים או אל עסקים אחרים.

והנה הכתוב אומר (איוב כח כח) הן יראת אדני היא חכמה, ואמרו רבותינו ז"ל (שבת לא ע"ב) "הן" אחת, שכן בלשון יוני קורין ל"אחת" הן¹². הרי שהיראה היא חכמה,

- מאיר המסילה -

¹⁰ מלה"פ: ישעיה (כט יג) ויאמר אדני יען כי נגש העם הזה בפיו ובשפתיו כבודוני ולבו רחוק ממני ותהי יראתם אתי מצות אנשים מלמדה.

¹¹ עי' מדרש משלי (פרשה ב): אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה. אמר ריש לקיש, אם אין אדם הולך אחר ד"ת, הם אינן הולכין אחריו. משל לאדם שיש לו פרקמטיאות, אם אין אדם הולך אחריהן אינן באים אחריו. לפיכך אמר שלמה, אם תבקשנה ככסף וגו', אלו דברי תורה שהן מחפשיין ויורדין עד התהום. כך, אם אדם מחפש אחריהן ימצאם, שלכך נאמר, ודעת אלהים תמצא. דאמר ר' ירמיה, והלא כבר נאמר (דניאל ד, כב) ולמן די יצבא יתננה. אם צבא בדברי תורה, הקב"ה נותנה לו. דכתיב, כי ה' יתן חכמה וגו'.

¹² עי' זר"ח יז ע"ב: דא"ר יוסי א"ר חייא כד ברא קב"ה לבר נש אסקיה קמיה בדיוקניה והוא יתיב ואתרי ביה וא"ל אנא עביד לך בגיני למהוי את שולטנא ומלכא על כולא בגיני אנא לעילא ואנת לתתא.

ועוד אנא יהיב בך נשמתא למנדע סוכלתנו וחכמתא מה דלית כן לשאר בריין הוי זהיר לאסתכלא ביקרי הוי זהיר למעבד פיקודי ובר מני לא יהוא שולטנא יקירא כוותך. ומנ"ל דאתריה ביה ואזהיר ליה ע"ד הה"ד ויאמר לאדם הן יראת ה' היא חכמה וסוד מרע בינה כלומר כשתחול יראתי עליך אז תשיג חכמה שהיא למעלה על הכל כד חמא אדם דהוא שלטנא יקירא על כולא אינשי פיקודא דמאריה ולא עבד מה דאתפקד.

תרגום: שאמר רבי יוסי אמר רבי חייא כשברא הקדוש ברוך הוא את האדם העלה אותו לפניו בדמותו והוא ישב והתרה בו ואמר לו אני עושה אותך בשבילי שתהיה אתה שליט ומלך על הכל בשבילי אני למעלה ואתה למטה

ועוד אני נותן בך נשמה לדעת השכל וחכמה מה שאין כן לשאר הבריות תהיה זהיר להסתכל בכבודי תהיה זהיר לעשות מצוותי וחופ ממני לא יהיה שליט ונכבד כמותך ומנין לנו שהזהיר אותו והזהיר אותו על כך זהו נאמר (איוב כח) ויאמר לאדם הן יראת ה' היא חכמה וסוד מרע בינה כלומר כשתחול יראתי עליך אז תשיג חכמה שהיא למעלה מן הכל כשראה

מסילת ישרים

והיא לבדה חכמה. וודאי שאין נקרא חכמה מה שאין בו עיון. אך האמת היא, כי עיון גדול צריך על כל הדברים האלה לדעת אותם באמת, ולא על צד הדמיון והסברה הכוזבת, כל שכן לקנות אותם ולהשיגם.

ומי שיתבונן בם יראה שאין החסידות תלוי באותם הדברים שיחשבו המתחסדים הטפשים, אלא בדברי שלמות אמיתי וחכמה רבה, הוא מה שמשא רבנו עליו השלום מלמדנו באמרו (דברים י יב), ועתה ישראל מה ה' אלקיך שואל מעמך, כי אם ליראה את ה' אלקיך ללכת בכל דרכיו ולאהבה אותו ולעבוד את ה' אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך, לשמור את מצות ה' ואת חקתיו. כאן כלל כל חלקי שלמות העבודה הנרצית לשמו יתברך, והם: היראה, ההליכה בדרכיו, האהבה, שלמות הלב, ושמירת כל המצות.

היראה, היא יראת רוממותו יתברך שיירא מלפניו [כמו] [כמי] שיירא מלפני מלך גדול ונורא, ויבוש מגדולתו על כל תנועה שהוא בא להתנועע, כל שכן בדברו לפניו בתפלה או בעסקו בתורתו.

ההליכה בדרכיו כולל כל ענין יושר המדות ותקונם. והוא מה שביארו ז"ל (שבת קלג ע"ב), מה הוא רחום אף אתה רחום וכו'. וכלל כל זה שינהג האדם כל מדותיו וכל מיני פעולותיו על פי היושר והמוסר. וכללו חכמינו ז"ל (אבות פ"ב מ"א), כל שהיא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם, דהיינו כל ההולך אל תכלית ההטבה האמיתית, דהיינו, שתולדתה חזוק התורה ותקון אהוות המדינות.

האהבה, שיהיה נקבע בלב האדם אהבה אליו יתברך עד שתתעורר נפשו לעשות נחת רוח לפניו, כמו שלבו מתעורר לעשות נחת רוח לאביו ולאמו, ויצטער אם חסר זה מצדו או מאחרים, ויקנא על זה וישמח שמחה רבה בעשותו דבר מזה.

שלמות הלב, הוא שתהיה העבודה לפניו יתברך בטוהר הכוונה, דהיינו, לתכלית עבודתו בלבד ולא לשום פנייה אחרת. ונכלל בזה שיהיה (לבו) שלם בעבודה ולא כפוסח על שתי הסעיפים או כעושה מצות אנשים מלומדה, אלא שיהיה כל לבו נתון לזה. שמירת כל המצות, כמשמעו, דהיינו שמירת כל המצות כלן בכל דקדוקיהן ותנאיהן.

והנה כל אלה כללים צריכים פירוש גדול, ומצאתי לחכמינו ז"ל שכללו החלקים האלה בסדר וחילוק אחר יותר פרטי ומסודר לפי ההדרגה המצטרפת בהם לקנות אותם על נכון, והוא מה שאמרו בברייתא, הובאה במקומות שונים בש"ס ואחד מהם בפרק לפני אידיהן (ע"ז דף כ ע"ב), זה לשוננו, מכאן אמר רבי פינחס בן יאיר, תורה מביאה לידי זהירות, זהירות מביאה לידי זריזות, זריזות מביאה לידי נקיות, נקיות מביאה לידי פרישות, פרישות מביאה לידי טהרה, טהרה מביאה לידי חסידות, חסידות מביאה לידי ענוה, ענוה מביאה לידי יראת חשא, יראת חשא מביאה לידי קדושה, קדושה מביאה לידי רוח הקדש, רוח הקדש מביאה לידי תחית המתים.

והנה על פי הברייתא הזאת הסכמתי לחבר חבורי זה ללמד לעצמי ולהזכיר לאחרים תנאי העבודה השלמה למדרגותיהם. ואבאר בכל אחד מהם עניניו וחלקיו או פרטיו, הדרך לקנות אותו ומה הם מפסידיו, והדרך לישמר מהם. כי אקרא בו אני וכל מי שימצא בו נחת, למען נלמד ליראה את ה' אלקינו ולא תשכח ממנו חובתנו לפניו, ואשר חמרות הטבע משתדל להסיר מלבנו, הקריאה וההסתכלות יעלה על זכרוננו ויעירנו אל המצוה עלינו, וה' יהיה בכסלנו וישמור רגלנו מלכד. ותתקיים בנו בקשת המשורר האהוב

אדם שהוא שליט ונכבד על הכל שכח את מצות רבונו ולא עשה מה שנצטווה

מסילת ישרים

לאלקיו (תהלים פו יא), הורני ה' דרכך אהלך באמתך יחד לבבי ליראה שמך, אמן בן יהו רצון.

פרק א – בבאור כלל חובת האדם בעולמו

יסוד החסידות ושרש העבודה התמימה הוא שיתברר ויתאמת אצל האדם מה חובתו בעולמו ולמה צריך שישים מבטו ומגמתו בכל אשר הוא עמל כל ימי חייו. והנה מה שהורנו חכמינו זכרונם לברכה הוא, שהאדם לא נברא אלא להתענג על ה'¹³ ולהנות מזיו שכינתו¹⁴, שזהו התענוג האמיתי והעידון הגדול מכל העידונים שיכולים להמצא. ומקום העידון הזה באמת הוא העולם הבא, כי הוא הנברא בהכנה המצטרפת לדבר הזה. אך הדרך כדי להגיע אל מחוז הפצנו זה, הוא זה העולם. והוא מה שאמרו זכרונם לברכה (אבות פ"ד מט"ז) העולם הזה דומה לפרוודור בפני העולם הבא. והאמצעים המגיעים את האדם לתכלית הזה, הם המצוות אשר צונו עליהן האל יתברך שמו. ומקום עשיית המצוות הוא רק העולם הזה. על כן הושם האדם בזה העולם בתחלה כדי שעל ידי האמצעים האלה המודמנים לו כאן יוכל להגיע אל המקום אשר הוכן לו, שהוא העולם הבא, לרוות שם

- מאיר המסילה -

¹³ מלה"פ ישעיה נח יד. ועי' זהר ח"א כו ע"א: ומיד דיפקון ישראל מן גלותא עמא קדישא לחוד מיד נהר דהוה חרב ויבש אתמר ביה (בראשית ב י) ונהר יוצא מעדן דא ו' להשקות את הגן ונהר דא עמודא דאמצעיתא יוצא מעדן דא אמא עלאה להשקות את הגן דא שכינתא תתאה דבהווא זמנא אתמר במשה ובישראל (שם נח יד) אז תתענג על יהוה בענג דאיהו ע' עדן נ' נהר ג' גן ואתקיים קרא (שמות טו א) אז ישיר משה וגו' שר לא נאמר אלא ישיר ואתהפך לערב רב ענ"ג לנג"ע ולאומין דעלמא עעכ"ם כגוונא דפרעה ומצראי דפרח בהון שחין אבעבועות אבל לישראל יהא ענ"ג.

תרגום: ומיד כשיצאו ישראל מהגלות, העם הקדוש לחוד, מיד נהר שהיה חרב ויבש נאמר בו "ונהר יוצא מעדן", זה ו', "להשקות את הגן". "ונהר" זה העמוד האמצעי. "יוצא מעדן" זו אמא העליונה. "להשקות את הגן" זו שכינה תחתונה, שבאותו זמן נאמר במשה ובישראל "אז תתענג על ה'", בענג, שהוא ע' עדן, נ' נהר, ג' גן. ויתקיים הכתוב "אז ישיר משה וגו'", שר לא נאמר אלא "ישיר", ויתהפך לערב רב ענ"ג לנג"ע ולאומות העולם עובדי עכ"ם, כמו שפרעה והמצרים שפרח בהם שחין אבעבועות, אבל לישראל יהיה ענ"ג.

¹⁴ עי' ע"ח שער הכללים פרק ראשון: כשעלה ברצונו יתברך שמו לברוא את העולם כדי להיטיב לברואיו, ויכירו גדולתו ויזכו להיות מרכבה למעלה להדבק בו ית'.

עי' ע"ח שער ו פרק ח: מטבע החסד והרחמים הוא להיות מטיבים בעולם. ועי' ביאורים של הלש"ו שלומד את הע"ח ש"א פ"א שתכלית בריאת העולם היא גילוי שמותיו, וזה מתקיים על ידי השפע של תענוג לצדיקים.

עי' ברכות יז ע"א: מרגלא בפומיה דרב [לא כעולם הזה העולם הבא] העולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתיה ולא פריה ורביה ולא משא ומתן ולא קנאה ולא שנאה ולא תחרות אלא צדיקים יושבין ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו השכינה שנאמר ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו. ועי' שבת ל ע"א: שמחים [חזרו מקבלת התורה] שנהנו מזיו השכינה.

עי' זהר ח"א קלז ע"א: החזרת הנשמה לגוף בשנת הארבעים שהמתנה לו בארץ ישראל הדא הוא דכתיב ויהי יצחק בן ארבעים שנה (בראשית כה כ) שהמתין לגוף בקחתו את רבקה בהכנסתה בגוף המזומן לו באותה שעה בהכנסתה בו אין תאוותם וכסופם אלא ליהנות מזיו השכינה וליזון מזיוה הדא הוא דכתיב (שיר א ב) ישקני מנשיקות פיהו אמר רבי אבא ישקני יפרנסני שאין פרנסתן אלא ליהנות וליזון מזיוה של מעלה אמר רבי יוסי סופיה דקרא מוכח דכתיב (שם) כי טובים דודיק מין.

תרגום: החזרת הנשמה לגוף בשנת הארבעים שהמתנה לו בארץ ישראל. זהו שכתוב "ויהי יצחק בן ארבעים שנה", שהמתין לגוף. "בקחתו את רבקה", בהכנסתה בגוף המזומן לו, באותה שעה בהכנסתה בו, אין תאוותם וכסופם אלא להנות מזיו השכינה ולזון מזיוה. זהו שכתוב "ישקני מנשיקות פיהו". אמר רבי אבא, "ישקני", יפרנסני. שאין פרנסתם אלא להנות ולזון מזיוה של מעלה. אמר רבי יוסי, סוף הפסוק מוכיח, שכתוב "כי טובים דודיק מין".

מסילת ישרים

בטוב אשר קנה לו¹⁵ על ידי אמצעים אלה. והוא מה שאמרו, זכרונם לברכה (עירובין כב ע"א), היום לעשותם ומחר לקבל שכרם.

וכשתסתכל בדבר תראה כי השלמות האמיתי הוא רק הדביקות בו יתברך¹⁶, והוא מה שהיה דוד המלך אומר (תהלים עג כח) ואני קרבת אלקים לי טוב¹⁷. ואומר (שם כז ד), אחת שאלתי מאת ה' אותה אבקש שבתני בבית ה' כל ימי חיי וגו'¹⁸, כי רק זה הוא הטוב, וכל זולת זה שיחשבוהו בני האדם לטוב, אינו אלא הבל ושוא נתעה. אמנם לכשיזכה האדם לטובה הזאת, ראוי שיעמול ראשונה וישתדל ביגיעו לקנותה, והיינו שישתדל לידבק בו יתברך בכח מעשים שתולדתם זה הענין והם הם המצוות¹⁹.

והנה שמו הקדוש ברוך הוא לאדם במקום שרבים בו המרחיקים אותו ממנו יתברך, והם הם התאוות החמריות אשר אם ימשך אחריהן, הנה הוא מתרחק והולך מן הטוב האמיתי. ונמצא שהוא מושם באמת בתוך המלחמה החזקה, כי כל עניני העולם בין

- מאיר המסילה -

¹⁵ עי' פירוש הרמ"ק לספר יצירה (פרק ו משנה ה), ומשתי כחות אלו שהם טוב ורע מורכב האדם שמשם יצר הרע ויצר הטוב. והנה המלאכים הם יצר הטוב כולם ואין להם בחינת הרע כלל, ולכן אין להם שכר בעמלם. והבהמות כולם יצר הרע ולהם אין בחינת הטוב, וכו'. אמנם בני אדם יש להם יצר הרע ויצ"ט שהם נשכרים ונענשים. וזה טעם אל בריאת הרע, כי טוב מבחין את הרע, כי על ידי היות באדם טוב ורע והוא עוזב הטוב ורודף אחר הרע הוא בעל עונש. וכן הצדיק, רע מבחין את הטוב, שיש בו יצר הרע ויצ"ט ועוזב הרע ורודף אחר הטוב הוא בעל שכר, וגדולה מעלתו ממלאכי השרת. אם כן זהו טעם שברא הקב"ה הרע שהוא משלים הטוב ומעלהו למעלה מהמלאכים, וכו'. ועי' עוד פרדס רמונים (שער כה פרק ג). ועי' ליקוטי תורה (פרשת האזינו): רצה הקב"ה לברוא אדה"ר ביצה"ר כדי שיאכל שלו ובמה שייגע ויכניע היצה"ר, כי כל דרכיו משפט ואינו רוצה שיתענג ויתהנה האדם בג"ע בחנם כאשר הנשמה הית' אוכלת תחלה קודם בואה לעה"ז משולחן אבי' דרך צדקה ומתנה אלא רצה הקב"ה שתבא בעה"ז ותסגל מצות ומעש"ט ואז תתענג על ה' בשכר מעשיה ולא בחנם, נמצא להיות כי כל דרכיו משפט הוצרך להיות באדם שני יצרים יצה"ר ויצ"ט ואם יחטא ביצה"ר הוצרך להיות בשמו דין ורחמים שהוא הנגלה והנסתר כדי להפרע ממנו ברשעתו.

¹⁶ עי' שערי קדושה (חלק א שער א): וכמו שלבוש גוף האדם יעשהו האומן בתבנית איברי הגוף כן עשה הוא יתברך את הגוף שהוא לבוש הנפש בתבנית דיוקן הנפש ברמ"ח אברים ולהם שס"ה גידים המקשרים את האברים, ולהמשיך על ידם הדם והחיות מאבר אל אבר כדמיון צנורות, ואחר יצירת הגוף נפח בו נפש חיה כלולה מרמ"ח איברים רוחנים ושס"ה גידים, ויתלבשו תוך רמ"ח איברים ושס"ה גידים, של הגוף ואז פועלים איברי הנפש פעולתן על ידי הכלים שהם איברי הגוף כגרזן ביד החוצב בו, והראיה לזה כי לא יפעלו איברי הגוף פעולתם אלא בעוד הנפש בהם עין רואה ואוזן שומעת וכו', ובהסתלק הנפש חשכו הרואות בארובות ונתבטלו כל החושים מרמ"ח אברים, ע"כ. היינו שהמקיים מצוה משלים האיבר הרוחני, והמבטל מצוה יחסר לו איבר הרוחני והוא בעל מום, היינו שקיום התורה והמצוות משלימים את נשמתו של האדם ועי"כ דבק בהקב"ה.

¹⁷ עי' ז"ח (כט ע"א): פתח ההוא יודאי ואמר ואני קרבת אלקים לי טוב וגו' ת"ח כד ב"נ אתקריב לאורייתא דאקרי טוב דכתיב טוב לי תורת פיך כדין אתקריב לקב"ה דאקרי טוב דכתיב טוב ה' לכל וכדין אתקריב למהוי זכאה כמד"א אמרו צדיק כי טוב וכד איהו זכאה שכינתא שריא עליה ואוליפת ליה רזין עילאין באורייתא בגין דשכינתא לא אזדווגא אלא בטוב דהא צדיק וצדק כחדא אזלין

תרגום: פתח אותו היהודי ואמר (שם עג) ואני קרבת אלהים לי טוב וגו' בא וראה כשבן אדם מתקרב לתורה שנקראת טוב נאמר (שם קיט) טוב לי תורת פיך אזי מתקרב לקדוש ברוך הוא שנקרא טוב נאמר (שם קמה) טוב ה' לכל ואז מתקרב להיות צדיק כמו שנאמר (ישעיה ג) אמרו צדיק כי טוב וכשהוא צדיק שכינה שורה עליו ומלמדת אותו סודות עליונים בתורה משום שאין מתחברת שכינה אלא עם טוב שהרי צדיק וצדק הולכים יחד

¹⁸ עי' שער הגלגולים (הקדמה כב): והנה הצדיקים גמורים כדוד המלך ע"ה ודניאל, הוצרכו להתבשר מאתו יתברך, שינוחו בעה"ב ולא יצטרכו לעונשים ולגלגולים האלה, וכמ"ש דוד המלך ע"ה לולי האמנתי לראות בטוב ה' בארץ החיים וגו'. וכתוב אחת שאלתי מאת ה' אותה אבקש שבתני בבית ה' כל ימי חיי וגו'. ונתבשר ע"י אביגיל הנבואה, באמרה והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים וגו'.

¹⁹ עי' לעיל הערה 15.

מסילת ישרים

למוב בין למוטב הנה הם נסיונות לאדם, העוני מצד אחד והעושר מצד אחד כענין שאמר שלמה (משלי ל ט), פן אשבע וכחשתי ואמרתני מי ה', ופן אורש וגנבתני וכו'. השלוח מצד אחד והיסורין מצד אחד, עד שנמצאת המלחמה אליו פנים ואחור. ואם יהיה לבן היל וינצח המלחמה מכל הצדדין, הוא יהיה האדם השלם אשר יזכה לידבק בבוראו, ויצא מן הפרוזדור הזה ויכנס בטרקלין לאור באור החיים. וכפי השיעור אשר כבש את יצרו ותאוותיו ונתרחק מן המרחיקים אותו מהטוב ונשתדל לדבק בו, כן ישיגהו וישמח בו.

ואם תעמיק עוד בענין תראה כי העולם נברא לשימוש האדם. אמנם הנה הוא עומד בשיקול גדול, כי אם האדם נמשך אחר העולם ומתרחק מבוראו, הנה הוא מתקלקל, ומקלקל העולם עמו. ואם הוא שולט בעצמו ונדבק בבוראו ומשתמש מן העולם רק להיות לו לסיוע לעבודת בוראו, הוא מתעלה והעולם עצמו מתעלה עמו. כי הנה עילוי גדול הוא לבריות כולם בהיותם משמשי האדם השלם המקודש בקדושתו יתברך, והוא כענין מה שאמרו חכמינו זכרונם לברכה בענין האור שגנזו הקדוש ברוך הוא לצדיקים וזה לשונם (חגיגה יב ע"א), כיון שראה הקדוש ברוך הוא אור שגנזו לצדיקים, שמח²⁰, שנאמר (משלי יג ט) אור צדיקים ישמח²¹. ובענין אבני המקום שלקח יעקב ושם מראשותיו אמרו (חולין צא ע"ב) אמר רבי יצחק, מלמד שנתקבצו כולן למקום אחד והיתה כל אחת אומרת, עלי יניח צדיק ראשו²².

- מאיר המסילה -

²⁰ ז"ל הגמרא: רבי אלעזר אור שברא הקדוש ברוך הוא ביום ראשון אדם צופה בו מסוף העולם ועד סופו כיון שנסתכל הקדוש ברוך הוא בדור המבול ובדור הפלגה וראה שמעשיהם מקולקלים עמד וגנזו מהן שנאמר וימנע מרשעים אורם ולמי גנזו לצדיקים לעתיד לבא שנאמר וירא אלהים את האור כי טוב ואין טוב אלא צדיק שנאמר אמרו צדיק כי טוב כיון שראה אור שגנזו לצדיקים שמח שנאמר אור צדיקים ישמח.

²¹ עי' עמק המלך (ש"א פ"ג): הדין הראשון בא מן כח גבול האותיות. שנעשו מהרושם שהיה א"ס ב"ה מקמץ ומצמצם לנקודות, ומהנקודות נעשו האותיות, וזהו סוד הפסוק, 'אור צדיקים ישמח' [משלי י"ג ט], ונאמר, 'הי כבוד ה' לעולם' [תהילים ק"ד ל"א], שיכירו גדולתו וכבודו, ישמח ה' במעשיו.

²² עי' חדושי אגדות למהר"ל (ח"ד עמוד קו) דבר זה דבר מופלא בענין האבנים, מצד שיעקב הוא מאחד את כל ישראל ועל ידו הם גוי אחד בארץ, שעל ידו נקראו ישראל והם עם אחד, וזה מורה כי יעקב ראוי לאחדות. ודבר זה מצד מעלת יעקב אשר היה נבדל מן הגשמי, וכל דבר שהוא נבדל הוא אחד. ולפיכך ישראל שהם עם אחד בלתי מחולקים אינם אחודים רק מצד שיצאו מן יעקב, ולפיכך נקראו על שמו שהוא אחד. ועוד מצד כי יעקב בפרט [מיוחד] לאחד ולקשר הכל, כי אברהם הוא האב הראשון ויצחק הוא האב השני ויעקב השלישי, ואין הראשון גם השני מיוחד לאחד ולקשר הכל רק השלישי, כי הוא מכריע בין השנים המחולקים והוא מכריע ביניהם ומאחד את המחולקים. לכך יעקב בפרט הוא מאחד ישראל לעם אחד, לכך נקראו על שמו ישראל. וכאשר בלילה ההוא הגיע יעקב אל מעלתו הגדולה הזאת, ולפיכך אמר כל אחד עלי יניח צדיק את ראשו, כי כל אחד מצורף אל אותו שהוא אחד שהרי הוא מאחד הכל אליו ולכך אמר כל אחד [עלי] יניח צדיק את ראשו, ולכך כולם נעשו אחד. וכמו שכל ישראל מצטרפים אל יעקב שנקרא ראשית כאשר כולם אחד לגמרי, היה מריבה [ביניהם] שכל אחד אמר עלי יניח צדיק את ראשו, כי מצד שכלם שייכים אליו ולא היחיד בלבד היה אומר כל אחד עלי יניח צדיק את ראשו, ולפיכך מסיק רבי יצחק שכולם נבלעו באחד שהם מצטרפים אל הדבר שהוא אחד, כי ישראל הם אחד ומצד הזה מצטרפים כולם אל יעקב מצד כי ישראל הם עם אחד לכך נבלעו באחד ובצד הזה מצטרפים אליו:

כלל הדבר כי יעקב היה מעלתו ומדריגתו שהוא נבדל מן הגשמי, ודבר כזה לא יתואר אליו שום חלוק כי הנבדל לא יתכן בו חלוק והחלוק הוא לגשם. ולפיכך לא יצטרף ולא יתקשר בו דבר רבוי שאיך יתקשר רבוי באחדות אם לא שהם אחד מצד עצמם, ולפיכך אמר כאשר היו האבנים תחת מראשותיו כל אחד אמר עלי יניח צדיק ראשו בעבור כי הכל מצטרף אל יעקב אביהם והם הכל מצטרף אליו, לכך כל אחד אמר עלי יניח צדיק את ראשו, כי הראש שבו השכל הוא אחד. וראוי שיהיה הראש אחד, כי הוא נושא אל הנשמה שהוא אחת בלתי מחולק. וכל אחד אמר עלי יניח צדיק את ראשו, ולפיכך היה כאן מריבה עד שנבלעו כולם באחד ואז היה מצטרפים אליו מצד שהם אחד, ולפיכך האבנים נבלעו באחד ובמה שהם אחד הם שייכים ליעקב כמו שביארנו זה

מסילת ישרים

והנה על העיקר הוזה העירונו זכרונם לברכה במדרש קהלת (קהלת רבה פ"ז סי' יט) שאמרו, זה לשונם, ראה את מעשה האלהים וגו' (קהלת ז יג), בשעה שברא הקדוש ברוך הוא את אדם הראשון, נטלו והחזירו על כל אילני גן עדן ואמר לו, ראה מעשי כמה נאים ומשובחים הן, וכל מה שבראתי בשבילך בראתי, תן דעתך שלא תקלקל ותחריב את עולמי.

כללו של דבר, האדם לא נברא בעבור מצבו בעולם הזה, אלא בעבור מצבו בעולם הבא, אלא שמצבו בעולם הזה הוא אמצעי למצבו בעולם הבא, שהוא תכליתו. על כן תמצא מאמרי חכמינו ז"ל, רבים כולם בסגנון אחד מדמים העולם הזה למקום וזמן ההכנה, והעולם הבא למקום המנוחה ואכילת המוכן כבר. והוא מה שאמרו, העולם הזה דומה לפרוודור, כמו שאמרו ז"ל, היום לעשותם ומחר לקבל שכרם (עירובין כב ע"א), מי שטרח בערב שבת, יאכל בשבת (ע"ז ג ע"א). העולם הזה דומה ליבשה, והעולם הבא לים וכו' (קה"ר פ"א סי' לד²³), וכאלה רבים על זה הדרך.

ותראה באמת שכבר לא יוכל שום בעל שכל להאמין שתכלית בריאת האדם הוא למצבו בעולם הזה, כי מה הם חיי האדם בעולם הזה, או מי הוא ששמה ושליו ממש בעולם הזה. ימי שנותינו בהם שבעים שנה ואם בנבורות שמונים שנה ורהבם עמל ואון (תהלים צ י). בכמה מיני צער וחלאים ומכאובים וטרדות, ואחר כל זאת המות. אחד מני אלף לא ימצא שירבה העולם לו הנאות ושלוה אמיתית, וגם הוא אילו יגיע למאה שנה כבר עבר ובטל מן העולם.

ולא עוד אלא שאם תכלית בריאת האדם היה לצורך העולם הזה, לא היה צריך מפני זה שתנופה בו נשמה כל כך השובה ועליונה²⁴, שתהיה גדולה יותר מן המלאכים עצמם, כל שכן שהיא אינה מוצאה שום נחת רוח בכל עינוגי זה העולם. והוא מה שלמדונו זכרונם לברכה במדרש קהלת זו לשונם (קהלת רבה פ"ו סי' ו) וגם הנפש לא תמלא משל למה הדבר דומה לעירוני שנשא בת מלך אם יביא לה כל מה שבעולם אינם השובים לה כלום, שהיא בת מלך. כך הנפש אילו הבאת לה כל מעדני עולם, אינם כלום לה. למה שהיא מן העליונים²⁵.

במקום אחר. וזה שאמר שהיו אחד תחת ראשו כי בראש דוקא הנשמה הקדושה הנבדלת ושם נעשה הכל אחד והדברים גדולים מאוד:

²³ ז"ל: העולם שבאת ממנו דומה ליבשה והעוה"ז דומה לים ואם אין אדם מתקן לו ביבשה מה יאכל בים.

²⁴ עי' זהר חדש (ו ע"ד): שאל ר' יהודה לר' דוסתאי, הנפש אשר באדם הנקראת שכלית, איזהו נפש היא, ואיזהו מקומה. א"ל, הלא ידעת כי האדם ברא אותו המקום יתברך בשמו, וכאשר הוא גדל ורואה עיני העולם. ומביט בלב, הוא מעצמו מריח הנפש הזאת, כי הואיל והוא מביט ורואה נפלאות הבורא, וחידוש העולם, וזרוח המאורות ערב ובקר, וכי כל העולם כלו תלוי בכחו יתברך, הוא משתדל בעצמו לחקור ולהשיג השגה קדושה וברה, ואז יש לו נפש השכלית, מפני שהוא משכיל לדעת לחקור בחכמה.

²⁵ ז"ל המדרש: וגם הנפש לא תמלא שהנפש יודעת כל מה שהיא עמלה לעצמה היא עמלה לכך אינה שבעה לא תורה ולא מעשים טובים משל למה"ד לעירוני שנשא בת מלכים אם יביא לה כל מה שבעולם אינן חשובין לה כלום למה שהיא בת מלך כך הנפש אילו הבאת לה כל מעדני עולם אינם כלום לה למה שהיא מן העליונים, ע"כ. משמע שמצות ומעשים טובים אף פעם לא שבעה, ולא עולם הזה.

ועי' דרך חיים (פ"א מ"ד): מביא רבי לוי משל זה לעירוני שהוא בן כפר שהיה נשוי בת מלכים שאי אפשר להעירוני הזה שיוצא ידי חובתו עם בת מלכים, כך הנשמה שהיא מלמעלה והיא נשאת לאדם בעל גוף ואף אם האדם עושה כמה מצות ומעשים טובים והם השלמה לנפש, מ"מ לא תמלא הנפש שתהא מושלמת בשלימות לגמרי, שהיא בעצמה מן הש"י כפי מה שראוי אל הנפש ומפני כך אינה שביעה ממה שעושה האדם בגופו תורה ומצות ומעשים טובים, לפי חשיבת ומעלת הנפש שהיא מן למעלה והאדם היא מלמטה בעל גוף אין הנפש שהיא מלמעלה שביעה מזה לגמרי כאשר ראוי לנפש שהיא מן השמים.

מסילת ישרים

וכן אמרו רבותינו זכרונם לברכה (אבות פ"ד מכ"ב) על כרחך אתה נוצר ועל כרחך אתה נולד²⁶, כי אין הנשמה אוהבת העולם הזה כלל, אלא אדרבא מואסת בו. אם כן ודאי לא היה בורא הבורא יתברך בריאה לתכלית שהוא נגד חוקה ונמאס ממנה, אלא בריאתו של האדם למצבו בעולם הבא היא, ועל כן ניתנה בו נשמה זאת, כי לה ראוי לעבוד ובה יוכל האדם לקבל השכר במקומו וזמנו, שלא יהיה דבר נמאס אל נשמתו בעולם הזה, אלא אדרבא נאהב ונחמד ממנה וזה פשוט.

והנה אחר שידענו זה נבין מיד חומר המצוות אשר עלינו ויקר העבודה אשר בדינו. כי הנה אלה הם האמצעים המביאים אותנו אל השלמות האמיתית, אשר בלעדם לא יושג כלל. ואולם ידוע כי אין התכלית מגיע אלא מכה קיבוץ כל האמצעים אשר נמצאו ואשר שימשו להגיעו, וכפי כח האמצעים ושימושם, כן יהיה התכלית הנולד מהם, וכל הפרש קטן שימצא באמצעים תבחן תולדתו בבירור ודאי, בהגיע זמן התכלית הנולד מקיבוץ כולם כמו שכתבתי, וזה ברור. מעתה ודאי הוא שהדקדוק שידקדק על ענין המצות והעבודה מוכרח שיהיה בתכלית הדקדוק, כאשר ידקדקו שוקלי הזהב והפנינים לרוב יקרם, כי תולדתם נולדת בשלמות האמיתית והיקר הנצחי שאין יקר למעלה ממנו.

נמצינו למדים כי עיקר מציאות האדם בעולם הזה הוא רק לקיים מצוות ולעבוד ולעמוד בנסיון. והנאות העולם אין ראוי שיהיו לו אלא לעזר ולסיוע בלבד, לשיהיה לו נחת רוח וישוב דעת למען יוכל לפנות לבו אל העבודה הזאת המוטלת עליו²⁷. ואמנם ראוי לו שתהיה כל פנייתו רק לבורא יתברך, ושלא יהיה לו שום תכלית אחר בכל מעשה שיעשה אם קטן ואם גדול, אלא להתקרב אליו יתברך, ולשבור כל המחיצות המפסיקות בינו לבין קונו, הן הנה כל עניני החומריות והתלוי בהם, עד שימשך אחריו יתברך ממש כברזל אחר אבן השואבת. וכל מה שיוכל לחשוב שהוא אמצעי לקורבה הזאת, ירדוף אחריו ויאחז בו ולא ירפהו, וכל מה שיוכל לחשוב שהוא מניעה לזה, יברח ממנו כבורח מן האש. וכענין שנאמר (תהלים סג ט) דבקה נפשי אחריך בי תמכה ימינך²⁸. כיון שביאתו לעולם אינה אלא לתכלית הזה, דהיינו להשיג את הקירבה הזאת במלמו נפשו מכל מונעיה ומפסידיה.

- מאיר המסילה -

²⁶ ספר הפליאה (&): העטרה משלחת הנפשות אלינו ע"י דין שדן אותה לשלוח זהו על כרחך אתה נוצר ועל כרחך אתה נולד ועל כרחך אתה חי ועל כרחך אתה מת.

²⁷ ע"י שו"ע אורח חיים (סימן רלא) אם אי אפשר לו ללמוד בלא שינת צהרים יישן ובלבד שלא יאריך בה שאסור לישן ביום יותר משינת הסוס שהוא שתין נשמי ואף בזה המעט לא תהא כוונתו להנאת גופו אלא להחזיק גופו לעבודת הש"ת וכן בכל מה שיהנה בעולם הזה לא יכוין להנאתו אלא לעבודת הבורא יתברך כדכתיב בכל דרכיך דעהו ואמרו חכמים כל מעשיך יהיו לשם שמים שאפילו דברים של רשות כגון האכילה והשתיה וההליכה והשיבה והקימה והתשמיש והשיחה וכל צרכי גופך יהיו כולם לעבודת בוראך או לדבר הגורם עבודתו שאפילו היה צמא ורעב אם אכל ושתה להנאתו אינו משובח אלא יתכוין שיאכל וישתה כפי חיותו לעבוד את בוראו וכן אפילו לישוב בסוד ישרים ולעמוד במקום צדיקים ולילך בעצת תמימים אם עשה להנאת עצמו להשלים חפצו ותאותו אינו משובח אלא א"כ עשה לשם שמים. וכן בשכיבה א"צ לומר שבזמן שיכול לעסוק בתורה ובמצות לא יתגרה בשינה לענג עצמו אלא אפילו בזמן שהוא יגע וצריך לישן כדי לנוח מיגיעתו אם עשה להנאת גופו אינו משובח אלא יתכוין לתת שינה לעיניו ולגופו מנוחה לצורך הבריאות שלא תטרף דעתו בתורה מחמת מניעת השינה וכן בתשמיש אפי' בעונה האמורה בתורה אם עשה להשלים תאותו או להנאת גופו ה"ז מגונה ואפילו אם נתכוין כדי שיהיו לו בנים שימשו אותו וימלאו מקומו אינו משובח אלא יתכוין שיהיו לו בנים לעבודת בוראו או שיתכוין לקיים מצות עונה כאדם הפורע חובו וכן בשיחה אפילו לספר בדברי חכמה צריך שתהיה כונתו לעבודת הבורא או לדבר המביא לעבודתו. כללו של דבר חייב אדם לשום עיניו ולבו על דרכיו ולשקול כל מעשיו במאזני שכלו וכשרואה דבר שיביא לידי עבודת הבורא יתברך יעשהו ואם לא יעשהו ומי שנוהג כן עובד את בוראו תמיד.

²⁸ ע"י זהר ח"א קסג ע"ב: רבי חייא פתח ואמר (תהלים סג ט) דבקה נפשי אחריך בי תמכה ימינך האי קרא אית לאסתכלא ביה²⁸ דבקה נפשי אחריך בגין דדוד מלכא הוה מתדבק נפשיה תדיר אבתריה דקב"ה ולא חייש למלין [אחרנין] דעלמא אלא לאתדבקא נפשיה ורעותיה ביה וכיון דאיהו

מסילת ישרים

והנה אחר שידענו והתברר אצלנו אמיתת הכלל הזה, יש לנו לחקור על פרטיו לפי מדרגותיהם מתחלת הדבר ועד סופו, כמו שסדרם רבי פינחס בן יאיר במאמר שלו שהבאנו כבר בהקדמתנו, והם: הוהירות הזריוות הנקיות הפרישות המהרה החסידות הענוה יראת החטא והקדושה, ועתה נבארם אחד אחד בסיעתא דשמיא.

פרק ב – בביאור מדת הוהירות

הנה ענין הוהירות הוא שיהיה האדם נזהר במעשיו ובעניניו, כלומר מתבונן ומפקח על מעשיו ודרכיו²⁹ הטובים הם אם לא, לבלתי עוזב נפשו לסכנת האבדון חס וחלילה, ולא ילך במהלך הרגלו כעור באפלה. והנה זה דבר שהשכל יחייבהו ודאי, כי אחרי שיש לאדם דעה והשכל להציל את עצמו ולברוח מאבדון נשמתו, איך יתכן שירצה להעלים עיניו מהצלתו, אין לך פחיתות והוללות רע מזה ודאי. והעושה כן הנה הוא פחות מהבהמות ומהחיות אשר בטבעם לשמור את עצמם, ועל כן יברחו וינסו מכל מה שיראה להם היותו מזיק להם.

וההולך בעולמו בלי התבוננות אם טובה דרכו או רעה, הנה הוא כסומא ההולך על שפת הנהר, אשר סכנתו ודאי עצומה ורעתו קרובה מהצלתו, כי אולם חסרון השמירה מפני העורון הטבעי או מפני העורון הרצוני, דהיינו סתימת העינים בבחירה וחפץ אחד הוא.

והנה ירמיהו היה מתאונן על רוע בני דורו מפני היותם נגועים בנגע המדה הזאת, שהיו מעלימים עיניהם ממעשיהם בלי שישמרו לב לראות מה הם הלהעשות אם להעזוב. ואמר עליהם (ירמיה ח ו) אין איש נחם על רעתו לאמר וגו', כלה שב במרוצתם כסוס שוטף במלחמה. והיינו שהיו רודפים והולכים במרוצת הרגלם ודרכיהם, מבלי שיניחו זמן לעצמם לדקדק על המעשים והדרכים, ונמצא שהם נופלים ברעה בלי ראות אותה.

ואולם הנה זאת באמת אחת מתחבולות היצר הרע וערמתו להכביד עבודתו בתמידות על לבות בני האדם, עד שלא ישאר להם ריוח להתבונן ולהסתכל באיזה דרך הם הולכים, כי יודע הוא שאלולי היו שמים לבם כמעט קט על דרכיהם, ודאי שמיד היו מתחילים להנחם ממעשיהם, והיתה התרמה הולכת ומתגברת בהם עד שהיו עוזבים החטא לגמרי. והרי זו מעין עצת פרעה הרשע, שאמר (שמות ה ט) תכבד העבודה על האנשים וגו'³⁰, שהיה מתכוין שלא להניח להם ריוח כלל לבלתי יתנו לב או ישימו עצה נגדו, אלא

הוה מתדבק בקב"ה²⁸ הוה תמיך ביה ולא שבקיה מכאן לבר נש²⁸ כד אתא לאתדבא בקב"ה קב"ה אחיד ביה²⁸ ולא שביק ליה²⁸.

תרגום: רבי חייא פתח ואמר, "דבקה נפשי אחריך בי תמכה ימינך", בפסוק הזה יש להסתכל, "דבקה נפשי אחריך", משום שדוד המלך היה מדביק תמיד את נפשו אחרי הקדוש ברוך הוא, ולא חשש לדברים אחרים של העולם, אלא להדביק נפשו ורצונו בו. וכיון שהוא היה נדבק בקדוש ברוך הוא, היה תומך בו ולא עוזב אותו. מכאן שכאשר אדם בא להידבק בקדוש ברוך הוא, הקדוש ברוך הוא אוהב בו ולא עוזב אותו.

²⁹ עי' דברים (כח ט) יקימך ה' לו לעם קדוש כאשר נשבע לך, כי תשמר את מצות ה' אלהיך והלכת בדרכיו. ועי' תנא דבי אליהו רבה פרשה כד: והלכת בדרכיו (דברים כח ט), בדרכי שמים, מה דרכי שמים רחום ורחמן על הרשעים ומקבלן בתשובה, כך אתם תהיו רחמנים זה על זה. דבר אחר מה דרכי שמים חנון, נותן מתנות חנם ליודעין אתו ולשאיין יודעין אותו, כך אתם תנו מתנות זה לזה. ד"א מה דרכי שמים ארך אפים, מאריך רוחו עם הרשעים ומקבלן בתשובה, כך תהיו אתם מאריכין פנים זה לזה לטובה, ואל תהיו מאריכין פנים זה לזה לפורענות. דבר אחר מה דרכי שמים רב חסד, מטה כלפי חסד, כך אתם תהיו נושאים פנים כלפי טובה לעשותה יותר מן הרעה.

³⁰ עי' תיקו"ז נו ע"א: ועוד מרה טחול כבד אינון גלותא לנשמתא ורוחא ונפשא דאיהי שכינתא כד גלת בכבד אתמר באברים דאינון עמא קדישא³⁰ חילהא דילה (שמות ה ט) תכבד העבודה על

מסילת ישרים

היה משתדל להפריע לבם מכל התבוננות בכח התמדת העבודה הבלתי מפסקת, כן היא עצת היצר הרע ממש על בני האדם, כי איש מלחמה הוא ומלומד בערמימות, ואי אפשר למלט ממנו אלא בחכמה רבה והשקפה גדולה.

הוא מה שהנביא צווח ואומר (חגי א ה, ז) שימו לבבכם על דרכיכם, ושלמה אמר בחכמתו (משלי ו ה) אל תתן שנה לעיניך ותנומה לעפעפיך הנצל כצבי מיד וגו'. וחכמינו ז"ל אמרו (מועד קטן ה ע"א) כל השם ארחותיו בעולם הזה זוכה ורואה בישועתו של הקדוש ברוך הוא³¹. ופשוט הוא, שאפילו אם יפקח האדם על עצמו, אין בכחו לינצל אלולי הקדוש ברוך הוא עוזרו, כי היצר הרע תקיף מאד, וכמאמר הכתוב (תהלים לו לב) צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו ה' לא יעזבנו וגו'³². אך אם האדם מפקח על עצמו, אז הקדוש ברוך הוא עוזרו וניצול מן היצר הרע, אבל אם אינו מפקח הוא על עצמו, ודאי שהקדוש ברוך הוא לא יפקח עליו. כי אם הוא אינו חס, מי יחוס עליו. והוא כענין מה שאמרו רבותינו זכרונם לברכה (ברכות לג ע"א) כל מי שאין בו דעה אסור לרחם עליו³³, והוא מה שאמרו (אבות פ"ג מ"ד) אם אין אני לי מי לי.

האנשים כד גלת במרה אתמר בה (שם א יד) וימררו את חייהם כד גלת בטחול אתמר בה (שם ו ט) ולא שמעו אל משה מקצר רוח (דהוה בבטנה ומעבודה קשה דהוה בטחול) והווי צווחין לקודשא בריך הוא מנה הה"ד (יונה ב ג) מבטן שאול שועתי שמעת קולי ואתמר בהן (שמות ב כג) ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה ונשמתא בגלותא בתראה [נ ע"א] אתמר בה (רות ג ז) ותגל מרגלותיו ותשכב שכיבת לעפרא ווי ליה לבר נש דנשמתיא נחיתת תחת רגלוי דבהווא זמנא אתמר במזליה (עמוס ה ב) נפלה לא תוסיף קום ולית ליה עילוי וסלוק אלא בידא דקודשא בריך הוא דאזיל שמא קדישא לימינא ואוקים לה.

תרגום: ועוד מרה טחול וכבד, הן גלות לנשמה ורוח ונפש, שהיא שכינה כשגלתה בכבד, נאמר באיברים שהן העם הקדוש, החיל שלה "תכבד העבודה על האנשים". כשגולה במרה, נאמר בה "וימררו את חייהם". כשגולה בטחול, נאמר בה "ולא שמעו אל משה מקוצר רוח" (שהיה בבטנה, ומעבודה קשה שהיתה בטחול). והיו צועקים לקדוש ברוך הוא ממנה, זהו שכתוב "מבטן שאול שועתי שמעת קולי", ונאמר בהם "ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה". והנשמה בגלות האחרונה נאמר בה "ותגל מרגלותיו ותשכב", שוכבת לעפר. אוי לאדם שנשמתו יורדת תחת רגליו, שבאותו זמן נאמר במזלו "נפלה לא תוסיף קום", ואין לו עלוי והתעלות אלא ביד הקדוש ברוך הוא, שהולך השם הקדוש לימין ומקים אותה.

³¹ ז"ל הגמרא בשלימות: אמר רבי יהושע בן לוי כל השם אורחותיו זוכה ורואה בישועתו של הקדוש ברוך הוא שנאמר וְשֵׁם דָּרַךְ אֶל תְּקֵרִי וְשֵׁם אֵלָא וְשֵׁם דָּרַךְ אֶרְאֵנוּ בִישַׁע אֱלֹהִים. פי' רש"י: ושם דרך - שעושיין סימן באיזה דרך ילכו: אראנו בישע אלהים - זה השם אורחותיו, המחשב הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה, ושם כמו שמיין.

ועי' דרשות המהר"ל (דרוש לשבת תשובה): והנה ושם דרך נאמר בין על השוגג ובין על המזיד, ומזה תדע כי המתבונן ומחשב בדרכיו אינו חוטא בין במזיד ובין בשוגג, בין במזיד שידע הפסד מצוה, וגם לא יחטא בנעלם ובשגגה, לכן יש תקון כאשר עושה כל דבריו במחשבה ומתבונן במעשיו שלא יבא לידי חטא.

³² עי' סוכה נב ע"ב: אמר רבי שמעון בן לקיש יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ומבקש להמיתו שנאמר צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו ואלמלא הקדוש ברוך הוא שעוזר לו אינו יכול לו שנאמר ה' לא יעזבנו בידו.

³³ עי' ע"ח שער הקלי' פרק ב: נמצא כי ישראל יש להן נר"ן מהקדושה, נפש מן המלכות עצמה ורוח ונשמה מן הזכר שיש בו בחי' הדעת, אמנם עכ"ם אין בהם רק בחי' נפש לבד מצד הנוקבא של הקליפות, אך ר"נ הבאים מן הזכר אין בהם, לפי שהזכר דקלי' אסתרס שאין בו מוח הנקרא דעת כדי להמשיך ע"י זווגו עם הנוקבא בחי' ר"נ, אשר זה סוד אל אחר אסתרס ולא עביד פירי, שהם הר"נ של הזכר. אבל הנפשיין הם פירי הנוקבא יש לעכ"ם, נפש מהנוק' דקליפה, וזש"ה (משלי יט ב) גם בלא דעת נפש לא טוב, כי הנפשות של האומות הבאים מהקליפות הנקרא רע ולא טוב הם נעשיין בלא דעת, לכן אין בהם רוחין ונשמתיין ג"כ. גם זה סוד מה שאמרו רז"ל (ברכות לג ע"א) מי שאין בו דעת אסור לרחם עליו, כי הנה מי שאין בו דעת הוא נמשך מהקלי' שאין בו דעת, והמרחם עליו גורם שיתפשטו הרחמים העליונים ג"כ בקליפות אשר גם בהם אין דעת.

עי' מהר"ל חידושי אגדות סנהדרין צב ע"א: אסור לרחם עליו. פי' כי הרחמנות הוא בשביל שיש לו חבור ודביקות אל מי שמרחם עליו ומצד זה בא הרחמנות, כמו שמרחם האב על הבן והאם על פרי בטנה מפני שהבן כרעיה דאבוה. ומפני זה ישראל יש להם לרחם האחד על האחר כי

מסילת ישרים

פרק ג – בבאור חלקי הזהירות

הנה הרוצה לפקח על עצמו שתים הנה ההשקפות הצריכות לו: האחת, שיתבונן מהו הטוב האמיתי שיבחר בו האדם והרע האמיתי שינוס ממנו. והשניה, על המעשים אשר הוא עושה לראות אם הם מכלל הטוב או מכלל הרע. וזה בשעת מעשה ושלא בשעת מעשה. בשעת מעשה, שלא יעשה שום מעשה מבלי שישקול אותו במאזני זאת הידיעה. ושלא בשעת מעשה, שיעלה לפניו זכרון כלל מעשיו, וישקול אותם כמו כן במאזני המשקל הזה, לראות מה יש בהם מהרע למען ידחה אותו, ומה מן הטוב להתמיד בו ולהתחזק בו. ואם ימצא בהם מן הרע, אז יתבונן ויחקור בשכלו איזה תחבולה יעשה לסור מן הרע ההוא וליטרה ממנו.

ודבר זה הודיענו חכמינו זכרונם לברכה באמרם (עירובין יג ע"ב) נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא, ועכשיו שנברא יפשפש במעשיו, ואיכא דאמרי ימשמש במעשיו³⁴. ותראה ששני הלשונות הם שתי אזהרות טובות ומועילות מאד, כי הנה הפשפש במעשים הוא לחקור על כלל המעשים ולהתבונן בו, הנמצא בהם מעשים אשר לא יעשו אשר אינם הולכים על פי מצות ה' וחקיו, כי כל אשר ימצא מאלה יבערם מן העולם. אך המשמוש היא החקירה אפילו במעשים הטובים עצמם, לחקור ולראות היש בענינם איזה פניה אשר לא טובה או איזה חלק רע שיצטרך להסירו ולבערו, והרי זה כמשמש בבגד לבחון הטוב וחזק הוא או חלש ובלוי, כן ימשמש במעשיו לבחון תכונתם בתכלית ההבחנה, עד שישאר זך ונקי. כלל הדבר יהיה האדם מעיין על מעשיו כולם ומפקח על כל דרכיו שלא להניח לעצמו הרגל רע ומדה רעה, כל שכן עבירה ופשע.

והנני רואה צורך לאדם שיהיה מדקדק ושוקל דרכיו דבר יום ביומו, כסוחרים הגדולים אשר יפלוסו תמיד כל עסקיהם למען לא יתקלקלו, ויקבע עתים ושעות לזה, שלא יהיה משקלו עראי אלא בקביעות גדול, כי רב התולדה הוא. וחכמים זכרונם לברכה הורונו בפירוש צורך החשבון הזה, והוא מה שאמרו ז"ל (בבא בתרא ע"ב) על כן יאמרו המושלים בואו חשבון³⁵, על כן יאמרו המושלים ביצרים בואו ונחשב חשבוננו של עולם,

ישראל יש להם חבור אחד שהם נקראים אחים ביחד ומצד הזה בא הרחמנות. ולפיכך אסור לרחם על מי שאין בו דעת כי מי שאין בו דעת. אין לו חבור וקשור כלל, כי הוא גשמי ומצד הגשם הנבראים מחולקים, ובמה הם מתחברים ומתאחדים במה שיש להם דעת אחד ומושכל אחד ובדבר זה הם מתאחדים ובדבר זה הרחמנות, וכאשר אין בו דעת אין לו חבור וקשור עמו כלל והוא מרחם על מי שאין ראוי למדה זאת ודבר זה אסור.

³⁴ עי' עבודת הקודש (חלק ב פרק כ): תורה תבלין והיא תיעצהו לשמור בריאותו לבלתי יחלה ותדריכהו בדרך הישרה למצא דברי חפץ להשלים התכלית המכוון בו שהוא הייחוד ושלמות הכבוד, נמנו וגמרו נוח לו שלא נברא, לפי שאפשרות נטותו מן הדרך קרוב מאד מצד חמרו ויצרו הרע, ועכשיו שנברא יפשפש במעשיו, יבדוק עצמו מעברות שעשה כבר ויבערם, כלומר יתודה וישוב בתשובה ובזה יתוקן, והתורה והמצות ישיבוהו אל הבריאות אחר שסר מעליו וחלה, ואמרי לה ימשמש במעשיו שיתן עיניו על דרכיו ולא יסיח דעתו כלל, ויזהר במעשיו ויזכיר ויתן אל לבו הכוונה בבריאותו שהוא הייחוד והעבודה וישלימנה. ומזה הענין אמרם חייב אדם למשמש בתפלויו בכל שעה והטעם שלא יסיח דעתו מהם כלל כדי שיתן אל לבו שהוא כסא כבוד ומעון לשכינה ויתקדש במעשיו ויטהר במחשבו, והוא אמרם ימשמש במעשיו, ומצד משמושו במעשיו יצדק בו נוח לו שנברא:

ועי' ברכות ה ע"א: אמר רבא ואיתימא רב חסדא אם רואה אדם שיסורין באין עליו יפשפש במעשיו שנאמר נחפשה דרכינו ונחקרה ונשובה עד ה'.

³⁵ עי' (שער הפסוקים וירא): ואלו הם הנחלים היורדים מארנון אל מואב, וז"ס על כן יאמרו המושלים, הם או"א, השרים השולטים והמושלים העליונים. והוא בא להסביר לשון הזהר ח"ב נו ע"א: מאן והב אלא כל אינון חילין וכל אינון גבוראן דעביד קודשא בריך הוא בההוא ספר תליין (נ"א ומתמן נפקן את והב בסופה וביה)³⁵ וכד³⁵ אגח קודשא בריך הוא קרבויו בחד אתר דאיהו

מסילת ישרים

הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עברה כנגד הפסדה וכו'. וזה כי העצה האמיתית הזאת לא יוכלו לתת אותה ולא לראות אמיתה אלא אותם שכבר יצאו מתחת יד יצרם ומשלו בו, כי מי שהוא עדיין חבוש במאסר יצרו, אין עיניו רואות האמת הזאת, ואינו יכול להכירה, כי היצר מסמא את עיניו ממש. והנה הוא כהולך בחושך, שיש לפניו מכשולות ואין עיניו רואות אותם, והוא מה שאמרו ז"ל (בבא מציעא פג ע"ב) תשת חושך ויהי לילה זה העולם הזה שדומה ללילה³⁶.

והבן כמה נפלא המאמר האמיתי הזה למי שמעמיק להבין בו, כי הנה חושך הלילה שני מיני טעויות אפשר לו שיגרום לעין האדם, או יכסה את העין עד שלא יראה מה שלפניו כלל, או שיטעה אותו עד שיראה עמוד כאילו הוא אדם ואדם כאילו הוא עמוד³⁷. כן חומריות וגשמיות העולם הזה, הנה הוא חושך הלילה לעין השכל, וגורם לו שתי טעויות: האחת, אינו מניח לו שיראה המכשולות שבדרכי העולם, ונמצאים הפתאים הולכים לבטח ונופלים ואובדים מבלי שהגיעם פחד תחלה. והוא מה שאמר הכתוב (משלי ד יט) דרך רשעים כאפלה לא ידעו במה יכשלו³⁸, ואומר (שם כב ג) ערום ראה רעה ונסתר

בסופה דדרגין ואקרי והב כמה דאת אמר (משלי ל טו) לעלוקה שתי בנות הב בסופה בסוף דרגין אשתכח בסופה ים סוף אתקרי ים דאיהו סוף לכל דרגין ואת הנחלים ארנון ועם נחלייא דאשתכחו ואתנגידו לגביה מההוא אתר עלאה דאקרי ארנון מאי ארנון זוגא עלאה דחביבותא דלא מתפרשאן לעלמין כמה דאת אמר (בראשית ב י) ונהר יוצא מעדן ובדא משתרשן שרשוי ואתרביאו ענפיה לאושטא קרבו בכל אתר לאושטא חילין וגבוראן ולאתחזאה שולטנא רבא ויקרא דכלא.

תרגום: מיהו והב אלא כל אלה כחות וכל אותם גבורות שהקב"ה עשה תלויים באותו ספר (ומשם יוצאים את והב בסופה וכו) וכשהקדוש ברוך הוא לוחם את קרבותיו במקום אחד שהוא בסוף הדרגות ונקרא והב כמו שנאמר לעלוקה שתי בנות הב בסופה נמצא בסוף הדרגות בסופה נקראת ים סוף ים שהוא סוף הדרגות. ואת הנחלים ארנון ועם הנחלים שנמצאו ונמשכו לו מאותו מקום עליון שנקרא ארנון מהו ארנון זוג עליון של חביבות שלא נפרדים לעולמים כמו שנאמר ונהר יצא מעדן ובזה נשרשים שרשיו ומתרבים ענפיו להושיט קרבותיו בכל מקום להושיט כחות וגבורות ולהראות שלטון גדול ונכבד של הכל.

³⁶ ע"י ספר הפליאה (&): ואת נפש החיה הוא יסוד עולם הרומשת שהאציל הלילה ומלת רומשת לילה, וזהו שבא בלשון חז"ל רמשא, הלא תראה שכתוב תשת חשך ויהי לילה בו תרמוש כל חיתו יער.

³⁷ ע"י מדרש תהלים כז: ואם תמה אתה על הדבר. כבר הראה הקב"ה דוגמא לישראל, שנאמר (שמות יד, כ) ויהי הענן והחשך. אם ענן למה חשך, ואם חשך למה ענן. אמר רבי הושעיא, דו פרצופין היו, היה אור לישראל וחשך למצרים. אמר דוד, אני מזמר על אותו האור, שנאמר, ה' אורי וישעי. זה שאמר הכתוב (תהלים קיט, קה) נר לרגלי דבריך. למה הרשעים דומים. למי שהיה מהלך באישון לילה ואפלה, הגיע לאבן ונכשל בה, הגיע לגומץ ונפל לתוכו. וכן הוא אומר, (משלי ד, יט) דרך רשעים כאפלה לא ידעו במה יכשלו. ולמה הצדיקים דומין. למי שמהלך ואבוקה בידו, הגיע לאבן משמר את נפשו שלא יכשל. הגיע לגומץ משמר את עצמו שלא יפול בתוכו. כך אמר דוד, באתי לחלל את השבת, האירה לי (את) התורה. שנאמר (דברים ה, יב) שמור את יום השבת. באתי לנאוף, האירה לי (את) התורה. שנאמר (ויקרא כ, י) מות יומת הנואף והנואפת. הדא הוא דכתיב, (תהלים קיט, קה) נר לרגלי דבריך. דבר אחר, אם נאמר נר למה נאמר אור, ואם נאמר אור למה נאמר נר. אמר דוד, כשאני מתחיל בדברי תורה, מעט אני מתחיל בהם והם נובעים. וכשאני נכנס לתוכו, נפתחים לי שערים הרבה. לכך נאמר, נר לרגלי דבריך. ואחר כך, אור לנתיבת:?????

³⁸ ע"י זהר ח"א נט ע"א: אבל בחייביא מה כתיב (שם יט) דרך רשעים כאפלה לא ידעו במה יכשלו³⁸ לא ידעו וכי לא ידעין³⁸ אלא חייביא אזלי בעקימו דארחא בהאי עלמא ולא בעאן לאסתכלא³⁸ דזמין (לון) קב"ה למידן להו בההוא עלמא ולאעלאה לון בדינא דגיהנם ואינון צווחין ואמרין ווי לן דלא אוריקנא אודנין³⁸ ולא אציתנא בההוא עלמא ובכל יומא אמרי ווי (דא) [זה]³⁸ תרגום: אבל ברשעים מה כתוב, "דרך רשעים כאפלה לא ידעו במה יכשלו". "לא ידעו", וכי לא יודעים, אלא רשעים שהולכים בדרך עקומה בעולם הזה ולא רוצים להסתכל (להם) שעתיד הקדוש ברוך הוא לדון אותם באותו עולם ולהכניסם בדין גיהנם, והם צווחים ואומרים, או לנו שלא הרכנו אזנים ולא הקשבנו באותו עולם. ובכל יום אומרים, וי זה.

מסילת ישרים

ופתיים עברו ונענשו³⁹, ואומר (שם יד טז) וכסיל מתעבר ובוטה, כי לבם בריא להם כאולם⁴⁰, ונופלים טרם ידעו מהמכשול כלל.

הטעות השניה והיא קשה מן הראשונה, היא שמטעה ראיתם עד שרואים הרע כאלו הוא ממש טוב, והטוב כאילו הוא רע, ומתוך כך מתחזקים ומחזיקים מעשיהם הרעים, כי אין די שחסרה מהם ראית האמת לראות הרעה אשר נגד פניהם, אלא שנראה להם למצוא ראיות גדולות ונסיונות מוכיחים לסברותיהם הרעות ולדעותיהם הכוזבות, וזאת היא הרעה הגדולה המלפפתם ומביאתם אל באר שחת, והוא מה שאמר הכתוב (ישעיה ו י) השמן לב העם הזה ואזניו הכבד ועיניו השע פן וגו'. וכל זה מפני היותם תחת החושך וכבושים המה תחת ממשלת יצרם. אך אותם שכבר יצאו מן המאסר הזה, הם רואים האמת לאמיתו ויכולים ליעץ שאר בני אדם עליו.

הא למה זה דומה, לגן המבוכה הוא הגן הנטוע לצחוק הידוע אצל השרים, שהנטיעות עשויות כתלים כתלים, וביניהם שבילים רבים נבוכים ומעורבים, כולם דומים זה לזה, והתכלית בהם הוא להגיע אל האכסדרה אחת שבאמצעם. ואמנם השבילים האלה מהם ישרים ומגיעים באמת אל האכסדרה, ומהם משגים את האדם ומרחיקים אותו ממנה. ואמנם ההולך בין השבילים הוא לא יוכל לראות ולדעת כלל אם הוא בשביל האמיתי או בכוזב, כי כולם שווים, ואין הפרש ביניהם לעין הרואה אותם, אם לא שידע הדרך בבקאות וטביעות עין, שכבר נכנס בהם והגיע אל התכלית שהוא האכסדרה. והנה העומד כבר על האכסדרה, הוא רואה כל הדרכים לפניו, ומבחין בין האמיתיים והכוזבים, והוא יוכל להזהיר את ההולכים בהם לומר זה הדרך לכו בו. והנה מי שירצה להאמין לו, יגיע למקום המיועד, ומי שלא ירצה להאמין וירצה ללכת אחר עיניו, ודאי שישאר אובד ולא יגיע אליו.

כן הדבר הזה, מי שעדיין לא משל ביצרו, הוא בתוך השבילים, לא יוכל להבחין ביניהם. אך המושלים ביצרם, שכבר הגיעו אל האכסדרה, שכבר יצאו מן השבילים וראו כל הדרכים לעיניהם בברור, הם יכולים ליעץ למי שירצה לשמוע, ואליהם צריכים אנו להאמין. ואמנם מה היא העצה שהם נותנים לנו, בואו חשבון, בואו ונחשב חשבוננו של עולם. כי כבר הם ניסו וראו וידעו שזה לברו הוא הדרך האמיתי להגיע האדם אל הטובה אשר הוא מבקש ולא זולת זה.

כללו של דבר צריך האדם להיות מתבונן בשכלו תמיד בכל זמן ובזמן קבוע לו בהתבודדו, מה הוא הדרך האמיתי לפי חק התורה שהאדם צריך לילך בו. ואחר כך יבוא

- מאיר המסילה -

³⁹ עי' זהר ת,א סט ע"א: רבי יוסי אמר ערום ראה רעה ונסתר ויסתר לא כתיב אהדר³⁹ על מה דאתמר בזמנא דמותא שריא בעלמא בר נש חכים יסתר ולא יקום לבר ולא יתחזי קמי מחבלא בגין דכיון דאתייהב ליה רשו יחבל כל אינון דישתכחון קמיה ויעברון קמיה באתגלייא וסופא דקרא ופתאים עברו ונענשו עברין קמיה ואתחזיין קמיה ונענשו דבר אחר עברו עברו פקודא³⁹ דא ונענשו [נ"א פקודא דמאריהון] דבר אחר ערום ראה רעה ונסתר דא נח ופתאים עברו ונענשו אלן בני דריה (ונענשו).

תרגום: רבי יוסי אמר, "ערום ראה רעה ונסתר" (לא כתוב ויסתר), חזר על מה שנאמר, בזמן שהמות שרוי בעולם, אדם חכם יסתתר ולא יעמוד בחוץ ולא יתראה לפני המשחית, משום שכיון שנתנה לו הרשות, הוא ישחית את כל אותם שנמצאים לפניו ועוברים לפניו בגלוי. וסוף הפסוק "ופתאים עברו ונענשו", עברו לפניו והתראו לפניו, ונענשו. דבר אחר, "עברו", עברו על מצוה (זו נ"א של רבונם) ונענשו. דבר אחר, "ערום ראה רעה ונסתר", זה נח. "ופתאים עברו ונענשו", אלו בני דורו (ונענשו).

⁴⁰ עי' שבת לא ע"ב: דרש רבא בר רב עולא מאי דכתיב כי אין חרצובות למותם ובריא אולם אמר הקדוש ברוך הוא לא דיין לרשעים שאינן חרדין ועצבין מיום המיתה אלא שלבם בריא להן כאולם. וביאר המהר"ל: ודבר זה בעבור שיש להם כח גשמי יותר, שכל ענין הרשעים בעלי גוף ובעלי חומר ולכך לבם בריא כאולם.

מסילת ישרים

להתבונן על מעשיו אם הם על הדרך הזה אם לא. כי על ידי זה, ודאי שיהיה לו נקל לטהר מכל רע וליישר כל דרכיו, וכמו שהכתוב אומר (משלי ד כו) פלס מעגל רגליך וכל דרכיך יכוננו⁴¹, ואומר (איכה ג מ) נחפשה דרכינו ונחקרה ונשובה עד ה'⁴².

פרק ד – בדרך קנית הזהירות

הנה מה שמביא את האדם על דרך כלל אל הזהירות הוא לימוד התורה⁴³, והוא מה שאמר רבי פינחס בתחלת הברייתא, תורה מביאה לידי זהירות. אמנם על דרך פרט המביא לזה הוא ההתבוננות על חומר העבודה אשר חייב בה האדם, ועומק הדין עליה. ויצא לו זה מן העיון במעשים הכתובים בספרי הקודש, ומן הלימוד במאמרי החכמים זכרונם לברכה המעוררים על זה.

והנה יש בהתבוננות הזה הערות הערות בהדרגה לשלמי הדעת ולפחותים מהם ולכל ההמון כולו. לשלמי הדעת, תהיה להם ההערה במה שיתברר להם כי רק השלימות הוא הדבר הראוי שיחמד מהם ולא זולת זה, ושאינו רע גדול מחסרון השלמות וההרחקה ממנו. כי הנה אחר שיתבאר זה אצלם ויתבאר להם, כמו כן היות האמצעים אליו המעשים הטובים והמדות הטובות, ודאי הוא שלא יתרכזו מעולם להמעיט מאלה האמצעים או להקל בהם, כי כבר נתבאר אצלם שאם אמצעים אלה ימעטו להם, או אם האמצעים יהיו חלשים ולא בכל החוזק המצטרך בהם, הנה לא ישיגו בהם שלמות אמיתי, אלא יגרע מהם כפי מה שגרעו הם בהשתדלותם. ונמצאים חסרי השלימות מה שהוא להם צרה גדולה ורעה רבה, על כן לא יבחרו אלא להרבות בהם ולהחמיר בכל תנאייהם, ולא ינחשו ולא ישקמו מדאגה מדבר, פן יחסר מהם מה שיגיע אותם אל השלימות אשר הם חפצים. והוא מה

- מאיר המסילה -

⁴¹ עי' זהר ח"א קצא ע"א: א"ר יוסי בגין דא אצטריך ליה לבר נש <לאסתמרא> (לאסטמרא) מחובו ולא יסטי לימינא ולשמאלא ועם כל דא בעי ליה לבר נש למבדק בחובו בכל יומא ויומא⁴¹ דהא כד בר נש קאים מערסיה תרין סהדין קיימין קמיה ואזלי בהדיה כל יומא בעי בר נש למיקם אינון סהדי אמרין ליה בשעתא דאפתח עינוי (משלי ד כה) עיניך לנכח יביטו ועפעפיך יישירו נגדך קם ואתקין רגלוי למהך אינון סהדין אמרין ליה (שם כו) פלס מעגל רגלך וגו' ועל דא כד אזיל בר נש בכל יומא בעי ליה לאסתמרא מחובו בכל יומא ויומא⁴¹ כד אתי ליליא בעי לאסתכלא ולמבדק בכל מה דעבד כל ההוא יומא בגין דייטוב מנייהו ויסתכל בהו תדיר בגין דייטוב קמי מאריה כד"א (תהלים נא ה) וחטאתי נגדי תמיד בגין דייטוב מנייהו.

תרגום: אמר רבי יוסי, משום זה צריך לאדם להשמר מחטאיו ולא יסטה לימין ולשמאל, ועם כל זה צריך לאדם לבדוק בחטאיו בכל יום ויום, שהרי כשאדם עומד ממטתו, שני עדים עומדים לפניו והולכים עמו כל היום. [כאשר] האדם רוצה לקום, אותם העדים אומרים לו בשעה שפותח עינו, "עיניך לנכח יביטו ועפעפיך יישירו נגדך". קם ומסדר רגליו ללכת, אותם העדים אומרים לו, "פלס מעגל רגלך" וגו'. ועל כן, כשהולך האדם בכל יום, צריך להשמר מחטאיו. בכל יום ויום, כשבא הלילה, צריך להסתכל ולבדוק בכל מה שעשה כל היום ההוא כדי שישוב מהם ויסתכל בהם תמיד, כדי שישוב לפני רבונו, כמו שנאמר "וחטאתי נגדי תמיד", כדי שישוב מהם.

⁴² עי' זהר ח"א רכח ע"ב: כתיב (ישעיה לח ב) ויסב חזקיהו פניו אל הקיר אוליפנא דשוי רעיונוי וכוון אנפוהי למיסב אתתא בגין דתשרי עלוי שכינתא רזא דקיר ובגין כך כתיב לבתר ויתפלל אל יהו"ה מכאן אוליפנא דמאן דאית ביה חובא ובעי למבעי רחמי עלוי יכוין אנפוהי ורעיונוי לאתקנא גרמיה מההוא חובא ולבתר יבעי צלותיה כמה דאת אמר (איכה ג כו) נחפשה דרכינו ונחקרה בקדמיתא ולבתר ונשובה.

כתוב "ויסב חזקיהו פניו אל הקיר". למדנו ששם רעיונותיו וכוון את פניו לשאת אשה, כדי שתשרה עליו השכינה, סוד של הקיר. ולכן כתוב אחר כך "ויתפלל אל ה'". מכאן למדנו, שמי שיש בו חטא וצריך לבקש רחמים עליו, יכוון פניו ורעיונותיו לתקן עצמו מאותו חטא, ואחר כך יבקש להתפלל, כמו שנאמר "נחפשה דרכינו ונחקרה" בתחלה, ואחר כך "ונשובה".

⁴³ עי' לקמן הערה 51.

מסילת ישרים

שאמר שלמה המלך עליו השלום (משלי כח יד) אשרי אדם מפחד תמיד, ופירשו זכרונם לברכה (ברכות ס ע"א) שהוא בדברי תורה כתיב.

והנה סוף זאת המדרגה היא הנקראת יראת חטא, שהיא מן המשובחות שבמדרגות. והוא שיהיה האדם ירא תמיד ודואג פן ימצא בידו איזה שמין חטא שיעכבהו מן השלימות, אשר הוא חייב להשתדל בעבורו. ועל זה אמרו ז"ל (ב"ב עה ע"א) על דרך המשל מלמד שכל אחד נכוה מחופתו של חבירו⁴⁴, כי אין זה מטעם הקנאה אשר תפול רק בחסירי הדעת כמו שאכתוב עוד בסיעתא דשמיא, אלא מפני ראותו עצמו חסר מן השלימות מדריגה שהיה יכול להשיגה כמו שהשיגה חבירו. והנה על פי ההתבוננות הזו, ודאי שלא ימנע השלם בדעתו להיות זהיר במעשיו.

אך לפחותים מאלה, תהיה ההערה לפי הבחנתם. והוא לפי ענין הכבוד אשר הם מתאווים לו. וזה, כי זה פשוט אצל כל בעל דעת, שאין המדרגות מתחלקות בעולם האמיתי שהוא העולם הבא אלא לפי המעשים, ושלא יתרומם שם אלא מי שהוא רב המעשים מחבירו, ואשר הוא מעט המעשים הוא יהיה השפל. אם כן איפוא איך יוכל האדם להעלים עיניו ממעשיו או למעט השתדלותו בזה, אם אחר כך ודאי יצר לו בזמן שלא יוכל לתקן את אשר עוותו.

והנה יש מהפתאים המבקשים רק להקל מעליהם, שיאמרו למה ניגע עצמנו בכל כך חסידות ופרישות, הלא די לנו שלא נהיה מהרשעים הנידונים בניהם, אנחנו לא נדחוק עצמנו ליכנס בגן עדן לפני ולפנים, אם לא יהיה לנו חלק גדול יהיה לנו חלק קטן, אנו די לנו בזה, ולא נכביד על משאנו בעבור זאת.

אמנם שאלה אחת נשאל מהם, היוכלו כל כך על נקלה לסבול בעולם הזה החולף לראות אחד מחבריהם מכובד ומנושא יותר מהם ומושל עליהם, וכל שכן אחד מעבדיהם או מן העניים הנבזים ושפלים בעיניהם, ולא יצטערו ולא יהיה דמם רותח בקרבם, לא ודאי. כי הנה עינינו הרואות כל עמל האדם להנשא על כל מי שיוכל, ולשים מקומו בין הרמים יותר, כי היא קנאת איש מרעהו. ואם יראה חברו מתרומם והוא נשאר שפל, ודאי שמה שיסבול הוא מה שיוכרח לסבול, כי לא יוכל למנוע ולבבו יתעשש בקרבו.

מעתה אם כך קשה עליהם להיות שפלים מזולתם במעלות המדומות והכוזבות, שאין השפלות בם אלא לפנים ולא ההנשא אלא שוא ושקר, איך יוכלו לסבול שיראו עצמם שפלים יותר מאותם האנשים עצמם אשר הם עתה שפלים מהם, וזה במקום המעלה האמיתית והיקר הנצחי, שאף על פי שעכשו אין מכירים אותו ואת ערכו, על כן לא יחושו

- מאיר המסילה -

⁴⁴ ז"ל: ואמר רבה א"ר יוחנן עתיד הקב"ה לעשות שבע חופות לכל צדיק וצדיק, שנאמר וברא ה' על כל מכון הר ציון ועל מקראיה ענן יומם ועשן ונוגה אש להבה לילה כי על כל כבוד חופה, מלמד שכל אחד ואחד עושה לו הקדוש ברוך הוא חופה לפי כבודו וכו', ואש בחופה למה אמר רבי חנינא מלמד שכל אחד ואחד נכוה מחופתו של חבירו, אוי לה לאותה בושה אוי לה לאותה כלימה. ועי' ספר הליקוטים (ישעיה ט): ארז"ל כי כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב. וגם יש לכל א' וא', חלק בג"ע וחלק בגהינם. ואמר זכה אדם נוטל חלקו וחלק חבירו בג"ע, לא זכה נוטל חלקו וחלק חבירו בגהינם. תינח כשיש צדיקים ויש רשעים, אבל אם יהיו כולם צדיקים, האין יתקיים הדבר הזה. לכך למדנו הכתוב ועמך, אעפ"י שיהיו כולם צדיקים, לעולם ירשו ארץ. פירוש, שלעולם ימצא שיירשו ארץ, שאפשר שצדיק א' יירש חלק חבירו, והוא כך, שהצדיקים אינם שוים בשלימות, יש צדיק גמור ויש צדיק שאינו גמור, זה עובד מאהבה וזה מיראה. אעפ"י שכולם נקראים צדיקים, הגדול מחבירו בעונה ויראת חטא, ועובד את השם מאהבה, הוא נוטל חלק שנשאר לאותו צדיק שאינו גדול כמוהו. וזהו מ"ש ז"ל עשן בחופה למה, אלא מלמד שכל א' נכוה מחופתו של חבירו. פירוש, שהצדיק שיראה חבירו במעלה גדולה, ופניו מאירים יותר, הוא מתבייש ונכלם. וזהו נכוה מחופת חבירו. הרי לך שקראו צדיק כמוהו, ועכ"ז להיות חבירו גדול ממנו, יש לו יותר מעלה וזוהר פנים, ממה שזכה לחלקו וחלק חבירו הקטן ממנו.

מסילת ישרים

אליו, אבל בזמנו ודאי שיכירוהו לאמיתו לצערם ולבשתם, ודאי שלא יהיה להם זה אלא צער גדול ונצחי.

הרי לך שאין הסבלנות הזוהי, אשר הם דורשים לעצמם להקל מהם חומר העבודה, אלא פיתוי כוזב שמפתה יצרם אותם ולא דבר אמיתי כלל. וכבר לא היה מקום לפיתוי זה להם לולי היו רואים אמיתת הענין. אבל לפי שאין מבקשים אותו והולכים ושוגים לרצונם, הנה לא יוסר מהם פתויים עד הזמן אשר לא יועיל להם, כי לא יהיה עוד בידם לתקן את אשר שחתו.

והוא מה שאמר שלמה המלך עליו השלום (קהלת ט י) כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה, כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול אשר אתה הולך שמה⁴⁵. והיינו כי מה שאין האדם עושה עד שהכח מסור בידו מבוראו, הוא הכח הבחירי המסור לו כל ימי חייו שהוא בהם בחירי ומצוה לעשות, הנה לא יוכל לעשותו עוד בקבר ובשאול, שאין הכח הזה עוד בידו, כי מי שלא הרבה מעשים טובים בחייו, אי אפשר לו לעשותם אחרי כן. ומי שלא חשב חשבון מעשיו, לא יהיה לו זמן לחשבו או. ומי שלא התחכם בעולם הזה לא יתחכם בקבר, וזהו שאמר, כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול אשר אתה הולך שמה.

אך ההערה לכל ההמון הנה הוא בענין השכר ועונש עצמם, בראות עומק הדין עד היכן מגיע, אשר באמת ראוי להודע ולהתחרד תמיד, כי מי יעמוד ביום הדין ומי יצדק לפני בוראו באשר השקפתו מדקדקת על כל דבר קטן או גדול. וכן אמרו רבותינו ז"ל (חגיגה ה ע"ב) ומגיד לאדם מה שיחו, אפילו שיחה קלה שבין איש לאשתו מגידים לו לאדם בשעת הדין. עוד אמרו (יבמות קכא ע"ב) וסביבו נשערה מאד, מלמד שהקדוש ברוך הוא מדקדק עם חסידיו כחוט השערה.

אברהם הוא אברהם האהוב לקונו, עד שהכתוב אמר עליו (ישעיה מא ח) אברהם אוהבי, לא פלט מן הדין מפני דברים קלים שלא דקדק בהם, על שאמר, כמה אדע, אמר לו הקדוש ברוך הוא חייך ידוע תדע כי גר יהיה זרעך (פרקי דרבי אליעזר פרק מח). על

- מאיר המסילה -

⁴⁵ עי' זהר ח"א קצו ע"ב: מה כתיב בתריה (שם י) כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול אשר אתה הולך שמה האי קרא אית לאסתכלא ביה כל אשר תמצא ידך לעשות וכי הותרה רצועה למעבד בר נש כל מה דיכיל אלא לעשות בכחך כתיב מאי בכחך דא נשמתיה דבר נש דאיהו חילא דבר נש למזכי בה לעלמא דין ולעלמא דאתי דבר אחר בכחך דא היא אשה דקאמרן דאיהו חילא לאתתקפא בה בעלמא דין ובעלמא דאתי ובעי בר נש למזכי בה בהאי עלמא <בהאי חילא> בגין דיתתקף <בה> בההוא עלמא מאי טעמא בגין דלבתר דיפוק בר נש מהאי עלמא לית ביה חילא למעבד (מיד) <מד> ולומר השתא מכאן ולהלאה אעביד <עובדין טבין דודאי> (ודאי) אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול אשר וגו' אי לא זכי בר נש בהאי עלמא לא יזכי ביה לבתר בההוא עלמא ואוקמוה מאן דלא אתקין זוודין למיהך מהאי עלמא לא ייכול בההוא עלמא⁴⁵ ואית עובדין טבין דעביד בר נש בהאי עלמא דיכול מנייהו הכא וכלא אשתאר לעלמא דאתי ולא תזנא מנייהו

תרגום: מה כתוב אחריו, "כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול אשר אתה הולך שמה". הפסוק הזה יש להתבונן בו. "כל אשר תמצא ידך לעשות", וכי הותרה הרצועה שאדם יעשה כל מה שיכול. אלא כתוב "לעשות בכחך", מה זה "בכחך", זו נשמתו של האדם, שהיא הכח של האדם, לזכות בה לעולם הזה ולעולם הבא.

דבר אחר, "בכחך" זו האשה שאמרנו, שהיא הכח להתחזק בה בעולם הזה ובעולם הבא. וצריך אדם לזכות בה בזה העולם בכח זה, כדי שיתגבר בה לעולם ההוא. למה, משום שאחר שיצא האדם מן העולם הזה, אין בו כח לעשות דבר ולומר, עכשיו מכאן והלאה אעשה מעשים טובים. שודאי ש"אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול אשר" וגו'. אם לא זוכה אדם בעולם הזה, לא יזכה בו אחר כך לעולם ההוא. ובארוה, מי שלא מתקן צידה ללכת מן העולם הזה, לא יאכל בעולם ההוא. ויש מעשים טובים שעושה אדם בעולם הזה שיאכל מהם כאן, והכל נשאר לעולם הבא ולזון מהם.

מסילת ישרים

שכרת ברית עם אבימלך בלא ציוויו של מקום, אמר לו הקב"ה חייך שאני משהא בשמחת בניך שבעה דורות (ב"ר פס"ח סי' ז) ⁴⁶.

יעקב על שחרה אפו ברחל שאמרה לו הבה לי בנים, אמרו במדרש זה לשוננו, אמר לו הקדוש ברוך הוא כך עונים את המעוקות, חייך שבניך עומדים לפני בנה (שם ע"א סי' ז). ולפי שנתן את דינה בתיבה כדי שלא יקחה עשו, אף על פי שכונתו היתה ודאי לטובה, אך לפי שמנע חסד מאחיו, אמרו במדרש (שם ע"ב סי' ט) אמר לו הקדוש ברוך הוא למס מרעהו חסד (איוב ו' יד) לא בקשת להשיאה למהול, הרי היא נשאת לערל, לא בקשת להשיאה דרך היתר הרי היא נשאת דרך איסור.

יוסף לפי שאמר לשר המשקים כי אם זכרתי אתך נתוספו לו שתי שנים, כמאמרם זכרונם לברכה (שמ"ר פ"ז סי' א). יוסף עצמו על שחנט את אביו בלי רשותו של מקום, או לפי ששמע עבדך אבינו ושתק, למר כדאית לה ולמר כדאית לה, מת לפני אחיו (ב"ר פ"ק סי' ג).

דוד לפי שקרא לדברי תורה זמירות, נענש שנכשל בדבר עווא, ונתערבבה שמחתו (סוטה לה ע"א).

מיכל, לפי שהוכיחה את דוד במה שרקד בחוץ לפני הארון, נענשה שלא היה לה ולד אלא במותה (שמואל ב' ו').

חזקיהו, לפי שהראה אל שרי מלך בבל את בית נכתה, נגזר על בניו להיות סריסים בהיכל מלך בבל (מלכים ב' כ' יח) ורבים כאלה מאד.

ובפרק הכל חיבים אמרו (חגיגה ה' ע"א) רבי יוחנן כד הוה מטי להאי קרא הוה בכי, וקרבתי אליכם למשפט והייתי עד ממחר וגו', עבד ששוקלים עליו קלות כחמורות תקנה יש לו. ובודאי שאין כונת המאמר שיהיה העונש על שתיהן: אחד, כי הקדוש ברוך הוא אינו משלם אלא מדה כנגד מדה. אמנם הענין הוא, שלענין משקל המעשים, כך עולות בכף הקלות כמו החמורות, כי לא ישכיחו החמורות את הקלות, ולא יעלים הדיין עינו מהם כלל, כאשר לא יעלים מהחמורות. אלא על כולם ישגיח ויפקח בהשואה אחת לדון, כל אחד מהם, ולהעניש אחר כך על כל אחד כפי מה שהוא. והוא מה ששלמה המלך עליו השלום אומר (קהלת יב' יד) כי את כל מעשה האלקים יביא במשפט וגו'. כי כאשר אין הקדוש ברוך הוא מניח מלשכות כל מעשה טוב קטן כמות שהוא, כן לא יניח מלשפוט ולהוכיח כל מעשה רע קטן כמות שהוא, ולהוציא מלב הרוצים להתפתות ולחשוב שלא יעלה האדון ברוך הוא בדיניו הדברים הקלים, ולא יקח חשבון עליהם. אלא כלל הוא (אסתר רבה פ"ז סי' כה) כל האומר הקדוש ברוך הוא ותרו מעוהי ⁴⁷. וכן אמרו, אם אומר לך יצר הרע הטא והקדוש ברוך הוא מוחל לך, אל תשמע לו (חגיגה ט"ז ע"א), וזה דבר פשוט ומבורר כי הנה אל אמת ה'.

והוא מה שאמר משה רבנו עליו השלום (דברים לב' ד) הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול וגו'. כי כיון שהקדוש ברוך הוא רוצה במשפט, הנה כך הוא עבור על המשפט, העלים את העין מן הזכות כמו מן החובה. על כן אם משפט הוא רוצה, צריך שיתן לכל איש כדרכיו וכפרי מעלליו בתכלית הדקדוק, בין לטוב בין למושב.

- מאיר המסילה -

⁴⁶ יש לשים לב שיצחק לא מוזכר.

⁴⁷ ז"ל המדרש בשלימות: אמר ר' חנין מאן דאמר רחמנא ותרו הוא יתותרון מעוהי אבל מאריך רוחיה וגבי דידיה. ועי' ב"ק שהלשון "יתרו חיי".

מסילת ישרים

והיינו אל אמונה ואין עול, צדיק וישר הוא, שפירשו ז"ל (ספרי האזינו ב⁴⁸) לצדיקים ולרשעים, כי כך היא המדה, ועל הכל הוא דן ועל כל חטא הוא מעניש ואין להמלט. ואם תאמר אם כן מדת הרחמים למה היא עומדת, כיון שעל כל פנים צריך לדקדק בדין על כל דבר.

התשובה, ודאי מדת הרחמים היא קיומו של עולם, שלא היה עומד זולתו כלל וכלל, ואף על פי כן אין מדת הדין לוקה, וזה כי לפי שורת הדין ממש היה ראוי שהחוטא יענש מיד תיכף לחטאו בלי המתנה כלל, וגם שהעונש עצמו יהיה בחרון אף כראוי למי שממרה פי הבורא יתברך שמו, ושלא יהיה תיקון לחטא כלל, כי הנה באמת איך יתקן האדם את אשר עוית והחטא כבר נעשה, הרי שרצה האדם את חברו, הרי שנאף איך יוכל לתקן הדבר הזה, היוכל להסיר המעשה העשוי מן המציאות.

אמנם מדת הרחמים היא הנותנת הפך השלשה דברים שזכרנו, דהיינו שיתן זמן לחוטא ולא יכחד מן הארץ מיד כשחטא, ושהעונש עצמו לא יהיה עד לבלה, ושהתשובה תנתן לחוטאים בחסד גמור, שתחשב עקירת הרצון כעקירת המעשה, דהיינו שבהיות השב מכיר את חטאו ומודה בו ומתבונן על רעתו, ושב ומתחרט עליו חרטה גמורה דמעיקרא, כחרטת הנדר ממש, שהוא מתנחם לגמרי, והיה הפיץ ומשתוקק שמעולם לא היה נעשה הדבר ההוא, ומצטער בלבבו צער חזק על שכבר נעשה הדבר, ועוזב אותו להבא, ובורח ממנו, הנה עקירת הדבר מרצונו יחשב לו כעקירת הנדר, ומתכפר לו. והוא מה שאמר הכתוב (ישעיה ו ז) וסר עונך וחטאתך תכפר⁴⁹, שהעון סר ממש מהמציאות ונעקר במה שעבשיו מצטער ומתנחם על מה שהיה למפרע.

וזה חסד ודאי שאינה משורת הדין, אך על כל פנים הנה הוא חסד שאינו מכחיש הדין לגמרי, שהרי יש צד לתלות בו שתחת הרצון שנתרצה בחטא וההנאה שנהנה ממנו, בא עתה הנחמה והצער. וכן אריכות הזמן איננו ויתרון על החטא, אלא סבלנות קצת

- מאיר המסילה -

⁴⁸ הצור התקיף תמים פעלו פעולתם של באי העולם שלימה לפניו מתן שכרם של צדיקים ומאחר פורענותם של רשעים. אלו לא נטלו כלום משלהם בעולם הזה ואלו לא נטלו כלום משלהם בעולם הזה שנאמר דברים לב הלא הוא כמוס עמדי חתו' באוצרותי אימתי אלו ואלו נוטלים למחר כשהוא יושב בדין.

⁴⁹ עי' זהר ח"ג נז ע"ב: תאנא אמר רבי יוסי בהאי יומא דכפורי אתתקן למקרי פרשתא דא לכפרא לישראל בגלותא בגין דא סדרא דיומא דא הכא אסתדר ובגין דמיתתהון דבני אהרן מכפרא על ישראל מכאן אוליפנא כל ההוא בר נש דיסורי דמאריה אתיין עליה כפרה דחובוי אינון וכל מאן דמצטער על יסוריהון דצדיקייא מעבירין חובייא דלהון מעלמא ועל דא ביומא דא קורין אחרי מות שני בני אהרן דישמעון עמא ויצטערו על אבודהון דצדיקייא ויתכפר להון חוביייהו וכל דמצטער על אבודהון דצדיקייא או אחית דמעין עלייהו קודשא בריך הוא מכריז עליה ואומר (ישעיה ו ז) וסר עונך וחטאתך תכופר ולא עוד אלא דלא ימותון בנוי ביומוי ועליה כתיב (שם נג ז) יראה זרע יאריך ימים וגו'.

תרגום: שנינו, אמר רבי יוסי ביום הכפורים הזה תקנו לקרא פרשה זו לכפר על ישראל בגלות, בשביל זה סדר היום הזה כאן הסתדר, ומשום שמיתת בני אהרן מכפרת על ישראל, מכאן למדנו כל אותו אדם שיסורי רבונו באים עליו, כפרת חטאיו הם, וכל מי שמצטער על יסורי הצדיקים, מעבירים חטאיהם מן העולם, ועל כן ביום הזה קוראים אחרי מות שני בני אהרן, שישמעו העם ויצטערו על אבדן הצדיקים, ויתכפרו להם חטאיהם. וכל מי שמצטער על אבדן של הצדיקים, או מוריד עליהם דמעות, הקדוש ברוך הוא מכריז עליו ואומר, וסר עונך וחטאתך תכופר, ולא עוד אלא שלא ימותו בניו בימיו, ועליו כתוב יראה זרע יאריך ימים וגו'.

עי' שבת קיט ע"ב: כל המתפלל בערב שבת ואומר ויכולו שני מלאכי השרת המלוין לו לאדם מניחין ידיהן על ראשו ואומרים לו וסר עונך וחטאתך תכופר, ועי' שם ח"א למהר"ל: פי' [כי בערב שבת כאשר נכנס השבת, אשרה שבת הוא השלמה, והשלם ראוי שיהיה מבלי חסרון, כי החטא הוא חסרון בודאי לאדם כאשר בארנו פעמי' הרבה. ולפיכך המלאכים שהם מלוין לאדם אומרים וסר עונך וחטאתך תכופר, כי הסרת חטא הוא מצד העליונים דוקא שהם בלא חטא ויום הכפורים שהוא סלוק חטא אז האדם במדריגת המלאך, ומצד כי אל האדם משמשים שני מלאכים מביאים אליו סילוק החטא.]

מסילת ישרים

לפתוח לו פתח תקון, וכן כל שאר דרכי חסד, כענין ברא מזכה אבא (סנהדרין קד ע"א), או מקצת נפש ככל הנפש (קהלת רבה פ"ז סי' לט⁵⁰), המוזכרים בדברי החכמים דרכי חסד הם לקבל את המעט כמרוכה. אך לא מתנגדים ומכחישים ממש מדת הדין, כי כבר יש בהם טעם הגון להחשיב אותם. אך שיותר עבירות בלא כלום, או שלא ישגיח עליהם, זה היה נגד הדין לגמרי, כי כבר לא היה משפט ודין אמיתי בדברים, על כן זה אי אפשר להמצא כלל.

ואם אחד מן הדרכים שזכרנו לא ימצא להוטא להמלט, ודאי שמדת הדין לא תשוב ריקם, וכן אמרו ז"ל (אסת"ר הנ"ל) מאריך אפיה וגבי דילה. נמצא שאין לאדם הרוצה לפקוח עיניו פיתוי שיוכל להתפתות בו, לבלתי הזהר במעשיו בתכלית הזהירות ולדקדק בהם תכלית הדקדוק, הן כל אלה ההשקפות שישקיף עליהן האדם ויקנה בהם מדת הזהירות ודאי אם בעל נפש הוא.

פרק ה – בבאור מפסידי הזהירות וההרחקה מהם

הנה מפסידי המידה הזאת ומרחיקיה הם שלשה: האחד, הוא הטיפול והטרדה העולמית. השני, השחוק והלצון. השלישי, החברה הרעה. ונדבר בהם אחד לאחד. הנה הטיפול והטרדה, כבר דברנו מהם למעלה, כי בהיות האדם טרוד בעניני עולמו, הנה מחשבותיו אסורות בזיקי המשא אשר עליהם, ואי אפשר להם לתת לב אל המעשה, והחכמים עליהם השלום בראותם זה, אמרו (אבות פ"ד מ"י) הוי ממעט בעסק ועסוק בתורה. כי הנה העסק מוכרח הוא לאדם לצורך פרנסתו, אך ריבוי העסק אינו מוכרח שיהיה כל כך גדול, עד שלא יניח לו מקום אל עבודתו, על כן נצטוינו לקבוע עתים לתורה⁵¹. וכבר זכרנו שהיא המצטרבת יותר לאדם לשיגיע אל הזהירות, וכמאמר רבי פינחס תורה מביאה לידי זהירות, וזולתה לא יגיע אליו כלל. והוא מה שאמרו ז"ל (שם פ"ב מ"ה) ולא עם הארץ חסיד⁵², וזה כי הבורא יתברך שמו שברא היצר הרע באדם הוא

- מאיר המסילה -

⁵⁰ ז"ל: כ"ז ראה זה מצאתי אמרה קהלת ולהלן הוא אומר אמר קהלת א"ר ירמיה זה רוח הקדש פעמים משיח בלשון זכר ופעמים משיח בלשון נקבה אחת לאחת למצוא חשבון א"ר יצחק בנוהג שבעולם אדם נכשל בעבירה והוא חייב עליה מיתה לשמים במה נתכפר לו מת שורו אבדה תרנגולתו נשברה צלוחיתו נכשל באצבעו הקטנה ויצא ממנה טיפת דם מקצת הנפש ככל הנפש שנאמר אחת לאחת למצא חשבון חדא מערערא חדא והחשבון מתמצה כמה הוא מיצוי החשבון ר' פנחס אמר עד אחת:

⁵¹ ע"י שבת לא ע"א: אמר רבא בשעה שמכניסין אדם לדין [כשנכנס אדם לקבר – זהר ח"א קכז ע"ב] אומרים לו נשאת ונתת באמונה קבעת עתים לתורה עסקת בפריה ורביה צפית לישועה פלפלת בחכמה הבנת דבר מתוך דבר ואפילו הכי אי יראת ה' היא אוצרו אין אי לא לא. וע"י ז"ח ה ע"א: צריך האדם להשתדל בדרך ארץ ולעשות עתים לתורה ולהיות עמלו בשני הדרכים האלו מפני שיגיעת שניהם משכחת עון ושמה יאמר אדם הריני בן אבות העולם ממשפחה גדולה איני ראוי לעשות מלאכה ולא להתבזות אמור לו שוטה כבר קדמך יוצרך שנאמר בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ והוא עשה מלאכה קודם שבאת לעולם ומנ"ל שנאמר מכל מלאכתו אשר ברא אלקים לעשות קרא אותה מלאכה וכן וישבות ביום השביעי מכל מלאכתו אשר עשה.

ע"י נצח ישראל כט: וזהו שאמר כאן גם כן אחר שאמר 'נשאת ונתת באמונה' - 'קבעת עתים לתורה'. כלל הדבר, הדין בתחלה כאשר בא לעליונים אשר אינם בעלי גשם, אם היה נמשך אחר הנשמה הנבדלת השכלית, או היה נמשך אחר גופו הגשמי. ואמר 'קבעת עתים לתורה', כי מצד הנשמה שהיא נבדלת, ראוי שיהיה נמשך אחר השכלי. ולפיכך תחלת דין האדם 'קבעת עתים לתורה', שפנה מעניני החמרים אל התורה, עד שהיה קובע עתים לתורה. כי קביעת העת מורה על שהשכל הוא עיקר באדם, ולא היה השכל אצלו דבר מקרה.

⁵² ע"י תיקו"ז ו ע"ב: ובגין דא אמר דוד לשלמה בנו דע את אלה"י אביך ועבדהו (דברי הימים א' כח ט) דאי בר נש לא אשתמודע ההוא דיהב ליה אורייתא ומני ליה לנטרא לה איך דחיל מניה

מסילת ישרים

שברא התורה תבלין לו, וכמו שאמרו ז"ל (קידושין ל ע"ב) בראתי יצר הרע בראתי לו תורה תבלין. והנה פשוט הוא, שאם הבורא לא ברא למכה זו אלא רפואה זו, אי אפשר בשום פנים שירפא האדם מזאת המכה בלתי זאת הרפואה. ומי שיחשבו להנצל זולתה אינו אלא טועה, ויראה טעותו לבסוף כשימות בחטאו. כי הנה היצר הרע באמת חזק הוא באדם מאד, ומבלי ידיעתו של האדם הולך הוא ומתגבר בו ושולט עליו⁵³, ואם יעשה כל התחבולות שבעולם ולא יקח הרפואה שנבראה לו, שהיא התורה כמו שכתבתי, לא ידע ולא ירגיש בתגבורת חליו, אלא כשימות בחטאו ותאבד נשמתו⁵⁴.

הא למה זה דומה לחולה שדרש ברופאים והכירו חליו ואמרו לו שיקח סם זה, והוא מבלתי שתקדם לו ידיעה במלאכת הרפואה, יניח הסם ההוא, ויקח מה שיעלה במחשבתו מן הסמים, הלא ימות החולה ההוא ודאי. כן הדבר הזה כי אין מי שמכיר בחלי היצר הרע ובכחו המוטבע בו אלא בוראו שבראו, והוא הוהירנו שהרפואה לו היא התורה, מי איפוא יניחה ויקח מה שיקח זולתה ויחיה, ודאי שחושך החומריות ילך ויגבר עליו מדרגה אחר מדרגה, והוא לא יבין עד שימצא שקוע ברעה ורחוק מן האמת הרחק גדול, שאפילו הרחוקי דברים לא יעלו על לבו לבקש האמת⁵⁵.

אך אם הוא עוסק בתורה, בראותו דרכיה ציוויה ואזהרותיה, הנה סוף סוף מאליו יתחדש בו התעוררות שיביאהו אל הדרך הטוב, והוא מה שאמרו ז"ל (פתיחתא דאיכה רבתי אות ב) הלואי אותי עזבו ותורת שמי שמהמאור שבה מחזירו למוטב. והנה בכלל זה גם כן קביעות העתים אל חשבון המעשה ותקונו כמו שכתבתי למעלה. ומלבד כל זה, מה שישאר לו פנאי מעסקיו, אם חכם הוא ודאי שלא יאבדהו, אלא

ועבד פקודיה ובגין דא אוקמוהו רבנן ולא עם הארץ חסיד ואין בור ירא חטא בגין דאורייתא דאיהי תר"א מתרין דרגין אתייהבת מחסד וגבורה דמתמן תרין פקודין אהבת חסד ודחילו דגבורה דאיהי יראה דבהון אשתלימו תר"ג פקודים ובגין דכל אורייתא ופקודהא מתרין סטריין אתייהבת אוקמוהו רבנן ולא עם הארץ חסיד ואין בור ירא חטא.

תרגום: ולכן אמר דוד לשלמה "דע את אלהי אביך ועבדהו", שאם אדם לא מכיר את אותו שנתן לו תורה וצוה אותו לשמרה, איך יפחד ממנו ויעשה מצוותיו, ולכן פרשוהו רבנן (אבות פ"ב מ"ה) ולא עם הארץ חסיד ואין בור ירא חטא. משום שתורה שהיא תר"א משתי דרגות, נתנה מחסד וגבורה, שמשם שתי מצוות, אהבת חסד ויראת גבורה שהיא יראה, שבהם השתלמו תר"ג מצוות. ומשום שכל התורה ומצוותיה משני צדדים נתנו, פרשוהו רבנן ולא עם הארץ חסיד ואין בור ירא חטא.

ועי' דרך חיים למהר"ל: ולא עם הארץ חסיד, כי האדם שיש בו החכמה, מצד כי גופו מחובר לשכל הנה יש בו זכות החומר, כי אין ספק כי לא ישוה גוף האדם וגוף הבהמה, כי גוף הבהמה מפני שאין גוף שלה קרוב אל השכל היא בעלת חומר עב וגס לגמרי, אבל גוף האדם מפני שהאדם הוא בעל שכל חומר שלו דק וזך, וכאשר הוא בעל חכמה לגמרי אז הוא מסולק מן עבות החמרי לגמרי, ומפני זה אפשר שימצא בו החסידות שהוא איש טוב עושה חסידות עם הכל, והיפך זה אין עם הארץ חסיד שהוא רחוק מן הטוב כי הוא בעל חומר גס ואיך יהיה בו החסידות, כי החסידות מצד אשר הוא אדם טוב והטוב ימצא כאשר הוא מסולק עבות החמרי עד שהוא קרוב אל השכלי ואז נמצא בו הטוב וכו'.

⁵³ עי' לעיל הערה 32.

⁵⁴ עי' פרי עץ חיים שער נפילת אפים פרק ב: כי ברדתו בעת נפילת אפים ואינו יכול לעלות מחמת איזה עון, ואז אוחזין בו החיצונים, ונשארת נפשו בקליפה, ואינו יוצא עוד משם, ונותנין לו נשמה טמאה אחרת במקומה. וז"ס רשעים בחייהם קרואים מתים, כי הם מתים בסוד נפילת אפים, ואינם מרגישים מיתתם, שנחלף נשמתם כנ"ל רחמנא ליצלן. עי' ספר הליקוטים - ספר ישעיה - פרק נז: סוד הרשעים שבחייהם קרואים מתים. וכו' כשהאדם חוטא, הוא מוריד נשמתו לגהינם בעודו בחיים, כי בעת יצירתו ניתנת בגופו, וכשהוא חוטא יורדת דרך מרגלותיו לגהינם, ונשקעת שם כפי גדר חטאתיו, כמדריגת נשמתו יורדת לגהינם. ולכן בחיו קרוי מת.

⁵⁵ זכור לי במקום א' איתא שהרהורי תשובה מגיעים מהאור מקיף, ובספר הליקוטים זה מוזכר וצריך להביאו@.

מסילת ישרים

יאתו בו מיד ולא ירפהו לעסוק בו בעסק נפשו ותקון עבודתו, וזה המפסיד אף על פי שהוא היותר כללי, הנה הוא היותר קל למי שרוצה להמלט שימלט ממנו.

אך השני הנה הוא קשה מאד, והוא השחוק והלצון. כי מי שטובע במ הוא כמי שטובע בים הגדול שקשה מאד להמלט ממנו. כי הנה השחוק הוא מאבד את לב האדם, [עד] שכבר אין הטעם והדיעה מושלת בו, והרי הוא כשכור או שומה אשר אי אפשר לתת להם ערמה או להנהיגם כי אינם מקבלים הנהגה.

והוא מה שאמר שלמה המלך עליו השלום (קהלת ב ב) לשחוק אמרתי מהולל ולשמחה מה זו עושה. וחכמים זכרונם לברכה אמרו (אבות פ"ג מ"ג) שחוק וקלות ראש מרגילים את האדם לערוה, כי אף על פי שחמורה היא הערוה אצל כל בן (דעת) [דת], ולבו ירא מקרב אליה מכח הציור שכבר נצטייר בשכלו מאמיתת גודל פשעה ורוב עונשה. הנה השחוק וקלות ראש, ממשיכים אותו מעט מעט ומקריבים אותו הלוך וקרב שתהיה היראה סרה מעליו מעט מעט, מדריגה אחר מדריגה עד שיגיע (על) [אל] העון עצמו ויעשהו, וכל כך למה, לפי שכמו שכל מציאות הזהירות תלוי בשימת הלב על הדבר, כן כל עצמו של השחוק אינו אלא מסיר הלב מן המחשבות הישרות והעיוניות, ונמצא שלא יבואו הרהורי היראה בלבו כלל.

ותראה קושי הלצון והשחתתו הרבה, כי כמו המגן המשוה בשמן אשר ישמיט ויפיל מעליו החצים ומשליכם לארץ, ולא יניח אותם שיגיעו אל גוף האדם, כן הלצון [מפני] (בפני) התוכחה והמרדות, כי בליצנות אחד ובשחוק קטן יפיל האדם מעליו ריבוי גדול מן ההתעוררות וההתפעלות, מה שהלב מתעורר ומתפעל בעצמו מדי ראותו או שומעו ענינים שיעירוהו אל החשבון והפשפוש במעשים, ובכח הליצנות יפיל הכל לארץ ולא יעשו בו רושם כלל, ולא מפני חולשת הענינים ולא מפני חסרון הבנת הלב, אלא מפני כח הלצון ההורס כל עניני המוסר והיראה.

והנה הנביא ישעיה היה צווח על זה ככרוכיא, כי היה רואה שזה היה מה שלא היה מניח מקום לתוכחותיו שיעשו רושם, והיה מאבד תקותם של החוטאים, והוא מה שאמר (ישעיה כח כב) ועתה אל תתלוצצו פן יחזקו מוסריכם. וכבר גזרו אמר חכמים זכרונם לברכה (ע"ז יח ע"ב) שהליץ מביא היסורין עליו, והוא מה שהכתוב עצמו מבאר בפירוש (משלי יט כט) נכוננו ללצים שפטים. כי זה הוא דבר שהדין נותן אותו, כי מי שמתפעל מן ההתבוננות ומן הלימודים, אינו צריך שיתיסר בגופו, כי כבר ישוב מחטאותיו בלי זה מכח הרהורי תשובה שיולדו בלבבו על ידי מה שיקרא או שישמע מן המוסרים והתוכחות. אך הלצים שאינם מתפעלים מן התוכחות מפני כח ליצנותם, אין להם תיקון אלא השפטים, שאלה לא יהיה כח בליצנותם לדחותם מעליהם כאשר ידחו המוסרים. והנה כפי חומר החטא ותולדותיו, החמיר השופט האמיתי בעונשו. והוא מה שלמדנו ז"ל (ע"ז יח ע"ב) קשה הליצנות שתחלתו יסורין וסופו כליה, שנאמר פן יחזקו מוסריכם כי כלה ונחרצה שמעתי וגו'.

והמפסיד השלישי הוא החברה, דהיינו חברת המפשים והחוטאים, והוא מה שהכתוב אומר (משלי יג ב) ורועה כסילים ירוע⁵⁶. כי הנה אנחנו רואים פעמים רבות, אפילו אחר שנתאמת אצל האדם חובת העבודה והזהירות בה, יתרפה ממנה או יעבור על איזה דברים ממנה כדי שלא ילעגו עליו חבריו, או כדי להתערב עמהם, והוא מה ששלמה מזהיר ואומר (שם כד) ועם שונים אל תתערב. כי אם יאמר לך אדם (כתובות יז ע"א)

- מאיר המסילה -

⁵⁶ ז"ל הפסוק: הולך את חכמים יחכם ורועה כסילים ירוע. ת"י: דמהלך עם חכימי נתחכם ודמחבר לסכלי נבאש ליה [נעשה לו רע].

מסילת ישרים

לעולם תהא דעתו של אדם מעורבת עם הבריות, אף אתה אמור לו במה דברים אמורים, בבני אדם שעושים מעשי אדם, אך לא בבני אדם שעושים מעשי בהמה.

ושלמה מזהיר עוד (משלי יד ז) לך מנגד לאיש כסיל. ודוד המלך אמר (תהלים א א) אשרי האיש אשר לא הלך וגו'⁵⁷. וכבר פירשו זכרונם לברכה (ע"ז יח ע"ב) אם הלך סופו לעמוד, ואם עמד סופו לישב. ואומר (תהלים כו ד) לא ישבתי עם מתי שוא וגו' שנאתי קהל מרעים וגו'⁵⁸. אין לו לאדם אלא להטהר ולנקות עצמו ולמנוע רגליו מדרכי ההמון השקועים בהבלי הזמן, וישיב רגליו אל הצרות ה' ואל משכנותיו. הוא שדוד עצמו מסיים ואומר (שם א) ארחץ בנקיון כפי ואסובבה את מזבחך ה'.

ואם יארע לו שימצא בחברת מי שילעג עליו, לא ישית לבו אל הלעג ההוא, אדרבא ילעג על מלעיגיו ויבזם, ויחשוב בדעתו כי לולי היה לו להרויח ממון הרבה היה מניח מה שהיה צריך לזה מפני חבריו שלא ילעגו, כל שכן שלא ירצה לאבד נשמתו מפני לעג.

ועל דרך זה הזהירו ז"ל (אבות פ"ה מ"ב) הוי עז כנמר וכו' לעשות רצון אביך שבשמים. ודוד אמר (תהלים קיט מו) ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש, שאף על פי שרוב המלכים עסקם ודבורם בדברי גדולות והנאות, ודוד שהיה גם כן מלך, לכאורה תהיה לו לחרפה אם בהיותו בחברתם יהיה הוא מדבר בדברי מוסר ותורה, תחת ספרו מן הגדולות ומתענוגות בני אדם כמוהם. הנה לא היה חש לזה כלל, ולא היה לבו נפתח בהבלים האלה אחרי שכבר השיג האמת, אלא מפרש ואומר, ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש. וישעיה כמו כן אמר (ישעיה נ ז) על כן שמתני פני כחלמיש ואדע כי לא אבוש.

פרק ו – בבאור מדת הזריזות

אחר הזהירות יבוא הזריזות, כי הזהירות סובב על ה"לא תעשה", והזריזות על ה"עשה". והיינו (תהלים לד טו) סור מרע ועשה טוב⁵⁹, וענינו של הזריזות מבואר שהוא

- מאיר המסילה -

⁵⁷ בעצת רשעים ובדרך חטאים לא עמד ובמושב לצים לא ישב.

⁵⁸ ז"ל: לא ישבתי עם מתי שוא ועם נעלמים לא אבוא: שנאתי קהל מרעים ועם רשעים לא

אשב.

⁵⁹ עי' ע"ח שער הקלי' נגה ה: הגוף ממש של החומר של האדם הוא בחי' אחרת, ושל נעלך דמשה הוא מקליפת נוגה, נאמר על הרע שבה. וכו' הגוף העכור הוא העולם הזה הכולל כל העולמות, והוא פסולת הכל, וחומר הכל. וכו' גוף של אדם יש לו חומר זה, ובפנים מזה יש לו ב' גופים אחרים, א' הוא הגוף הזך והטהור מהחשמל כנ"ל שבו זכה משה בסנה כנ"ל, והב' הוא מקלי' נוגה והוא כלול מיצ"ט ומיצה"ר מלאך ושד, ונקרא נפש הבהמית טו"ר. וכו' והנה לא נתן הקב"ה תורה ומצות לישראל אלא לברר ולצרף ולהסיר הסיגים מהכסף שהם לבוש הנשמה, וע"י כוונת האדם בתורה ובמצות נגמר לבוש נשמה כנזכר פרשת ויחי (רכד ע"א). וע"י התורה מזדכך נוגה דיצירה לבוש הרוח, וע"י מצות מעשיות מזדכך נוגה דעשיה (ונעשה) לבוש הנפש. והנה כפי מה שחסר לאדם להשלימו כך ימים קצבו לו, וכו' והנה בקליפת נוגה יש רמ"ח איברים ושס"ה גידין טובים, ובכולם נתערב הרע אך אינן שוין. כי הנה כל התרי"ג מצות כלולין ב"ס, ורמ"ח מ"ע הם נגד זכור, ואז בעשותן נתקן הזכר דנה, וכו' וע"י שס"ה לאוין שהם שמור כנגד הנוקבא. וכו' נמצא כי בשמור שס"ה ל"ת גורם שלא יתדבק בו הרע יותר, וזהו ענין (תהלים לד טו) סור מרע, והבן זה כי בזה נשאר על עמדו כמו שהיה. ואח"כ ועשה טוב, כי ע"י הרמ"ח מ"ע הרע שבנוגה מתהפך לטוב ממש שמתדבק במוח.

ועי' שערי קדושה ח"א ש"א: גוף האדם הנוצר מארבעה היסודות התחתונים, והנה הם כלולים טוב ורע, וגוף האדם נוצר מן הטוב שבארבעה יסודות - אש, רוח, מים, עפר. ועי"ש ש"ב: יסוד האש ממנו נמשכת הגאווה וכו' ובכללה הכעס וכו'. יסוד הרוח ממנו נמשך דבור הנקרא שיחה בטלה וכו'. יסוד המים ממנו תאות התענוגים וכו'. יסוד העפר ממנו מדת העצבות בכל פרטיו, ותולדותיה אחת, והוא העצלות לקיים התורה והמצות. וכו' והפכם הם ארבע מדות טובות

מסילת ישרים

ההקדמה למצות ולהשלמת ענינם, וכלשון הזה אמרו ז"ל (פסחים ד ע"א) זריזים מקדימים למצות. וזה כי כמו שצריך פקחות גדול והשקפה רבה לינצל ממוקשי היצר ולהמלט מן הרע שלא ישלוט בנו להתערב במעשינו, כן צריך פקחות גדול והשקפה לאחוז במצות ולזכות בהם ולא תאבדנה ממנו. כי כמו שמסבב ומשתדל היצר הרע בתחבולותיו להפיל את האדם במכמורות החטא, כן משתדל למנוע ממנו עשית המצות ולאבדם ממנו, ואם יתרפה ויתעצל ולא יתחזק לרדוף אחריהם ולתמוך בהם, ישאר נעור וריק מהם בודאי.

ותראה, כי טבע האדם כבד מאד, כי עפריות החמריות גם, על כן לא יחפוץ האדם בטורה ומלאכה, ומי שרוצה לזכות לעבודת הבורא יתברך, צריך שיתגבר נגד טבעו עצמו, ויתגבר ויזדרז, שאם הוא מניח עצמו ביד כבודתו ודאי הוא שלא יצליח. והוא מה שאמר התנא (אבות פ"ה מ"ב) הוי עז כנמר וקל כנשר ורץ כצבי וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים. וכן מנו חכמים ז"ל (ברכות לב ע"ב) בדברים הצריכים חיזוק; תורה ומעשים טובים⁶⁰. ומקרא מלא הוא (יהושע א ז) חזק ואמץ מאד לשמר לעשות ככל התורה אשר צוך משה עבדי, כי חיזוק גדול צריך למי שרוצה לכפות הטבע אל הפכו.

והנה שלמה שנה מאד באזהרתו על זה בראותו את רוע העצלה וההפסד הגדול הנמשך ממנה, ואמר (משלי ו י, כד לג) מעט שנות מעט תנומות מעט חבק ידיים לשכב וכא במהלך ראשך ומחסרך כאיש מגן. כי הנה העצל אף על פי שאינו עושה רע בקום עשה, הנה הוא מביא את הרעה עליו בשב ואל תעשה שלו. ואמר (שם יח ט) גם מתרפה במלאכתו אח הוא לבעל משחית⁶¹, כי אף על פי שאיננו המשחית העושה את הרעה בידיו, לא תחשוב שהוא רחוק ממנו, אלא אחיו הוא ובן גילו הוא.

ואמר עוד לבאר רעת העצל באור ציורי, מה שיקרה ויולד לעינינו יום יום, (שם כד ל-לד) על שדה איש עצל עברתי, ועל כרם אדם חסר לב, והנה עלה כולו קמשונים כסו פניו חרלים וגו', ואחזה אנכי אשית לבי ראיתי לקחתי מוסר שנות מעט תנומות וגו' ובא מתהלך רישך וגו'⁶².

נמשכות מארבעה יסודות הטוב שבנפש היסודית. והם, הענוה שהיא תכלית השפלות ומתרחק מכל מיני כעס הבא על ידי גאווה. והשתיקה כאלם לא יפתח פיו לבד בעסק תורה ומצות או בהכרחו לקיום הגוף ולצורך כבוד הבריות, והמיאוס בכל תענוגי הגוף ומותריו המוכרחים. והשמחה התדירית בחלקו, כי כל דעבדין מן שמיא לטב, וגם לזרז עצמו בתכלית השמחה בעבודת קונו.

⁶⁰ עי' ספר הליקוטים - פרשת וישב - פרק מח: ד' דברים צריכים חיזוק תורה ומעשים טובים ודרך ארץ ותפילה. ואלו הד' דברים הם המוחין של גדלות, כי תורה היא חכמה, נובלת חכמה של מעלה תורה, ומעשים טובים בבניה, וכן ארז"ל כשאמרו ישראל נעשה ונשמע אמר הקב"ה מי גלה סוד זה לבני להקדים עשייה לשמיעה, שהיא מדריגת המלאכים, שהעשייה היא בבניה. תפילה, היא המשכת החסדים. ודרך ארץ, הם הגבורות.

⁶¹ עי' אסתר רבה פ"א סי' א: אחורוש וכו' אמר שהיה אחיו של ראש אחיו של נבוכדנצר וכי אחיו היה והלא זה כשדי זה מדיי אלא זה ביטל מלאכת ב"ה וזה חרבו לפיכך השוה אותם הכתוב כאחד הה"ד (משלי י"ח) גם מתרפה במלאכתו אח הוא לבעל משחית.

⁶² על שדה איש עצל עברתי ועל כרם אדם חסר לב: והנה עלה כלו קמשונים כסו פניו חרלים וגדר אבניו נהרסה: ואחזה אנכי אשית לבי ראיתי לקחתי מוסר: מעט שנות מעט תנומות מעט חבק ידיים לשכב: ובא מתהלך רישך ומחסריך כאיש מגן. ועי' סנהדרין קג ע"א: אמר רב חסדא אמר רבי ירמיה בר אבא מאי דכתיב על שדה איש עצל עברתי ועל כרם אדם חסר לב והנה עלה כולו קמשונים כסו פניו חרולים וגדר אבניו נהרסה על שדה איש עצל עברתי זה אחז ועל כרם אדם חסר לב זה מנשה והנה עלה כולו קמשונים זה אמון כסו פניו חרולים זה יהויקים וגדר אבניו נהרסה זה צדקיהו שנחרב בית המקדש בימיו. ועי' שם במהר"ל: על שדה איש עצל וכו'. פי' שכל אלו המלכים כל אחד הוסיף על הראשון כמו שאמר לקמן אחז התיר את הערוה. מנשה בא על אחותו, אמון בא על אמו, יהויקים אמר קמאי לא ידעי לארגוזי, הרי שכל אחד הוסיף. וכן אמר הכתוב על שדה איש עצל עברתי ואח"כ על כרם חסר לב וזהו בודאי יותר מן איש עצל, ויותר מזה והנה עלה כולה קמשונים זהו יותר מן (שדה של חרס) [כרם חסר לב] ועוד יותר כסו פניו חרולים

מסילת ישרים

והנה מלבד פשוטו אשר הוא אמיתי כמשמעו, שהוא מה שקורה אל שדה העצל ממש, הנה דרשו בו חכמים ז"ל מדרש נאה זה לשונם (מדרש משלי א' 63, שם כד' 64) והנה עלה כולו קמשונים, שמבקש פירוש של פרשה ואינו מוצא, כסו פניו וגו', מתוך שלא עמל בהם הוא יושב ומטמא את המהור ומטהר את הטמא ופורץ גדרן של תלמידי חכמים.

מה ענשו של זה, שלמה פירשו (קהלת י ח) ופורץ גדר ישכנו נחש. והיינו כי רעת העצל אינה באה בבת אחת, אלא מעט מעט בלא שידע וירגיש בה⁶⁵, כי הנה הוא נמשך מרעה אל רעה, עד שימצא טבוע בתכלית הרעה. הנה בתחלה אינו אלא מחסיר הטורה אשר היה ראוי לו, ומזה נמשך שלא ילמוד בתורה ככל הצורך, ומפני חסרון הלימוד כשיבוא אחר כך ללמוד תחסר לו ההבנה. והנה אלולי היתה גומרת רעתו בזה, כבר היתה רבה, אך עוד מתרבה והולכת במה שברצותו על כל פנים לישוב הפרשה והפרק ההוא, הנה יגלה בה פנים שלא כהלכה, וישחית האמת ויהפכה ויעבור על התקנות ויפרוץ את הגדרים, וסופו כליה כמשפט כל פורץ גדר, אמר שלמה "ואחזה אנכי אשית לבי", התבוננתי על הדבר הזה וראיתי גודל הרע שבו, שהוא כארס ההולך ומתפשט מעט מעט, ואין פעולתו ניכרת עד המיתה, וזהו "מעט שנות וגו' ובא כמהלך רישך ומחסרך כאיש מגן".

והנה אנחנו רואים בעינינו כמה וכמה פעמים שכבר לבו של האדם יודע חובתו, ונתאמת אצלו מה שראוי לו להצלת נפשו, ומה שחובה עליו מצד בוראו, ואף על פי כן יניחחו לא מחסרון הכרת החובה ההיא ולא לשום טעם אחר, אלא מפני שכבודת העצלה מתגברת עליו, והרי הוא אומר, אוכל קמעא או אישן קמעא⁶⁶, או קשה עלי לצאת מביתי, פשטתי את כתנתי איככה אלבשנה (שיה"ש ה ג), כמה עזה בעולם הקרה רבה, או הגשמים וכל שאר האמתלאות והתואנות, אשר פי העצלים מלא מהם, ובין כך ובין כך התורה מונחת והעבודה מבוטלת, והאדם עוזב את בוראו, הוא מה ששלמה אומר (קהלת י יח) בעצלותים ימך המקרה ובשפלות ידים ידלוף הבית.

ואולם אם תשאל את פי העצל, יבוא לך במאמרים רבים ממאמרי החכמים והמקראות מן הכתובים והטענות מן השכל, אשר כולם יורו לו לפי דעתו המשובשת להקל עליו ולהניחו במנוחת עצלותו, והוא איננו רואה שאין הטענות ההם והטעמים ההם נולדים

זה יהיוקים, ובא לומר שהרשעות נתוסף תמיד כי נעשה חטאים הראשונים כאלו היה היתר ולכן היה מוסיף תמיד ברשעות.

⁶³ תמן תנינן, מתוך שאינו עמל בהן, סופו להיות מבקש ראש הפרק, ראש המסכת, ראש הפרשה, ואינו יודע אפילו פסוק אחד, ועליו הוא אומר, (משלי כד, ל) על שדה איש עצל עברתי וגו' והנה עלה כלו קמשונים. ומתוך שאינו עמל בה, סופו להיות מטמא את הטהור ומטהר את הטמא, ועליו הוא אומר, (שם) כסו פניו חרולים. ואם נתעסק בהן כדי צרכו, הן מצהילין לו ומאירין פניו, כדכתיב (דניאל יב, ג) והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע.

⁶⁴ על שדה איש עצל עברתי. מה השדה הזו, אם אין אדם חורשה וזורעה היא מעלה כולה קוצים ודרדרים. ועל כרם אדם חסר לב. מה הכרם הזה, אם אין אדם מעדרו ומנכשו הוא מעלה כולו עשבים. כן תלמיד חכם, אם אינו נושא ונותן בתורתו סופו להיות מבקש ראש הפרק ראש המסכתא ואינו מוצא. והנה עלה כלו קמשונים כסו פניו חרולים וגדר אבניו נהרסה. שפרץ גדרה של תורה. אבל כל זמן שדברי תורה נכנסין ומוציאין חדרי לב פנויין ושרויין בתוכה, אין יצר הרע שולט בהן. ואם לאו, אין אדם יכול להוציאן מתוכן. משל למלך שהיה מהלך במדבר ומצא שם טרקלין וחדרים פנוין, נכנס ושורה בתוכו. כך יצר הרע, אם אין מוצא דברי תורה, שולט בהן, ואין אדם יכול להוציאן מתוכן:

⁶⁵ עיי' לעיל הערה 54.

⁶⁶ מלשון הגמ' (ברכות ד ע"ב) והא דקא אמרי [זמן ק"ש] עד חצות כדי להרחיק את האדם מן העבירה כדתניא חכמים עשו סייג לדבריהם כדי שלא יהא אדם בא מן השדה בערב ואומר אלך לביתי ואוכל קימעה ואשתה קימעה ואישן קימעה ואחר כך אקרא קריאת שמע ואתפלל וחוטפתו שינה ונמצא ישן כל הלילה.

מסילת ישרים

לו מפני שיקול דעתו, אלא ממקור עצלותו הם נובעים, אשר בהיותה היא גוברת בו מטה דעתו ושכלו אל הטענות האלה, אשר לא ישמע לקול החכמים ואנשי הדעה הנכונה. הוא מה ששלמה צווח ואומר (משלי כו טז) חכם עצל בעיניו⁶⁷ משבעה משיבי טעם, כי העצלה איננה מנחת לו שיהיה אפלו חש לדברי המוכיחים אותו, אלא יחשוב הכל לתועים ושוטים והוא לבדו חכם.

והנה תדע כי זה כלל גדול מנוסה במלאכת הפרישות, שכל קולא צריכה בדיקה, כי אף על פי שיכולה להיות ישרה ונכוחה, אמנם קרוב הדבר שתהיה מעצות היצר ומרמותיו, על כן צריך לבדוק אחריה בחקירות ודרישות רבות, אם אחר כל אלה תצדק ודאי שהיא טובה.

כללו של דבר חיזוק גדול צריך האדם להתחזק ולהתגבר בזריזות לעשות המצות, בהשליכו מעליו כובד העצלה המעכבת על ידו. ותראה שהמלאכים נשתבחו במדה הטובה הזאת, שנאמר בהם (תהלים קג כ) גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו⁶⁸, ואומר (יחזקאל א יד) והחיות רצוא ושוב כמראה הבזק⁶⁹. והנה אדם הוא אדם ולא מלאך, על כן אי אפשר לו שיגיע לגבורתו של המלאך. אך ודאי, שכל מה שיוכל להתקרב במדרגתו אליו ראוי שיתקרב, ודוד המלך היה משבח על חלקו ואומר (תהלים קיט ס) חשתי ולא התמהמהתי לשמר מצותיך.

פרק ז – בבאור חלקי הזריזות

חלקי הזריזות שנים: אחד, קודם (התחלת) המעשה. ואחד, אחרי כן. קודם התחלת המעשה הוא שלא יחמיץ האדם את המצוה, אלא בהגיע זמנה או בהזדמנה לפניו, או בעלותה במחשבתו, ימהר יחיש מעשהו לאחוזו בה ולעשות אותה, ולא יניח זמן לזמן שיתרבה בינתים, כי אין סכנה כסכנתו. אשר הנה כל רגע שמתחדש יוכל להתחדש איזה עכוב למעשה הטוב, ועל אמיתת זה הדבר העירונו ז"ל בענין המלכת שלמה שאמר דוד לבניהו (מלכים א' א לג) והורדתם אותו אל גיחון, וענה בניהו אמן כן יאמר ה'. אמרו זה

- מאיר המסילה -

⁶⁷ לשאול אם לעשות משהו שזה כתרגום שמדבר על העצל ולא על החכם. @@
⁶⁸ עי' זהר ח"ב ג ע"א: כל אשר דבר יהו"ה נעשה ונשמע והוה במתקלא חדא כמלאכין עלאין דהכי כתיב בהו (תהלים קג כ) ברכו יהו"ה מלאכיו גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו. תרגום: כל אשר דיבר ה' נעשה ונשמע והוה במשקולת אחד כמלאכים עליונים שכך כתוב בהם ברכו ה' מלאכיו גיבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו.

⁶⁹ עי' אד"ז רצג ע"ב: גבינוי לא משתככיין בר כד בעיין גוויין דחוורא לאשגחא בגין דגבינין יהבין אתר לאשגחא לכלהו גוויי ואי אינון לא יהבין אתר לא יכלין לאשגחא ולאסתכלא גבינין לא קיימין ולא משתככיין שעתא חדא שלימתא אלא פקחין וסתמין וסתמין ופקחין משום עינא פקיחא דקאי עלייהו וע"ד כתיב והחיות רצוא ושוב (יחזקאל א).

תרגום: עפעפיו אינם נחים, חוץ מכאשר צבעי הלבן רוצים להשגיח, משום שהעפעפים נותנים מקום לכל הצבעים להשגיח. ואם הן אינן נותנים מקום, אין יכולים להשגיח ולהסתכל. העפעפים אינם עומדים ואינם נחים שעה אחת שלמה, אלא פוקחים וסוגרים, סוגרים ופותחים, ומשום העין המפקח העומד עליהן, נאמר "והחיות רצוא ושוב".

ועי' תיקו"ז (סז ע"ב): ולבתר דנפיק מנייהו והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד (זכריה יד ט) בההוא זמנא כל חיוון יתערון בנגונא וכנפיהם פרודות מלמעלה (יחזקאל א יא) לקבלא ליה בחדוה וכלהון יהון רצין ושבין בנגונא ושליחותא לגביה הה"ד והחיות רצוא ושוב כמראה הבזק (שם יד) לבשרא לישראל

תרגום: ואחר שיוצא מהם "והיה יהו"ה למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה יהו"ה אחד ושמו אחד". באותו זמן, כל החיות יתעוררו בנגון, "וכנפיהן פרודות מלמעלה", לקבלו בשמחה. וכולם יהיו רצים ושבים בנגון ושליחות אליו, זהו שכתוב "והחיות רצוא ושוב כמראה הבזק", לבשר לישראל.

מסילת ישרים

לשונם (בראשית רבה פ"ו סי' ב): רבי פינחס בשם רבי הנן דצפורי והלא כבר נאמר (דבה"י א' כב ט) הנה בן נולד לך הוא יהיה איש מנוחה, אלא הרבה קטרוגין יעמדו מכאן ועד גיחון. על כן הזהירו זכרונם לברכה (מכילתא שמות יב) ושמרתם את המצות, מצוה הבאה לידיך אל תחמיצנה⁷⁰. ואמרו (ב"ק לה ע"ב) לעולם יקדים אדם לדבר מצוה, שלפי שהקדימה בכירה לצעירה זכתה וקדמה ארבעה דורות בישראל למלכות⁷¹. ואמרו (פסחים ד ע"א) זריזים מקדימים למצוות. וכן אמרו (ברכות ו ע"ב) לעולם ירוץ אדם לדבר מצוה ואפילו בשבת. ובמדרש אמרו (ויק"ר פי"א סי' ט) הוא ינהגנו על מות בזריזות כאלוין עולמתא⁷², כמה דאת אמר (תהלים סח כו) בתוך עלמות תופפות. כי הזריזות היא מדת שלימות גדול אשר טבעו של האדם מונעה ממנו עתה, ומי שמתגבר ותופש בה כל מה שיוכל, הנה לעתיד לבוא יזכה לה באמת, אשר הבורא יתברך יתנה לו שכרו חלף מה שהשתדל אחריה בזמן עבודתו.

אך הזריזות אחר התחלת המעשה, הוא שכיון שאחו במצוה ימהר להשלים אותה, ולא להקל מעליו כמי שמתאוה להשליך מעליו משאו, אלא מיראתו פן לא יזכה לגמור אותה. ועל זה הרבו להזהיר זכרונם לברכה, ואמרו (תנחומא עקב ו) כל המתחיל במצוה ואינו גומר אותה קובר אשתו ובניו, ואמרו (שם) אין המצוה נקראת אלא על שם גומרה. ואמר שלמה המלך עליו השלום (משלי כב כט) הזית איש מהיר במלאכתו לפני מלכים יתיצב בל יתיצב לפני חשוכים. וחכמים זכרונם לברכה (סנהדרין קד ע"ב) יחסו לו השבח הזה על שמיהר במלאכת בנין הבית ולא נתעצל בה לאחר אותה. וכן דרשוהו (שמ"ר פי"א סי' א) על משה עליו השלום על שמיהר במלאכת המשכן.

וכן תמצא כל מעשיהם של צדיקים תמיד במהירות. אברהם, כתוב בו (בראשית יח ו-ז) וימהר אברהם האהלה אל שרה ויאמר מהרי וגו', ויתן אל הנער וימהר. רבקה, (שם כד ב) ותמהר ותער כדה וגו'. וכן אמרו במדרש (במדבר רבה פ"י סי' ה) ותמהר האשה וגו' (שופטים יג י) מלמד שכל מעשיהם של צדיקים במהירות. אשר לא יתנו הפסק זמן, לא אל התחלת המצוה ולא אל השלמתה. ותראה שהאדם אשר תלהט נפשו בעבודת בוראו, ודאי שלא יתעצל בעשית מצותיו, אלא תהיה תנועתו כתנועת האש המהירה, כי לא ינוח ולא ישקוט, עד אם כלה הדבר להשלימו.

ואמנם התבונן עוד שכמו שהזריזות הוא תולדת ההתלהטות הפנימי, כן מן הזריזות יולד ההתלהטות. והיינו, כי מי שמרגיש עצמו במעשה המצוה כמו שהוא ממהר תנועתו החיצונית, כן הנה הוא גורם שתבער בו תנועתו הפנימית כמו כן, והחשק והחפץ יתגבר בו וילך. אך אם יתנהג בכבדות בתנועת איבריו, גם תנועת רוחו תשקע ותכבה, וזה דבר שהנסיון יעידהו.

ואמנם כבר ידעת שהנרצה יותר בעבודת הבורא יתברך שמו הוא חפץ הלב ותשוקת הנשמה, והוא מה שדוד המלך מתהלל בחלקו הטוב, ואומר (תהלים מב ב, ג)

- מאיר המסילה -

⁷⁰ עי' דרך חיים (אבות פ"א מ"ב): המצוות הם דברים אלהיים ולכך לא היו נעשים בשהיה ובעיכוב זמן. ומה שאסור להחמיץ את המצה ואסור להחמיץ את המצוה הכל טעם אחד, כי ישראל יצאו ממצרים מכח המדריגה העליונה האלהית שאין בה שהיית זמן כלל וכמו שהארכנו בזה במקומו, וזה טעם שאסור להחמיץ המצוה כי יש שם חימוץ על המצוה כמו על המצה כי המצוה היא אלהית ואין ראוי לה הזמן ששייך אל הדברים שהם בעולם הזה שהוא עולם הגשמי תחת הזמן.

⁷¹ עי' נתיבות עולם (נתיב התורה פרק יז): הקדימה במצות מורה שהוא עושה המצוה לפי מעלתה כראוי שהמצוה היא אלהית ואינה תחת הזמן ואם מעכב המצוה דבר זה אינה לפי מעלת המצוה שהיא אלהית.

⁷² בזריזות כאלה נערים.

מסילת ישרים

כאיל תערג על אפיקי מים כן נפשי תערוג אליך אלקים צמאה נפשי לאלקים וגו'⁷³, (שם פד ג) נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות ה'⁷⁴, (שם סג ב) צמאה לך נפשי כמה לך בשרי⁷⁵. ואולם האדם אשר אין החמדה הזאת לזהות בו כראוי, עצה טובה היא לו שיודרו ברצונו כדי שימשך מזה שתולד בו החמדה בטבע, כי התנועה החיצונה מעוררת הפנימית. ובודאי שיותר מסורה בידו היא החיצונה מהפנימית, אך אם ישתמש ממה שבידו, יקנה גם מה שאינו בידו בהמשך, כי תולד בו השמחה הפנימית והחפץ והחמדה מכה מה שהוא מתלהט בתנועתו ברצון, והוא מה שהיה הנביא אומר (הושע ו ג) ונדעה נרדפה לדעת את ה'⁷⁶, (שם יא י) אחרי ה' ילכו כאריה ישאג⁷⁷.

- מאיר המסילה -

⁷³ עי' זהר ח"ג סז ע"ב: רבי אבא הוה יתיב קמיה דר' שמעון קם ר' שמעון בפלגו ליליא למלעי באורייתא קמו רבי אלעזר ורבי אבא עמיה פתח רבי שמעון ואמר כאיל תערוג על אפיקי מים כן נפשי תערוג אליך אלהים האי קרא אוקמוה חברייא זכאן אינון ישראל מכל עמין דקב"ה יתב לון אורייתא קדישא ואורית לון נשמתין קדישין מאתר קדישא בגין למעבד פקודוי ולאשתע' באורייתא דכל מאן דאשתעשע באורייתא לא דחיל מכלא דכתיב (&) לולי תורתך שעשועי אז אבדתי בעניי מאן אינון שעשועי אורייתא דאורייתא שעשועים אקרי דכתיב (&) ואהיה שעשועים יום יום ודא הוא דתנינן קב"ה אתי לאשתעשע עם צדיקייא בגנתא דעדן מאי לאשתעשעא בגין למחדי בהו דתנינן זכאין אינון צדיקייא דכתיב בהו (&) אז תתענג על יי' בגין לאתענגא מההוא שקיו דנחלא כד"א (&) והשביע בצחצחות נפשך כביכול קב"ה משתעשע בהו מההוא שקיו דנחלא דמתענגי בהו צדיקיא ועל דא אתי לאשתעשעא עם צדיקיא.

תרגום: רבי אבא היה יושב לפני רבי שמעון, קם רבי שמעון בחצות הלילה לעסוק בתורה, קמו רבי אלעזר ורבי אבא עמו. פתח רבי שמעון ואמר, כאיל תערוג על אפיקי מים כן נפשי תערוג אליך אלהים, הפסוק הזה פרשוהו החברים, אשריהם ישראל מכל העמים שהקדוש ברוך הוא נתן להם תורה קדושה, והוריש להם נשמות קדושות ממקום קדוש כדי לעשות מצוותיו ולהשתעשע בתורה, שכל מי שמשתעשע בתורה לא פוחד מכל, שכתוב לולי תורתך שעשועי אז אבדתי בעניי. מי הם שעשועי תורה, שהתורה נקראת שעשועים, שכתוב ואהיה שעשועים יום יום, וזהו ששינון שהקדוש ברוך הוא בא להשתעשע עם הצדיקים בגן עדן. מה זה להשתעשע, כדי לשמח עמהם, ששינון אשרי הצדיקים שכתוב בהם, אז תתענג על ה', כדי להתענג מאותה השקאה של הנחל, כמו שנאמר והשביע בצחצחות נפשך, כביכול משתעשע הקדוש ברוך הוא בהם, מאותה השקאת הנחל שבה מתענגים הצדיקים, ועל כן בא להשתעשע עם הצדיקים.

ועי' עוד הערה 13.

⁷⁴ עי' זר"ח יח ע"א: רבי חייא ור' יוסי הוו אזלי באורחא א"ר יוסי לר' חייא הא תנינן במתניתא דידן דכל מה דעביד קב"ה בין לעילא בין לתתא כלהו כסיפין ושקדין למהך לזיניה גופא אזיל בתר זיניה לארעא דאתנסיבת מינה ונשמתא לית ליה כסופא אלא לאתר דאתנסיבת מתמן דכל מה דעביד כסיף בתר זיניה הה"ד נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות ה' ולא לעלמא הדין כגופא

תרגום: רבי חייא ורבי יוסי היו הולכים בדרך אמר רבי יוסי לרבי חייא הרי שינונו בבריתא שלנו שכל מה שעשה הקדוש ברוך הוא בין למעלה בין למטה כלם משתוקקים ושוקדים ללכת למינו הגוף הולך אחר מינו לארץ שנטל ממנה ולנשמה אין תשוקה אלא למקום שנלקחה משם שכל מה שעשה משתוקק אחר מינו זהו נאמר (תהלים פד) נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות ה' ולא לעולם הזה כמו הגוף.

⁷⁵ עי' זהר ח"ג כא ע"ב: צמאה לך נפשי דהא נפשאי וגופא דיילי תאיבין לגבך לאתחזאה קמך ולא יכילנא בגין דאנא בארץ ציה ועיף בלי מים דהא ארץ ציה ועיף אקרי לבר מאתר דשכינתא שריא בגין דמים חיים לא שכיח הכא ומאן אינון מים חיים דא שכינתא דכתיב בה (שיר ד טו) באר מים חיים ועל דא ארץ ציה ועיף בלי מים כתיב

תרגום: צמאה לך נפשי שהרי נפשי וגופי משתוקקים אליך להראות לפניך ולא יכולתי, כי אני בארץ ציה ועיף בלי מים, שהרי ארץ ציה ועיף נקרא מחוץ למקום ששורה שכינה, משום שמים חיים אין מצויים כאן, ומי הם המים החיים, זו שכינה שכתוב בה (בראשית כז) באר מים חיים, ועל זה ארץ ציה ועיף בלי מים כתוב.

⁷⁶ עי' ברכות ו ע"ב: אמר רבי חלבא אמר רב הונא היוצא מבית הכנסת אל יפסיע פסיעה גסה אמר אביי לא אמרן אלא למיפק אבל למיעל מצוה למרהט שנאמר נרדפה לדעת את ה'.

ועי' זהר ח"ג קמח ע"א: רבי אבא הוה אזיל ללוד פגע ביה ר' זירא בר רב א"ל הא חמינא אפי שכינתא ומאן דחמי אפי שכינתא בעי למיזל ולרהטא בתראה הה"ד (&) ונדעה נרדפה לדעת את ה'.

מסילת ישרים

פרק ה – בדרך קניית הזריזות

הנה האמצעים אשר נקנה במ הזריזות, הם הם אותם אשר נקנה במ הזריזות ומדרגותיהם כמדרגותיהם, וכמו שכתבתי למעלה, כי ענינם קרוב זה לזה מאד. ואין הפרש ביניהם, אלא שזה בעשין וזה בלאוין. וכאשר יתאמת אצל האדם גודל ערך המצות ורוב חובתו בהם, ודאי שיתעורר לבו אל העבודה ולא יתרפה ממנה.

ואמנם מה שיוכל להגביר ההתעוררות הזו הוא ההסתכלות ברוב הטובות שהקדוש ברוך הוא עושה עם האדם בכל עת ובכל שעה, והנפלאות הגדולות שעושה עמו מעת הלידה עד היום האחרון, כי כל מה שירבה להסתכל ולהתבונן בדברים אלה, הנה ירבה להכיר לעצמו חובה רבה אל האל המטיב לו, ויהיו אלה אמצעים לשלא יתעצל ויתרפה מעבודתו. כי הרי הואיל ואינו יכול ודאי לגמול לו טובתו יתברך, לפחות יודה לשמו ויקיים מצותיו.

והנה אין לך אדם באיזה מצב שימצא אם עני ואם עשיר אם בריא ואם חולה, שלא יראה נפלאות וטובות רבות במצבו. כי העשיר והבריא, כבר הוא חייב לו יתברך על עושרו ועל בריאותו, העני חייב לו שאפילו בעונו ממציא לו פרנסתו דרך נס ופלא, ואינו מניחו למות ברעב. החולה על שמחזיקו בכובד חוליו ומכותיו, ואינו מניחו לרדת שחת. וכן כל כיוצא בזה, עד שאין לך אדם שלא יכיר עצמו חייב לבוראו, ובהסתכלו בטובות אלה שהוא מקבל ממנו, ודאי שיתעורר להודרו לעבודתו כמו שכתבתי למעלה. כל שכן אם יתבונן היות כל טובו תלוי בידו יתברך, ומה שמצטרך לו ומה שמוכרח אליו ממנו יתברך הוא ולא מאחר, אשר על כן ודאי שלא יתעצל מעבודתו יתברך ולא יחסר לו מה שהוא מוכרח אליו.

והנך רואה שכללתי פה בדברי שלשת המדרגות אשר חלקתים בזהירות, כי כבר ענינם אחד, והדבר למד מענינו, שלשלימי הדעת תהיה ההערה מצד החובה ומצד ערך המעשים וחשיבותם, לפחותים מהם מצד העולם הבא וכבודו שלא תשיגהו בושח ליום הגמול בראותו הטובה שהיה יכול להשיג ואבדה ולהמוץ מצד העולם הזה וצרכיו כענין שפרשתי שם למעלה.

פרק ט – בביאור מפסידי הזריזות וההרחקה מהם

הנה מפסידי הזריזות הם הם מגדילי העצלה, והגדול שבכולם הוא בקשת המנוחה הגופנית ושנאת הטורח ואהבת העידונים בתשלום כל תנאיהם, כי הנה אדם כזה, ודאי שתכבד עליו העבודה לפני בוראו כובד גדול, כי מי שירצה לאכול אכילותיו בכל הישוב והמנוחה, ולישון שנתו בלא טורח, וימאן ללכת אם לא לאטו, וכיוצא בדברים כאלה. הנה

תרגום: רבי אבא היה הולך ללוד, פגע בו רבי זירא בן רב, אמר לו הרי ראיתי פני השכינה, ומי שרואה פני השכינה צריך ללכת ולרוץ אחריה, זהו שכתוב "ונדעה נרדפה לדעת את ה'". ועי' לעיל הערה 74.

⁷⁷ עי' ברכות ו ע"ב: אמר רבי יהושע בן לוי לעולם ירוץ אדם לדבר הלכה ואפילו בשבת שנאמר אחרי ה' ילכו כאריה ישאג וגו'.

ועי' זהר ח"ג עט ע"ב: רשב"י מאריה דאורייתא מאריה דחכמתא דכד הוה רבי אבא וחברייא חמאן לרבי שמעון הוה רהטי אבתריה ואמרי אחרי יי' ילכו כאריה ישאג.

תרגום: רבי שמעון בן יוחאי בעל התורה בעל החכמה, שכשהיה רבי אבא והחברים רואים את רבי שמעון, היו רצים אחריו ואומרים, אחרי ה' ילכו כאריה ישאג.

מסילת ישרים

יקשה עליו להשכים לבתי כנסיות בבוקר או לקצר בסעודתו מפני תפלת המנחה בין הערבים, או לצאת לדבר מצוה אם לא יהיה העת ברור. כל שכן למהר עצמו לדברי מצוה או לתלמוד תורה. ומי שמרגיל עצמו למנהגות האלה, איננו אדון בעצמו, לעשות היפך זה כשירצה, כי כבר נאסר רצונו במאסר ההרגל הנעשה טבע שני.

ואמנם צריך שידע האדם, כי לא למנוחה הוא בעולם הזה אלא לעמל וטורה, ולא ינהג בעצמו אלא מנהג הפועלים, העושים מלאכה אצל משכיריהם, וכענין מה שהיה אומר (עירובין סה ע"א) אגירי דיומא אנן. וכדרך יוצאי הצבא במערכותיהם, אשר אכילתם בחיפזון, ושינתם עראי, ועומדים תמיד מוכנים לעת קרב. ועל זה נאמר (איוב ה' ז) כי אדם לעמל יולד. וכשירגיל עצמו על זה הדרך, ימצא העבודה קלה עליו ודאי, כיון שלא יחסר בעצמו ההזמנה וההכנה אליה. ועל זה הדרך אמרו זכרונם לברכה (אבות פ"ו מ"ד) כך היא דרכה של תורה, פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן, שהוא כלל ההרחקה בתכלית מן המנוחות והעידונים.

עוד ממפסידי הזריזות הוא רוב הפחד וגודל המורא מן הזמן ותולדותיו, כי פעם יירא מהקור או מהחום, ופעם מהפגעים, ופעם מן החלאים, ופעם מן הרוח, וכן כל כיוצא בזה. הוא הענין שאמר שלמה עליו השלום (משלי כו יג) אמר עצל שחל בדרך ארי בין הרחובות. וכבר גינו חכמים זכרונם לברכה המדה הזאת, ויחסוה אל החטאים. ומקרא מסייעם דכתיב (ישעיה לג יד) פחדו בציון חטאים אחזה רעדה הנפים, עד שאמר אחד מן הגדולים אל תלמידו בראותו אותו מתפחד, חטאה את (ברכות ס ע"א), אלא על זה נאמר (תהלים לו ג) בטח בה' ועשה טוב שכן ארץ ורעה אמונה.

כללו של דבר, צריך שישים האדם את עצמו עראי בעולם וקבוע בעבודה, יתרחק ויסתפק בכל עניני העולם כמה שמזדמן לו, ויקח מן הבא בידו, ויהיה רחוק מן המנוחה וקרוב למלאכה ולעמל, ויהיה נכון לבו בטוח בה', ולא יירא מתולדות הזמן ופגעיו. שמא תאמר הרי מצינו שחייבו חכמים בכל מקום שישמור האדם את עצמו שמירה מעולה, ולא ישים עצמו בסכנה, אפילו הוא צדיק ובעל מעשים. ואמרו (כתובות ל ע"א) הכל בידי שמים חוץ מצינים פחים, ומקרא כתוב (דברים ד טו) ונשמרתם מאד לנפשותיכם⁷⁸. הרי שאין להחליט הבטחון הזה על כל פנים, והתם אמרו⁷⁹ ואפילו לדבר מצוה.

דע כי יש יראה ויש יראה, יש יראה ראויה ויש יראה שוטה, יש בטחון ויש הוללות. כי הנה האדון ברוך הוא עשה את האדם בעל שכל נכון וסברא נכונה, לשינהג עצמו על דרך טוב וישמר מן הדברים המזיקים אשר נבראו לענוש את הרשעים, ומי שירצה שלא ינהג עצמו בדרך החכמה ויפקיר עצמו לסכנות, הנה אין זה בטחון אלא הוללות. והנה הוא חוטא במה שהוא נגד רצון הבורא יתברך שמו, שרוצה שישמור האדם את עצמו, ונמצא שמלבד הסכנה המוטבעת בדבר אשר הוא עלול אליה מפני חסרון שמירתו, הנה עוד הוא מתחייב בנפשו בקום עשה בחטא אשר הוא חוטא, ונמצא החטא עצמו מביאו ליענש.

- מאיר המסילה -

⁷⁸ ז"ל הפסוק בשלימות: ונשמרתם מאד לנפשותיכם כי לא ראיתם כל תמונה ביום דבר ידוד אליכם בחרב מתוך האש. ועי' ברכות לב ע"ב, רמב"ם (רוצח ושמירת נפש פ"א ה"ד), שו"ע חו"מ תכ"ז ס"ח: וכן כל ממשול שיש בו סכנת נפשות, מצות עשה להסירו ולהשמר ממנו ולהזהר בדבר יפה, שנאמר: השמר לך ושמור נפשך (דברים ד ט) [מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך ופן יסורו מלבבך כל ימי חיך והודעתם לבניך ולבני בניך]. ואם לא הסיר והניח הממשול המביאים לידי סכנה ביטל מצות עשה ועבר בלא תשים דמים (דברים כב ח) [כי תבנה בית חדש ועשית מעקה לגגך ולא תשים דמים בביתך כי יפל הנפל ממנו], ועי' בהג"א: שנאמר השמר כו' - פ"ה דברכות.

⁷⁹ עי' פסחים דף ח ע"ב: והאמר רבי אלעזר שלוחי מצוה אינן ניזוקין היכא דשכיח היזיקא שאני שנאמר ויאמר שמואל איך אלך ושמע שאול והרגני.

מסילת ישרים

ואולם השמירה הזאת וזאת היראה המיוסדת על הנהגת החכמה והשכל, היא הראויה שעליה נאמר (משלי כב ג) ערום ראה רעה ונסתר ופתיים עברו ונענשו. אך היראה השוטה, היא שיהיה האדם רוצה להוסיף שמירות על שמירות ויראה על יראה, ועושה משמרת למשמרתו באופן שיגיע מזה ביטול לתורה ולעבודה.

והכלל להבחין בין שתי היראות הוא, מה שחלקו חכמים זכרונם לברכה באמרם (פסחים ח ע"ב) היכא דשכיח היוזקא שאני. כי מקום שההיזק מצוי ונודע, יש להשמר. אך מקום שאין ההיזק נודע אין לירא, ועל כיוצא בזה נאמר (חולין נו ע"ב) ריעותא דלא חזינן לא מחזקינן, ואין לו לחכם אלא מה שענינו ראוות, הוא עצמו ענין הפסוק שהבאנו למעלה, ערום ראה רעה ונסתר, הא אינו מדבר אלא בנסתר מן הרעה אשר רואה, לא ממה שיוכל להיות שיהיה אפשרי שיבוא, והוא ממש ענין הפסוק שהזכרתי למעלה, אמר עצל שחל בדרך וגו'.

וחכמים זכרונם לברכה פרשו הענין כמין חומר⁸⁰, להראות עד היכן מנעת יראת ההבל להפריש האדם מן המעשה הטוב, ואמרו (דברים רבה פ"ח סי' ו) שבעה דברים אמר שלמה בעצל, כיצד אמרו לעצל, הרי רבך בעיר לך ולמד תורה ממנו. והוא משיב אותם, מתירא אני מן הארי שבדרך. רבך בתוך המדינה, אומר להם מתיירא אני שלא יהיה ארי בין הרחובות. אומרים לו הרי הוא בתוך ביתך, אומר להם אם אני הולך אצלו אני מוצא הפתח נעולה וכו', עיין שם⁸¹. הא למדת שאין היראה גורמת שיתעצל, אלא עצלה גורמת לו שיתירא. וכל הדברים האלה, הנסיון היומי יעיד עליהם, ממה שכבר פשוט הוא ורגיל ברוב המון בני האדם, אשר זה דרכם כסל למו, ומשכיל על דבר ימצא אמת לאמתו, ודעת לנבון נקל. וכבר נתבאר ענין הזריזות ביאור שאחשוב היותו מספיק להערת הלב והחכם יחכם ויוסיף לקח.

והנך רואה כי ראוי לזריזות להיות במדרגה אחר הזהירות, כי על הרוב לא יהיה האדם זריז אם לא יהיה זהיר בתחלה, כי מי שלא ישים לבו להזהר במעשיו ולהתבונן בעבודה ומשפטיה, שזו היא מדת הזהירות כמו שכתבתי, קשה שילבש אהבה וחמדה אליה ויזדרז בתשוקה לפני בוראו, כי הנה הוא עודנו טובע בתאוות הגופניות ורץ מרוצת הרגלו המרחיקו מכל זה. אמנם אחר שכבר פקח עיניו לראות מעשיו ולהזהר בהם, וחשב חשבון המצות והעברות כאשר זכרנו, נקל הוא לו שיסור מן הרע וישתוקק אל הטוב ויזדרז בו וזה פשוט.

פרק י – בביאור מדת הנקיות

מדת הנקיות היא היות האדם נקי לגמרי מכל מדה רעה ומכל חטא, לא די ממה שהחטא בו מפורסם וגלוי, אלא גם כן ממה שהלב נפתח בו להורות היתר בדבר, שכאשר נחקור עליו באמת נמצא שלא היה ההיתר ההוא נראה לו, אלא מפני היות הלב עדיין נגוע קצת מן התאוה, כי לא טהר ממנה מכל וכל, על כן תמשכהו להקל לו. אך האדם אשר טהר מזה הנגע לגמרי, ונקי מכל רושם רע שמשארת התאוה אחריה, הנה ראייתו תהיה ברורה לגמרי, והבחנתו זכה, ולא תטהו החמדה לשום דבר, אלא כל מה שהוא חטא אפילו שיהיה קל שבקלי החטאים, תכירהו שהוא רע ותרחיקהו ממנו. וכלשון הזה אמרו חכמים על השלמים המטהרים מעשיהם מטהרה רבה, שלא יהיה בהם אפילו נדנוד דבר רע (סנהדרין כג ע"א ועוד) נקיי הדעת שבירושלים.

- מאיר המסילה -

⁸⁰ עי' רש"י קידושין כב ע"ב, שזה כמין בשמים, אמנם בתוס' שם מפרש שזה לשון כמו מעשה.

⁸¹ המשך לשונו:

מסילת ישרים

והנך רואה עתה ההפרש שבין הזהיר והנקי, אף על פי שקרובים הם זה לזה בענינם. הזהיר הוא הנוהר במעשיו ורואה שלא יחטא במה שכבר נודע לו ומפורסם אצל הכל היותו חטא, אמנם עדיין איננו אדון בעצמו שלא ימשוך לבו מן התאוה הטבעית, שלא תטהו להראות לו התירים באיזה דברים שאין רעתם מפורסמת. וזה כי אף על פי שהוא משתדל לכבוש את יצרו ולכפות את תאוותיו, לא מפני זה ישנה את טבעו⁸², ולא יוכל להסיר מלבו התאוה הגופנית, אלא שיכבוש אותה וילך אחר החכמה ולא אחריה, אך על כל פנים חשק החומריות עושה את שלו להסיתו ולפתותו⁸³. אמנם אחר שיתרגל האדם הרגל גדול בזהירות הזה, עד שינקה נקיון ראשון מן החטאים המפורסמים, וירגיל עצמו בעבודה ובזריזותה ותגבר בו האהבה אל בוראו והחמדה אליו, הנה כח ההרגל הזה ירחיק אותו מעניני החומר, וידביק דעתו אל השלימות הנפשית, עד שסוף סוף יוכל להגיע אל הנקיון השלם, שכבר יכבה אש התאוה הגופנית מלבו, בהתגבר בו החמדה האלהית, ואז תשאר ראייתו זכה וברה כמו שכתבתי למעלה, שלא יפתה ולא ישיגהו חשק חומריותו וינקה במעשיו מכל וכל.

והנה על מדה זו היה דוד שמה בעצמו ואומר (תהלים כו ו) ארחץ בנקיון כפי ואסובבה את מזבחך ה', כי באמת רק מי שינקה לגמרי מכל נדנוד חטא ועון, הוא הראוי לראות את פני המלך ה', כי זולת זה אין לו אלא לבוש ולהכלם מלפניו, וכמאמר עזרא הסופר (עזרא טו ו) אלהי בושתי ונכלמתי להרים אלהי פני אליך.

והנה ודאי כי מלאכה רבה היא לאדם להגיע אל שלימות המדה הזאת, כי העבירות הניכרות וידועות קלות הם להשמר מהם כיון שרעתם גלויה, אך הדקדוק הזה המצטרך לנקיות הוא הקשה יותר, כי הוראת ההיתר מכסה על החטא וכמו שכתבתי. והוא כענין מה שאמרו זכרונם ברכה (ע"ז יח ע"א) עבירות שאדם דש בעקביו סובבות אותו בשעת הדין, ועל דרך זה אמרו זכרונם לברכה (בבא בתרא קס"א) רובם בגזל ומיעוטם בעריות וכולם באבק לשון הרע, כי מפני רוב דקותו כל בני אדם נכשלים בו במה שאין מכירים אותו.

ואמרו זכרונם לברכה (איכ"ר הק' אות 84) שדוד היה נוהר ומנקה עצמו נקיון גמור מכל אלה, ועל כן היה הולך למלחמה בבטחון חזק והיה שואל (תהלים יח לח) ארדוף אויבי ואשיגם ולא אשוב עד כלותם, מה שלא שאלו יהושפט אסא וחזקיה, לפי שלא היו מנוקים כל כך. והוא מה שאמר הוא עצמו בתוך דבריו (שם כא) יגמלני ה' כצדקי כבור ידי ישיב לי, ואמר עוד (שם כה) וישב ה' לי כצדקי כבור ידי לנגד עיניו, והוא הבור והנקיון הזה שזכרנו. ואז חזר ואמר (שם ל) כי כך ארוץ גדוד וגו' ארדוף אויבי ואשיגם, והוא עצמו אמר עוד (שם כד &) מי יעלה בהר ה' ומי יקום במקום קדשו נקי כפים ובר לבב.

- מאיר המסילה -

⁸² עי' לעיל הערה 3 בשם השעה"ק.

⁸³ עי' אבות ד א: בן זומא אומר, איזהו חכם, הלומד מכל אדם, שנאמר (תהלים קיט), מכל מלמדי השכלתי כי עדותיך שיחה לי. איזהו גבור, הכובש את יצרו, שנאמר (משלי טז), טוב ארך אפים מגבור ומשל ברוחו מלכד עיר וכו'. ועי' תיקו"ז סז ע"א: וגבורה תמן סמא"ל דאיהו יצר הרע וכל מאן דיתגבר על יצריה כאלו הוה מתגבר גבורה על סמא"ל בדינא לגבי בנוי ובגין דא אמרו מארי מתניתין איזהו גבור הכובש את יצרו מאי הכובש כמה דאת אמר (בראשית א כח) וכבשוה⁸³ דיהא כבושה תחות ידיה ככלבא דאיהו כבוש וקשור תחות ידי דבר נש⁸³. תרגום: וגבורה, שם סמא"ל שהוא יצר הרע, וכל מי שיתגבר על יצרו, כאלו היה מתגבר בגבורה על סמא"ל בדין לגבי בניו. ולכן אמרו בעלי המשנה (אבות פ"ד מ"א) "איזהו גבור הכובש את יצרו". מה זה הכובש, כמו שנאמר "וכבשוה" שתהיה כבושה תחת ידו, ככלב שהוא כבוש וקשור תחת ידי האדם.

⁸⁴ ז"ל: זבדי בן לוי פתח לא תאמינו מלכי ארץ וגו' ארבעה מלכים היו מה שתבע זה לא תבע זה ואלו הן דוד ואסא ויהושפט וחזקיהו דוד אמר (תהלים י"ח) ארדוף אויבי ואשיגם וגו'.

מסילת ישרים

ואמנם ודאי שהמדה הזאת קשה, כי טבע האדם חלש ולבו נפתח על נקלה, ומתיר לעצמו הדברים שיוכל למצא בהם כדי הטעאה. ובודאי שמי שהגיע לזאת המדה כבר הגיע למדרגה גדולה, כי בפני מלחמה חזקה עמד ונצח. ונבוא עתה לבאר פרטי המדה הזאת.

פרק יא – בפרטי מדת הנקיות

פרטי מדת הנקיות רבים הם מאד, והנם [ככל] (בכל) הפרטים שבכל השם"ה מצות לא תעשה, כי אמנם ענין המדה כבר אמרתי שהוא להיות נקי מכל ענפי העבירות, ואולם אף על פי שבכל העבירות משתדל היצר הרע להחטיא את האדם, כבר יש מהם שהטבע מחמדן יותר, ובהן מראה לו יותר היתרים, אשר על כן יצטרך בהן יותר חיוזק לנצח את יצרו ולהנקות מן החטא. וכן אמרו ז"ל (חגיגה יא ע"ב) גזל ועריות נפשו של אדם מחמדתן ומתאוה להן.

והנה אנחנו רואים שאף על פי שלא רוב בני האדם גנבים בגלוי הם, דהיינו שישלחו יד ממש בממון חבריהם לקחת ולשום בכליהם, אף על פי כן רובם טועמים טעם גניבה במשאם ומתנם, במה שיוורו היתר לעצמם להשתכר איש בהפסידו של חברו, ויאמרו להרויח שאני. ואולם לאוים הרבה נאמרו בגזל, לא תעשוק (&), לא תגזול (&), לא תגנבו (&), ולא תכחשו (&), ולא תשקרו איש בעמיתו (&), לא תונו איש את אחיו (&), לא תשיג גבול רעך (&). הן כל אלה חילוקי דינים שבגזל כוללים מעשים רבים מן המעשים הנעשים בכלל המשא והמתן המדיני, ובכולם איסורים רבים, כי לא המעשה הניכר ומפורסם בעושק ובגזל הוא לבדו האסור, אלא כל שסוף סוף יגיע אליו ויגרום אותו כבר הוא בכלל האיסור. ועל ענין זה אמרו ז"ל (סנהדרין פא ע"א) ואת אשת רעהו לא טימא (יחזקאל יח &) שלא ירד לאומנות חברו. וכבר היה רבי יהודה אוסר לחנוני שלא יחלק קליות ואגוזים לתינוקות להרגילן שיבואו אצלו, ולא התירו חכמים אלא מפני שגם חברו יכול לעשות כן (בבא מציעא ס ע"ג).

ואמרו ז"ל (בבא בתרא פח ע"ב) קשה גזל הדיוט מגזל גבוה שזה הקדים חטא למעילה וכו'. וכבר פטרו את הפועלים העושים אצל בעל הבית מברכת המוציא ומברכות אחרונות דברכת המזון, ואפילו בקריאת שמע לא חייבום לבטל ממלאכתן אלא בפרשה ראשונה בלבד (ברכות טז ע"ג), קל וחומר בן בנו של קל וחומר לדברי הרשות, שכל שכיר יום אסור בהן שלא לבטל מלאכתו של בעל הבית. ואם עבר הרי זה גזלן.

הנה אבא חלקיה, אפילו שלום לא השיב לתלמידי חכמים שנתנו לו שלום שלא ליבטל ממלאכת רעהו (תענית כג ע"ג). ויעקב אבינו עליו השלום מבאר בפיו ואומר (בראשית לא ע"ג) הייתי ביום אכלני חורב וקרח בלילה ותדד שנתי מעיני, מה יענו איפוא העוסקים בהנאותיהם בשעת מלאכה ובטלים ממנה, או כי יעסקו בחפציהם איש לבצעו.

כללו של דבר, השכור אצל חברו לאיזה מלאכה שתהיה, הנה כל שעותיו מכורות הן לו ליומו, כענין שאמרו ז"ל (ב"מ נו ע"ג) שכירות מכירה ליומיה, וכל מה שיקח מהן להנאת עצמו באיזה אופן שיהיה אינו אלא גזל נמור. ואם לא מחלו אינו מחול, שכבר אמרו רבותינו ז"ל (יומא פו ע"ג) עבירות שבין אדם לחברו אין יום הכפורים מכפר עד שירצה את חברו.

ולא עוד אלא שאפילו אם עשה מצוה בזמן מלאכתו, לא לצדקה תחשב לו אלא עבירה היא בידו, שאין עבירה מצוה. וקרא כתיב (ישעיה סא &) שונא גזל בעולה, וכענין

מסילת ישרים

זה אמרו ז"ל (בבא קמא צד ע"ג) הרי שגזל סאה תמים וטחנה ואפאה ומברך אין זה מברך אלא מנאץ דכתיב (תהלים י &) ובוצע ברך נאץ ה', ועל כיוצא בזה נאמר (ויקרא רבה &) אוי לו לזה שנעשה סניגורו קטיגורו, וכמאמרם ז"ל (ירושלמי סוכה פ"ג ה"ג) בענין לולב הגזול. והדין נותן, כי הרי גזל הפיץ גזל, וגזל זמן גזל, מה גזול את החפיץ ועושה בו מצוה נעשה סניגורו קטיגורו, אף גזול את הזמן ועושה בו מצוה נעשה סניגורו קטיגורו, ואין הקדוש ברוך הוא חפץ אלא באמונה. וכן הוא אומר (תהלים לא &) אמונים נוצר ה', ואומר (ישעיה כו &) פתחו שערים ויבוא גוי צדיק שומר אמונים, ואומר (תהלים קא &) עיני בנאמני ארץ לשבת עמדי, ואומר (ירמיה ה &) עיניך הלא לאמונה.

ואף איוב העיד על עצמו ואמר (איוב לא ז) אם תטה אשורי מני הדרך ואחר עיני הלך לבי ובכפי דבק מאום. והבט יופי המשל הזה, כי דימה הגזל הבלתי נגלה כדבר המתדבק ביד האדם, שאף על פי שאין האדם הולך לכתחילה לטול אותו ונשאר דבק מאליו, סוף סוף בידו הוא. כן הדבר הזה, שאף שלא יהיה האדם הולך וגזול ממש, קשה הוא שיהיו ידיו ריקניות ממנו לגמרי.

אמנם באמת כל זה נמשך ממה שתחת היות הלב מושל בעינים, שלא יניח להיות נעים להם את של אחרים העינים מושכים את הלב לבקש היתרים על מה שנראה להם יפה ונחמד, על כן אמר איוב שהוא לא כן עשה, ולא הלך לבו אחר עיניו, על כן לא דבק בכפיו מאום.

ראה נא בענין ההונאה כמה נקל הוא לאדם להתפתות וליכשל, כאשר לכאורה יראה לו שראוי הוא להשתדל ליפות סחורתו בעיני האנשים ולהשתכר ביגיע כפיו, לדבר על לב הקונה למען יתרצה לו. ויאמרו על כל זה, יש זריז ונשכר (פסחים נ ע"ב), ויד הרוצים תעשיר (משלי י ד). אמנם אם לא ידקדק וישקול מעשיו הרבה, הנה תחת חטה יצא חוח (איוב לא מ), כי יעבור בעון ההונאה אשר הוזהרנו עליה (ויקרא כה &) ולא תונו איש את עמיתו, ואמרו ז"ל (חולין צד ע"ג) אפילו לרמות את הגוי אסור וקרא כתיב (צפניה ג &) שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב ולא ימצא בפיהם לשון תרמית. וכן אמרו (בבא מציעא ס ע"ג) אין מפרכסין את הכלים הישנים שיראו כחדשים, אין מערבים פירות בפירות, אפילו חדשים בחדשים, אפילו סאה בדינר, ואפילו יפה דינר ומריסית לא יערב וימכרם סאה בדינר, כל עושה אלה כל עושה עול (דברים כה &). וקרוי חמשה שמות עול שנאוי משוקץ (מתועב) חרם תועבה.

עוד אמרו ז"ל (בבא קמא קיט ע"ג) כל הגזול את חברו אפילו שוה פרוטה כאילו נוטל נפשו ממנו. הרי לך חומר העון הזה אפילו בשיעור מועט. ואמרו עוד (תענית ז ע"ג) אין הגשמים נעצרים אלא בעון גזל. ועוד אמרו (ויקרא רבה לג &) קופה מלאה עונות מי מקטרג בראש כולם גזל. ודור המבול לא נחתם נזר דינם אלא על הגזל (סנהדרין קח ע"ג).

ואם תאמר בלבבך, ואיך אפשר לנו שלא להשתדל במשאנו ובמתננו לרצות את חברנו על המקח ועל שווי. חילוק גדול יש בדבר, כי כל מה שהוא להראות את הקונים אמיתת טוב החפיץ ויפיו, הנה ההשתדלות ההוא טוב וישר. אך מה שהוא לכסות מומי הפצו, אינו אלא אונאה ואסור, וזה כלל גדול באמונת המשא והמתן, לא אומר מענין המדות, שהרי בפירוש כתוב בהם, תועבת ה' אלהיך כל עושה אלה &). ואמרו ז"ל (בבא בתרא פח ע"ג) קשה עונשן של מדות מעונשן של עריות וכו', ואמרו (שם) הסיטון מקנח מדותיו אחת לשלשים יום, וכל כך למה, כדי שלא יחסרו בלא דעת ולא יענש. כל שכן עון הריבית שגדול הוא כפופר באלקי ישראל חס וחלילה (ב"מ עא ע"ג) ואמרו ז"ל (שמו"ר לא &) על הפסוק בנשך נתן ותרבית לקח חיה לא יחיה (יחזקאל יח &), שאינו חי לתחית

מסילת ישרים

המתים, כי הוא ואבן שלו משוקץ ומתועב בעיני ה'. ואיני רואה צורך להאריך בזה שכבר אימתו מוטלת על כל איש ישראל.

אמנם כללו של דבר, כמו שהמדת הממון רבה, כן מכשלותיו רבים. וכדי שיהיה האדם נקי מהם באמת עיון גדול ודקדוק רב צריך לו. ואם נקה ממנו, ידע שהגיע כבר למדרגה גדולה, כי רבים יתחסדו בענפים רבים מענפי החסידות. ובענין שנאת הבצע, לא יכלו להגיע אל מחוז השלימות, הוא מה שאמר צופר הנעמתי לאיוב (איוב יא &) אם אין בידך הרחיקהו ואל תשכן באהליך עולה, כי אז תשא פניך ממום והיית מוצק ולא תירא. והנה דברתי עד הנה מפרטי מצוה אחת מן המצוות, וכפרטי חלוקים אלה ודאי שנמצאים בכל מצוה ומצוה. אמנם אינני מזכיר אלא אותם שרגילים רוב בני האדם להכשל בהם.

ונדבר עתה מן העריות שגם הם מן החמורים, והם שניים במדרגה אל הגזל כמאמרם ז"ל וזו לשונם (ב"ב קסה ע"ג) רובם בגזל ומיעוטם בעריות. והנה מי שירצה להנקות לגמרי מזה החטא, גם לו תצטרך מלאכה לא מועטת, כי אין בכלל האסור גופו של מעשה בלבד, אלא כל הקרוב אליו. ומקרא מלא הוא (ויקרא יח &) לא תקרבו לגלות ערוה, ואמרו ז"ל (ש"ר פט"ז סי' &) אמר הקדוש ברוך הוא אל תאמר הואיל ואסור לי להשתמש באשה הריני תופשה ואין לי עון, הריני מגפפה ואין לי עון, או שאני נושקה ואין לי עון, אמר הקדוש ברוך הוא כשם שאם נזיר שלא לשתות יין, אסור לאכול ענבים לחים ויבשים ומשרת ענבים וכל היוצא מגופן היין, אף אשה שאינה שלך, אסור ליגע בה כל עיקר, וכל מי שנוגע באשה שאינה שלו מביא מיתה לעצמו וכו'.

והבט מה נפלאו דברי המאמר הזה, כי המשיל את האיסור הזה לנזיר, אשר אף על פי שעיקר האסור אינו אלא שתיית יין, הנה אסרה לו תורה כל מה שיש לו שייכות עם היין. והיה זה לימוד שלימדה תורה לחכמים, איך יעשו הם הסייג לתורה במשמרת שנמסר בידם לעשות למשמרתה, כי ילמדו מן הנזיר לאסור בעבור העיקר גם כל דדמי לה. ונמצא שעשתה התורה במצוה זאת של נזיר, מה שמסרה לחכמים שיעשו בשאר כל המצוות, למען דעת שזה רצונו של מקום. וכשאוסר לנו אחד מן האסורין, ילמד סתום מן המפורש, לאסור כל הקרוב לו. ועל זה הדרך אסרו בענין זה של העריות כל מה שהוא ממינו של הזנות או הקרוב אליו, יהיה באיזה חוש שיהיה, דהיינו בין במעשה בין בראיה בין בדבור בין בשמיעה ואפילו במחשבה.

ועתה אביא לך ראיות על כל אלה מדבריהם ז"ל. במעשה, דהיינו הנגיעה או החבוק וכיוצא, כבר נתבאר למעלה במאמר שזכרנו ואין צריך להאריך בראיה, אמרו ז"ל (ברכות יח ע"ג) יד ליד לא ינקה רע, כל המרצה מעות מידו לידה כדי להסתכל בה לא ינקה מדינה של גיהנם. ואמרו עוד (שבת סד ע"ג) מפני מה הוצרכו ישראל שבאותו הדור כפרה, מפני שזנו עיניהם מן הערוה וכו'. אמר רב ששת, מפני מה מנה הכתוב תכשיטין שבחויץ עם תכשיטין שבפנים לומר לך שכל המסתכל באצבע קמנה של אשה כאלו מסתכל במקום התורף (ברכות כד ע"ג). ואמרו עוד ונשמרת מכל דבר רע (דברים כג &) שלא יסתכל אדם באשה נאה ואפילו היא פנויה באשת איש ואפילו היא מכוורת (ע"ז כ ע"ג).

בענין הדבור עם האשה בהדיא שנינו (אבות פ"א מ"ג) כל המרבה שיחה עם האשה גורם רעה לעצמו ובשמיעה אמרו (ברכות כד ע"ג) קול באשה ערוה. עוד בענין זנות הפה והאוזן, דהיינו הדיבור בדברי הזנות או השמיעה לדברים האלה, כבר צווחו ככרוכיא ואמרו (ירושלמי תרומות פ"א ה"ג) ולא יראה בך ערות דבר (דברים כג &) ערות

מסילת ישרים

דיבור זה ניבול פה. ואמרו (שבת לג ע"ג) בעון נבלות פה צרות מתחדשות, ובהורי שונאיהם של ישראל מתים. ואמרו עוד (שם) כל המנבל פיו מעמיקים לו גיהנם. ואמרו עוד (שם) הכל יודעים כלה למה נכנסת לחופה, אלא כל המנבל פיו כו', אפילו גזר דין של שבעים שנה לטובה הופכים לו לרעה. ואמרו עוד (הגינה ה ע"ג) אפילו שיחה קלה שבין איש לאשתו מגידים לו לאדם בשעת הדין. ובענין השמיעה הרעה הזאת גם כן אמרו (שבת לג ע"ג) אף השומע ושותק, שנאמר (משלי כב &) זעום ה' יפול שם הרי לך שכל החושים צריכים להיות נקיים מן הזנות ומעניינו.

ואם להשך אדם לומר שמה שאמרו על נבול פה אינו אלא כדי לאיים ולהרחיק אדם מן העבירה, ובמי שדמו רותח הדברים אמורים, שמדי דברו בא לידי תאוה. אבל מי שאמרו דרך שחוק בעלמא לאו מילתא הוא, ואין לחוש עליו. אף אתה אמור לו, עד כאן דברי יצר הרע, כי מקרא מלא שהביא זהו ז"ל לראיתם (ישעיה ט טז) על כן על בחוריו לא ישמח ה' וגו' כי כלו חנף ומרע וכל פה דובר נבלה⁸⁵. הנה לא הזכיר הכתוב הוזה לא עבודה זרה ולא גלוי עריות ולא שפיכת דמים, אלא חנופה ולשון הרע וניבול פה, כולם מחטאת הפה בדיבור, ועליהם יצאה הגזירה על בחוריו לא ישמח ה' ואת יתמויו ואת אלמנותיו לא ירחם.

אלא האמת הוא כדברי רבותינו זכרונם לברכה, שנבול פה הוא ערותו של הדיבור ממש, ומשום זנות הוא שנאסר ככל שאר עניני הזנות, חוץ מגופו של מעשה, שאף על פי שאין בהם כרת או מיתת בית דין, אסורים הם איסור עצמם, מלבד היותם גם כן גורמים ומביאים אל האיסור הראשי עצמו. ובענין הנזיר שזכרו במדרש שהבאנו למעלה. בענין המחשבה כבר אמרו בתחלת הברייתא שלנו (ע"ז כ ע"ב) ונשמרת מכל דבר רע שלא יהרהר אדם ביום וכו'⁸⁶. ואמרו עוד (יומא כט &) הרהורי עברה קשים מעבירה. ומקרא מלא הוא (משלי טו &) תועבת ה' מחשבות רע. והנה דברנו משני גופי עבירות חמורות שבני אדם קרובים ליכשל בענפיהם, מפני רובם של הענפים, ורוב נטיית לבו של אדם בתאותו אליהם.

והמדריגה השלישית אחר הגזל והעריות לענין החמדה, הנה הוא איסור המאכלות, בין בענין הטריפות עצמם, בין בענין תערובותיהן, בין בענין בשר בחלב או חלב ודם, וענין בישולי גוים, וענין געולי גוים, יין נסכם וסתם יינם. כל אלה הנקיות בהם צריך דקדוק גדול, וצריך חיזוק, כי יש תאות הלב המתאוה במאכלים הטובים, וחסרון הכיס באיסורי התערובות וכיוצא בזה. ופרטיהם רבים ככל דיניהם הידועים והמבוארים בספרי הפוסקים. והמקיל בהם במקום שאמרו להחמיר, אינו אלא משחית לנפשו. וכך אמרו (בספרא שמיני &) לא תטמאו בהם ונטמאתם בהם (ויקרא יא &) אם מטמאים אתם בהם, סופכם לטמא בהם. והיינו כי המאכלות האסורות מכניסים טומאה בלבם ובנפשם של אדם, עד שקדושתו של המקום ברוך הוא מסתלקת ומתרחקת ממנו. והוא מה שאמרו בש"ס גם כן (יומא לט &) ונטמאתם בהם, אל תיקרי ונטמאתם אלא ונטמאתם, שהעבירה מטמאת לבו של אדם, כי מסלקת ממנו הדיעה האמיתית ורוח השכל שהקדוש ברוך הוא נותן לחסידים, כמו שאמר הכתוב (משלי ב &) כי ה' יתן חכמה. והנה הוא נשאר

- מאיר המסילה -

⁸⁵ ז"ל בשלימות: על כן על בחוריו לא ישמח ה' ואת יתמויו ואת אלמנותיו לא ירחם כי כלו חנף ומרע וכל פה דובר נבלה בכל זאת לא שב אפו ועוד ידו נטויה.

⁸⁶ זה המשך לשונו: ויבוא לידי טומאה בלילה מכאן אמר רבי פנחס בן יאיר תורה מביאה לידי זהירות וכו'.

מסילת ישרים

בהמיי וחומרי משוקע בגסות העולם הזה, והמאכלות האסורות יתירות בזה על כל האיסורין, כיוון שהם נכנסים בגופו של האדם ממש, ונעשים בשר מבשרו.

וכדי להודיענו שלא הבהמות הטמאות או השקצים בלבד הם הטמאים, אלא גם הטריפות שבמין הכשר עצמו הם בכלל טומאה, אמר הכתוב (ויקרא יא &) להבדיל בין הטמא ובין הטהור. ובא הפירוש לרבותינו ז"ל (תורת כהנים &) אין צריך לומר בין חמור לפרה, למה נאמר בין הטמא ובין הטהור, בין טמאה לך ובין טהורה לך, בין נשחט רובו של קנה לנשחט חציו. וכמה בין רובו לחציו, מלא השערה, עד כאן לשונם. ואמרו לשון זה בסיום מאמרם וכמה בין רובו וכו' להראות כמה נפלא כח המצוה שחוט השערה מבדיל בין טומאה לטהרה ממש.

והנה מי שיש לו מוח בקדקדו, יחשוב איסורי המאכל כמאכלים הארסיים או כמאכל שנתערב בו איזה דבר ארסי. כי הנה אם דבר זה יארע, היקל אדם על עצמו לאכול ממנו, אם ישאר לו בו איזה בית מיוחד, ואפילו חששא קטנה ודאי שלא יקל, ואם יקל לא יהיה נחשב אלא לשוטה גמור. אף איסור המאכל, כבר בארנו שהוא ארס ממש ללב ולנפש, אם כן מי איפוא יהיה המיקל במקום חששא של איסור, אם בעל שכל הוא. ועל דבר זה נאמר (משלי כג &) ושמת סכין בלועיך אם בעל נפש אתה.

ונדבר עתה על החטאים (המצויים) [המניעיים] הנולדים מחברת בני האדם וקבוצם, כגון הונאת דברים, הלבנת הפנים, הכשלת העור בעצה, רכילות, שנאה, ונקימה, שבועות דבר שקר, וחילול השם. כי מי יאמר נקיתי מהם, טהרתי מאשמה בם, כי ענפיהם רבים ודקים עד מאד, אשר ההזהר בם מרח גדול.

הונאת הדברים, בכללה הוא לדבר בפני חבירו לבד שיבוש ממנו, כל שכן האמירה בפני רבים, דבר שיבוש בו. או לעשות לו מעשה שיגרום לו שיבוש. והוא מה שאמרו בפרק הזהב (ב"מ נח ע"ג) אם היה בעל תשובה לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים וכו', אם היו חלאים באים עליו לא יאמר לו כדרך שאמרו חבריו לאויב (אויב ד &) זכר נא מי הוא נקי אבד וגו'. אם היו חמרים מבקשים הימנו תבואה, לא יאמר להם לכו אצל פלוני שהוא מוכר תבואה, ויודע בו שלא מכר תבואה מימיו. וכבר אמרו ז"ל (שם &) גדול אונאת דברים מאונאת ממון וכו'. וכל שכן אם הוא ברבים, שבהדיא שנינו (אבות פ"ג מ"ג) המלבין פני חבירו ברבים אין לו חלק לעולם הבא. ואמר רבי חסדא (ב"מ נט &) כל השערים ננעלו חוץ משערי אונאה. ואמר רבי אלעזר הכל הקדוש ברוך הוא נפרע על ידי שליח חוץ מאונאה. ואמרו שלשה אין הפרגוד ננעל בפניהם, ואחד מהם אונאה. ואפילו לדבר מצוה, אמר הכתוב (ויקרא יט &) הוכח תוכיח את עמיתך, ואמרו ז"ל (ערכין טז &) יכול אפילו פניו משתנות, תלמוד לומר, ולא תשא עליו חטא. מכל אלה המאמרים תראה עד היכן מתפשטים ענפי האזהרה הזאת וכמה עונשה קשה.

בענין נתינת העצה שנינו בתורת כהנים (ויקרא יט &) ולפני עור לא תתן מכשול, לפני סומא בדבר. אמר לך בת פלוני מהי לכהונה, אל תאמר לו כשרה, והיא אינה אלא פסולה. היה נוטל ממך עצה, אל תתן לו עצה שאינה הוגנת לו וכו'. ואל תאמר לו מכור שדך וקח לך חמור, ואתה עוקף עליו ונוטלה ממנו. שמא תאמר עצה יפה אני נותן לו, הרי הדבר מסור ללב, שנאמר ויראת מאלקיך. נמצאנו למדים שבין בדבר שיכול להיות נוגע בו, ובין בדבר שאינו נוגע בו כלל, חייב אדם להעמיד את הבא להתייעץ בו על האמת הוד והברור.

ותראה שעמדה תורה על סוף דעתם של רמאים, דלאו בשופטני עסקינן, שייעצו עצה שרעתה מפורסמת ונגלית, אלא בחכמים להרע, אשר יתנו עצה לחבריהם, שלפי

מסילת ישרים

הנגלה בה, יש בה מן הריוח אל חבירו באמת. אך סוף הענין אינו לטובתו של חבירו, כי אם לרעתו ולהנאתו של המיעוץ. על כן אמרו, שמא עצה יפה וכו', והרי הדבר מסור ללב וכו'. וכמה נכשלים בני האדם באלה החטאים יום יום, בהיותם קרואים והולכים לתוקף חמדת הבצע. וכבר התבאר גדל עונשם בכתוב (דברים כז &) ארור משגה עור בדרך.

אך זאת היא חובת האדם הישר, כאשר יבוא איש להתיעץ בו, ייעצהו העצה שהיה הוא נוטל לעצמו ממש, מבלי שישקיף בה אלא לטובתו של המתיעץ, לא לשום תכלית אחר, קרוב או רחוק שיהיה. ואם יארע שיראה הוא היוזק לעצמו בעצה ההיא, אם יכול להוכיח אותה על פניו של המתיעץ, יוכיחהו. ואם לאו, יסתלק מן הדבר, ולא ייעצהו. אך על כל פנים, אל ייעצהו עצה שתכליתה דבר זולת טובתו של המתיעץ, אם לא שכונת המתיעץ לרעה, שאז ודאי מצוה לרמותו. וכבר נאמר (תהלים יח &) ועם עקש תתפתל, והושי הארכי יוכיח.

הרכילות ולשון הרע, כבר הומרו נודע וגודל ענפיו, כי רבו מאד, עד שכבר נזרו אמר חכמים ז"ל במאמר שכבר הזכרתי (ב"ב קסה ע"ג) "יכולם באבק לשון הרע". ואמרו (ערכין טו &) היכי דמי אבק לשון הרע, כגון דאמר היכא משתכח נורא אלא בי פלניא, או שיספר טובתו לפני שונאיו, וכל כיוצא בזה. אף על פי שנראים דברים קלים ורחוקים מן הרכילות, הנה באמת מאבק שלו, הם כללו של דבר, הרבה דרכים ליצר. אבל כל דבר שיוכל להולך ממנו נזק או בזיון לחברו, בין בפניו בין שלא בפניו, הרי זה בכלל לשון הרע, השנאוי ומתועב לפני המקום, שאמרו עליו (שם &) כל המספר לשון הרע כאילו כופר בעיקר, וקרא כתיב (תהלים קא &) מלשני בסתר רעהו אותו אצמית.

גם השנאה והנקימה קשה מאד לשימלט ממנה לב הותל אשר לבני האדם, כי האדם מרגיש מאד בעלבונותיו, ומצטער צער גדול, והנקמה לו מתוקה מדבש, כי היא מנוחתו לבדה. על כן לשיהיה בכחו לעזוב מה שטבעו מכריח אותו, ויעבור על מדותיו, ולא ישנא מי שהעיר בו השנאה, ולא יקום ממנו בהודמן לו שיוכל להנקם, ולא יטור לו, אלא את הכל ישכח ויסיר מלבו כאילו לא היה, חזק ואמיץ הוא. והוא קל רק למלאכי השרת, שאין ביניהם המדות הללו, לא אל שוכני בתי חומר, אשר בעפר יסודם. אמנם גזרת מלך היא. והמקראות גלויים באר היטב אינם צריכים פירוש, לא תשנא את אחיך בלבבך (ויקרא יט &), לא תקום ולא תטור את בני עמך (שם &). וענין הנקימה והנטירה ידוע, דהיינו נקימה לימנע מהיטיב למי שלא רצה להטיב לו, או שהרע לו כבר. ונטירה להזכיר בעת שהוא מטיב למי שהרע לו, איזה זכרון מן הרעה שעשה לו.

ולפי שהיצר הולך ומרתית את הלב, ומבקש תמיד להניח לפחות איזה רושם או איזה זכרון מן הדבר, ואם לא יוכל להשאיר זכרון גדול, ישתדל להשאיר זכרון מועט. יאמר דרך משל לאדם, אם תרצה ליתן לאיש הזה את אשר לא רצה הוא לתת לך כשנצרכת, לפחות לא תתנהו בסבר פנים יפות. או אם אינך רוצה להרע לו, לפחות לא תטיב לו טובה גדולה, ולא תסייעהו סיוע גדול. או אם תרצה גם לסייעו הרבה, לפחות לא תעשהו בפניו, או לא תשוב להתחבר עמו ולהיות לו לריע. אם מחלת לו, שלא תראה לו לאויב, די בזה. ואם גם להתחבר עמו תרצה, אך לא תראה לו כל כך חיבה גדולה כבראשונה, וכן כל כיוצא בזה, ממיני החריצות שביצר, מה שהוא משתדל לפתות את לבות בני האדם. על כן באה התורה וכללה כלל שהכל נכלל בו (ויקרא יט &) ואהבת לרעך כמוך כמוך בלי שום הפרש כמוך, בלי חילוקים, בלי תחבולות ומזימות, כמוך ממש. אולם השבועות, אף על פי שמן הסתם, כל שאינו מן ההדיוטות, נשמר מהוציא שם שמים מפיו לבטלה. כל שכן בשבועה. יש עוד איזה ענפים קטנים, שאף על פי שאינם מן החמורים יותר על כל פנים, ראוי למי שרוצה להיות נקי לישמר מהם. והוא מה שאמרו

מסילת ישרים

(שבועות לו &) אמר רבי אלעזר לאו שבועה והן שבועה. אמר רבא והוא דאמר לאו לאו תרי זמני, והוא דאמר הן הן תרי זמני. וכן אמרו (בבא מציעא מט &) והין צדק, שיהא לאו שלך צדק, והן שלך צדק.

והנה דבר השקר גם הוא חולי רע נתפשט מאד בבני האדם. ואולם מדריגות מדריגות יש בו. יש בני אדם שאומנותם ממש הוא השקרנות, הם הולכים ובודים מלבם כזבים גמורים למען הרבות שיחה בין הבריות, או להחשב מן החכמים ויודעי דברים הרבה. ועליהם נאמר (משלי יב &) תועבת ה' שפתי שקר, ואומר (ישעיה נט &) שפתותיכם דברו שקר לשונכם עולה תהגה. וכבר גזרו (דינים) חכמים ז"ל (סוטה מב &) ארבע כתות אינן מקבלות פני השכינה ואחת מהם כת שקרנים.

ויש אחרים קרובים להם במדריגה, אף על פי שאינם כמוהם ממש, והם המכזבים בספוריהם ודבריהם. והיינו שאין אמנותם בכך, ללכת ולבדות ספורים ומעשים אשר לא נבראו ולא יהיו, אבל בבואם לספר דבר מה, יערבו בהם מן השקרים, כמו שיעלה על רוחם. ויתרגלו בזה עד ששב להם כמו טבע. והם הם הבדאים אשר אי אפשר להאמין לדבריהם, וכמאמרם ז"ל (סנהדרין פט &) כך הוא עונשו של בדאי, שאפילו אומר אמת אין שומעין לו, שכבר הטביעו בהם הרעה הזאת שלא יוכלו לצאת דבריהם נקיים מן הכזב מתוך פיהם, הוא מה שהנביא מצטער ואומר (ירמיה ט &) למדו לשונם דבר שקר העוה גלאו.

ויש עוד אחרים שחליים קל מחולי הראשונים, והם אותם שאינם קבועים כל כך בשקר, אלא שלא יחושו להתרחק ממנו, ואם יזדמן להם יאמרוהו. ופעמים רבות יאמרוהו דרך שחוק או כיוצא בזה בלא כוונה רעה. ואמנם החכם הודיענו, שכל זה הוא היפך רצון הבורא ברוך הוא. ומדת חסידיו הוא מה שכתוב (משלי יג &) דבר שקר ישנא צדיק. והוא מה שבאה עליו האזהרה (שמות כג &) מדבר שקר תרחק. ותראה שלא אמר משקר תשמר, אלא מדבר שקר תרחק, להעיר אותנו על ההרחק הגדול והבריחה הרבה שצריך לברוח מזה. וכבר נאמר (צפניה ג &) שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב ולא ימצא בפייהם לשון תרמית.

וחכמים זכרונם לברכה אמרו (שבת נה &) חותמו של הקדוש ברוך הוא אמת. ובודאי שאם האמת הוא מה שבחר בו הקדוש ברוך הוא לקחתו לחותם לו, כמה יהיה הפכו מתועב לפניו. והזהיר הקדוש ברוך הוא על האמת אזהרה רבה ואמר (זכריה ח &) דברו אמת איש את רעהו, ואמר (ישעיה מז &) והוכן בחדס כסא וישב עליו באמת. ואמר (שם סג &) ויאמר אך עמי המה בנים לא ישקרו, הא למדת שזה תלוי בזה. ואמר (זכריה ח ג) ונקראה ירושלים עיר האמת, להגדיל חשיבותה. וכבר אמרו ז"ל (מכות כד &) ודובר אמת בלבבו, כגון רב ספרא וכו',⁸⁷ להודיעך עד היכן חובת האמת מגעת. וכבר אסרו לתלמיד חכם לשנות בדבורו חוץ משלשה דברים⁸⁸, ואחד מן העמודים שהעולם עומד עליו הוא האמת⁸⁹. אם כן מי שדובר שקר כאלו נוסל יסודו של עולם. וההפך מזה, מי שזהיר באמת, כאילו מקיים יסודו של עולם, וכבר ספרו חכמים ז"ל (סנהדרין צז &) מאותו המקום שהיו זהירים באמת שלא היה מלאך המות שולט שם, ולפי שאשתו של רבי פלוני שינתה בדבריה, אף על פי שהיה לכונה טובה, גירתה בהם מלאך המות, עד שגירשוה

- מאיר המסילה -

⁸⁷ ז"ל בשלימות:

⁸⁸

⁸⁹ אבות

מסילת ישרים

משם בעבור זה וחזרו לשלותם, ואין צריך להאריך בדבר הזה שהשכל מחייבו והדעת מכריחו.

ענפי חילול השם גם כן הם רבים וגדולים, כי הרבה צריך האדם להיות חס על כבוד קונו, ובכל מה שיעשה צריך שיסתכל ויתבונן מאד, שלא יצא משם מה שיוכל להיות חילול לכבוד שמים חס וחלילה. וכבר שנינו (&) אחד שונג ואחד מזיד בחילול השם. ואמרו ז"ל (יומא פו &) היכי דמי חילול השם, אמר רב כגון אנא דשקילנא בישראל ולא יהיבנא דמי לאלתר, ורבי יוחנן אמר כגון אנא דמסגינא ארבע אמות בלא תורה ובלא תפלין. והענין שכל אדם לפי מדריגתו, ולפי מה שהוא נחשב בעיני הדור, צריך שיתבונן לבלתי עשות דבר בלתי הגון לאיש כמותו, כי כפי רבות חשיבותו וחכמתו, כן ראוי שירבה זהירותו בדברי העבודה ודקדוקו בה.

ואם איננו עושה כן, הרי שם שמים מתחלל בו חס וחלילה, כי כבוד התורה הוא שמי שמרבה הלימוד בה, ירבה כמו כן ביושר ובתיקון המדות. וכל מה שיחסר מזה, למי שמרבה בלימוד, גורם בזיון ללימוד עצמו. וזה חס וחלילה חילול לשמו יתברך, שנתן לנו את תורתו הקדושה וצונו לעסוק בה להשיג על ידה שלימותנו.

והנה גם שמירת השבתות וימים טובים רבה היא, כי המשפטים רבים, וכן אמרו (שבת יב &) הלכתא רבתא לשבתא. ואפילו דברי השבות, אף על פי שמדברי חכמים הם, עיקרים הם. וכן אמרו (חגיגה טז &) לעולם אל תהי שבות קלה בעיניך, שהרי סמיכה שבות היא, ונחלקו בה גדולי הדור⁹⁰. ואולם פרטי הדינים למחלקותם מבוארים הם אצל הפוסקים בספריהם, וכולם שוים לחובתנו בהם, ולזהירות המצטרך. ומה שקשה על ההמון שמירתו, הוא השביתה מן העסק, ומדבר במשאם ובמתנם, ואולם האיסור הזה מבואר בדברי הנביא (ישעיה נח &) וכבדתו מעשות דרכיך ממצוא חפצך ודבר דבר (שבת קג &). והכלל הוא, שכל מה שאסור בשבת לעשותו, אסור להשתדל בעבורו או להזכירו בפיו, ולכן אסרו לעיין בנכסיו לראות מה שצריך למחר (עירובין לח &), או לילך לפתח המדינה לצאת בלילה מהרה למרחק. ואסרו לומר דבר פלוני אעשה למחר, או סחורה פלונית אקנה למחר (טור בשם ירושלמי &), וכן כל כיוצא בזה.

והנה עד הנה דברתי מן קצת המצות, מה שאנו רואים שבני האדם נכשלים בהם על הרוב, ומאלה נלמד לכל שאר הלאוין, שאין לך איסור שאין לו ענפים ופרטים, מהם חמורים ומהם קלים, ומי שרוצה להיות נקי, צריך שיהיה נקי מכולם ומהור מכולם. וכבר אמרו ז"ל (שיר השירים רבה ו &) שניך כעדר הרחלים, מה רחל זו צנועה, כך היו ישראל צנועים וכשרים במלחמת מדין. רב הונא בשם רב אחא, אמר שלא הקדים אחד מהם תפילין של ראש לתפילין של יד, שאילו הקדים אחד, לא היה משה משבחן, ולא היו יוצאים משם בשלום. וכן אמרו בירושלמי (&) המספר בין ישתבח ליוצר, עבירה היא בידו, וחוזר עליה מעורכי המלחמה, הרי לך עד היכן צריך להגיע הדקדוק והנקיות האמיתית במעשים.

הנה, כמו שצריך נקיות במעשים, כך צריך נקיות במדות. וכמעט שיותר קשה הוא הנקיות במדות, ממה שהוא במעשים. כי הטבע פועל במדות יותר ממה שהוא פועל במעשים, יען המזג והתכונה, הם או מסייעים או מתנגדים גדולים להם, וכל מלחמה שהיא נגד נטיית הטבע, מלחמה חזקה היא. והוא מה שפרשו במאמרם ז"ל (אבות פ"ד &) איזהו גבור הכובש את יצרו.

- מאיר המסילה -

⁹⁰ ובאמת יש לשים לב שזה המחלוקת הראשונה שהיה בתורה שבעל פה.

מסילת ישרים

והנה המדות הן רבות, כי כפי כל הפעולות ששייכים לאדם בעולם, כמו כן מדותיהן שאחריהן הוא נמשך בפעולותיו. אמנם, כמו שדברנו במצות שהיה הצורך להנקות בהם יותר, דהיינו ממה שרגילות בני האדם ליכשל. כן נדבר במדות הראשיות באריכות עיון יותר, מפני רגילותנו בהם. והם: הגאווה הכעס, הקנאה והתאוה, הן כל אלה מדות רעות אשר רעתם ניכרת ומפורסמת, אינן צריך לה ראיות, כי הנה רעות בעצמן ורעות בתולדותיהן, כי כולן חוץ משורת השכל והחכמה, וכל אחת כדאי לעצמה להביא את האדם אל עבירות המורות.

על הגאווה מקרא מלא מזהיר ואומר (דברים ח &) ורם לבבך ושכחת את ה' אלקיך. על הכעס אמרו ז"ל (&) כל הכועס יהיה בעיניך כאלו עובד עבודה זרה. על הקנאה והתאוה שנינו בהדיא (אבות פ"ד &) הקנאה והתאוה והכבוד מוציאים את האדם מן העולם. אמנם העיון המצטרך בהם, הוא להמלט מהם ומכל ענפיהם, כי כולם כאחד סורי הגפן נכריה. ונתחיל לדבר בהם ראשון ראשון: הנה כלל ענין הגאווה, הוא זה שהאדם מחשיב עצמו בעצמו, ובלבבו ידמה כי לו נאווה תהלה. ואמנם זה יכול לימשך מסברות רבות מתחלפות, כי יש מי שיחשיב עצמו בעל שכל, ויש מי שיחשיב עצמו נאה, ויש שיחשיב עצמו נכבד, ויש שיחשיב עצמו גדול, ויש שיחשיב עצמו חכם. כללו של דבר, כל אחד מן הדברים הטובים שבעולם, אם יחשוב האדם שישנה בו, הרי הוא מסוכן מיד ליפול בשחת זה של גאווה. אך, אחרי שקבע האדם בלבו, היותו חשוב וראוי לתהלה, לא תהיה התולדה היוצאת מן המחשבה הזאת אחת בלבד, אלא תולדות רבות ומשונות תצאנה ממנה, ואפילו הפכויות נמצא בהן, ונולדות מסבה אחת, ושתייהן לדבר אחד מתכונות.

הנה ימצא נאה אחד שיחשוב בלבו, שכיון שהוא ראוי לתהלה, והוא מיוחד ורשום במעלתו כפי מחשבתו, ראוי לו גם כן שיתנהג בדרך מיוחד, ורשום בכבוד רב, בין בלכתו, בין בשבתו, בין בקומו, בדיבורו, ובכל מעשיו. לא ילך אלא בנחת גדול, עקבו בצד גודלו, לא ישב אלא אפרקדן, לא יקום אלא מעט מעט כנחש, לא ידבר עם הכל אלא עם נכבדי העם, וגם ביניהם לא ידבר אלא מאמרים קצרים כמאמרי התרפים, וכל שאר מעשיו בתנועותיו בפעולותיו במאכלו ובמשותיו במלבושיו ובכל דרכיו, יתנהג בכבוד גדול, כאילו כל בשרו עופרת, וכל עצמו אבן או חול.

וימצא נאה, אחר שיחשוב שלפי שהוא ראוי לתהלה ורב המעלות, צריך שיהיה מרגיז הארץ, ושהכל ירעשו מפניו, כי לא יאות שיהרסו בני האדם לדבר עמו ולבקש ממנו דבר. ואם יעפילו לעלות אליו, יבהלם בקולו וברוח שפתיו, יהומם בענות להם עזות, ופניו זועפות בכל עת ובכל שעה.

ויש נאה אחר שיחשוב בלבו, שכבר הוא כל כך גדול ומכובד, עד שאי אפשר לכבוד שיתפרש ממנו, ואינו צריך לו כלל, ולהראות הדבר הזה, יעשה מעשים כמעשה העניו, ויפריז על מדותיו להראות שפלות גדול וענוה עד אין חקר, ולבו מתנשא בקרבו לאמר אני כל כך רם וכל כך נכבד, שכבר איני צריך לכבוד, ואין לי אלא לוותר עליו שכבר רב הוא אצלי.

וימצא נאה אחר שרוצה להיות נרשם הרבה במעלותיו, ולהתיחד בדרכיו, עד שלא די לו שיהללוהו כל העולם על המעלות אשר הוא חושב שיש בו, אלא שרוצה שעוד ירבו להוסיף בתהלתו שהוא העניו שבענוים. ונמצא זה מתגאה בענוותו, ורוצה בכבוד על מה שמראה עצמו בורח ממנו. והנה נאה כזה ישם עצמו תחת קמנים ממנו הרבה, או תחת נבזים שבעם, שיחשוב להראות בזה תכלית הענוה. וכבר לא ירצה בשום תואר מתוארי הגדולה, וימאן בכל העילויים, ולבו אומר בקרבו, אין חכם ועניו כמוני בכל הארץ.

מסילת ישרים

ואמנם גאים כאלה, אף על פי שלכאורה מראים עצמם ענוים, לא יבצרו מכשולות להם, שבלי ידיעתם תהיה מתגלית גאותם בלהבה היוצאת מביין החרסים. וכבר משלו חכמים ז"ל (מדרש רבא קרח &) משל לבית מלא תבן, והיה בבית חורין, והיה התבן נכנס בהם. לאחר ימים התחיל אותו התבן שהיה בתוך אותם החורין יוצא, ידעו הכל כי היה אותו הבית של תבן. כן הדבר הזה, שלא יוכלו תמיד להסתיר את עצמם, ומחשבתם הרעה תהיה ניכרת מתוך מעשיהם, אך דרכיהם הם בענוה פסולה ושפלות [מרומה] (מדמה).

וימצאו גאים אחרים, שתשאר גאותם קבורה בלבם, לא יוציאוה אל המעשה, אבל יחשבו בלבם שכבר הם חכמים גדולים יודעי הדברים לאמיתם, ושלא רבים יחכמו כמוהם, על כן לא ישיתו לב אל דברי זולתם, בחשבם כי מה שקשה עליהם, לא יהיה נקל לאחרים, ומה ששכלם מראה להם, כל כך ברור הוא וכל כך פשוט עד שלא יחושו לדברי החולקים עליהם, אם ראשונים ואם אחרונים, וספק אין אצלם על סברתם.

כל אלה תולדות הגאווה המשיבה החכמים אחר, ודעתם מסכלת מסירה לב ראשי החכמה. ואף כי תלמידים שלא שמשו כל צרכם, שכמעט שנפקחו עיניהם, כבר חכמי החכמים שוים להם בלבם, ועל כולם נאמר (משלי טז &) תועבת ה' כל גבה לב. ומכולם צריך שינקה הרוצה במדת הנקיות, וידע ויבין, כי אין הגאווה אלא עורון ממש, אשר אין שכל האדם רואה חסרונותיו, ומכיר פחיתותו. שאלו היה יכול לראות והיה מכיר האמת, היה סר ומתרחק מכל הדרכים הרעים והמקולקלים האלה הרחק גדול. ועוד נדבר מזה בסיעתא דשמיא בבואנו אל מדת הענוה, אשר מפני הקושי הגדול שיש בהשגתה, הושמה בדברי רבי פנחס מן האחרונות.

ונדבר עתה מן הכעס. הנה יש הרגזן שאמרו עליו כל הכועס כאלו עובד עבודה זרה (שבת קה ע"ב), והוא הנכעס על כל דבר שיעשו נגד רצונו, ומתמלא חימה עד שכבר לבו בל עמו ועצתו נבערה. והנה איש כזה כדאי להחריב עולם מלא, אם יהיה יכולת בידו, כי אין השכל שולט בו כלל, והוא סר מעם ממש ככל החיות הטורפות, ועליו נאמר (איוב יח &) טורף נפשו באפו הלמענך תעזב ארץ, והוא קל ודאי לעבור [על] (כל) מיני עבירות שבעולם, אם חמתו תביאהו להם, כי כבר אין לו מניע אחר אלא כעסו, ואל אשר יביאהו ילך.

ויש כעסן רחוק מזה, והוא שלא על כל דבר אשר יבואהו שלא כרצונו אם קטן ואם גדול יבער אפו, אך בהגיעו להרגזו, ירגזו ויכעס כעס גדול, והוא שקראוהו חכמים ז"ל (אבות פ"ה &) קשה לכעוס וקשה לרצות, וגם זה רע ודאי, כי כבר יכולה לצאת תקלה רבה מתחת ידו בזמן הכעס. ואחרי כן לא יוכל לתקן את אשר עוותו, ויש כעסן פחות מזה, שלא יכעס על נקלה, ואפילו כשיגיע לכעס יהיה כעסו כעס קטן, ולא יסור מדרכי השכל, אך עודנו ישמור עברתו. והנה זה רחוק מן ההפסד יותר מן הראשונים שזכרנו, ואף גם זאת, ודאי שלא הגיע להיות נקי, כי אפילו זהיר איננו עדין, כי עד שהכעס עושה בו רושם, לא יצא מכלל כעסן.

ויש עוד פחות מזה, והוא שקשה לכעוס וכעסו לא להשחית ולא לכלה, אלא כעס מעט, וכמה זעמו רגע ולא יותר, דהיינו משעה שהכעס מתעורר בו בטבע, עד שגם התבונה תתעורר כנגדו, והוא מה שאמרו חכמים ז"ל (שם &) קשה לכעוס ונוח לרצות הנה זה חלק טוב ודאי, כי טבע האדם מתעורר לכעס, ואם הוא מתגבר עליו, שאפילו בשעת הכעס עצמו לא יבער הרבה, ומתגבר עליו שאפילו אותו הכעס הקל לא יעמוד בו זמן גדול אלא יעבור וילך, ודאי שראוי לשבח הוא. ואמרו ז"ל (חולין פט &) תולה ארץ על בלימה, אין העולם מתקיים אלא בשביל מי שבולם פיו בשעת מריבה. והיינו שכבר נתעורר טבעו

מסילת ישרים

בכעס, והוא בהתגברותו בולם פיו. אמנם מדתו של הלל הזקן עולה על כל אלה, שכבר לא היה מקפיד על שום דבר, ואפילו התעוררות של כעס לא נעשה בו (שבת לא &), זה הוא ודאי הנקי מן הכעס מכל וכל. והנה אפילו לדבר מצוה הזהירונו ז"ל (שבת לד &) שלא לכעוס, ואפילו הרב על תלמידו והאב על בנו, ולא שלא ייסרם, אלא ייסרם וייסרם, אך מבלי כעס, כי אם להדריך אותם בדרך הישרה. והכעס שיראה להם יהיה כעס הפנים לא כעס הלב. ואמר שלמה (קהלת ז &) אל תבהל ברוחך לכעוס וגו', ואומר (איוב ה &) כי לאויל יהרג כעס, ואמרו ז"ל (עירובין סה &) בשלשה דברים האדם ניכר בכוסו בכיסו ובכעסו.

הקנאה גם היא אינה אלא חסרון ידיעה וסכלות, כי אין המקנא מרויח כלום לעצמו, וגם לא מפסיד למי שהוא מתקנא בו, ואינו אלא מפסיד לעצמו, וכמאמר הכתוב שזכרתי (איוב ה &) ופותרה תמית קנאה. ואמנם יש מי שסכלותו רבה כל כך, עד שאם יראה לחבירו איזה טובה יתעשה בעצמו, וידאג ויצטער, עד שאפילו הטובות שבידו לא יהנוהו, מצער מה שהוא רואה ביד חברו. והוא מה שאמר עליו החכם (משלי יד &) ורקב עצמות קנאה.

אמנם יש אחרים שאינם מצטערים וכואבים כל כך, אף על פי כן ירגישו בעצמם איזה צער, ולפחות יתקרה רוחם בראותם אחד עולה איזה מעלה יתירה, אם לא יהיה מאוהביו היותר דבקים לו, כל שכך אם מאותם אשר אין לו אהבה רבה עמו הוא, כל שכך אם יהיה גר מארץ אחרת, ותראה שבפיהם אפשר שיאמרו דברים כשמחים או מודים על טובתו אך לבם [רעה] [רפה] בקרבם. והוא דבר יארע על הרוב, ברוב בני האדם, כי אף על פי שלא יהיו בעלי קנאה ממש, אמנם לא ניקו ממנה לגמרי. כל שכך אם בעל אומנותו מצליח בה, שכבר כל אומן סני לחבריה (מדרש תהלים א). וכל שכך אם מצליח בה יותר ממנו. ואמנם לו ידעו ולו יבינו, כי אין אדם נוגע במוכן לחבירו אפילו כמלא נימא (יומא לח &), והכל כאשר לכל, מה' הוא כפי עצתו הנפלאה והכמתו הבלתי נודעת, הנה לא היה להם טעם להצטער בטובת רעיהם כלל.

והוא מה שייעד לנו הנביא על הזמן העתיד, שלמען תהיה טובת ישראל שלמה, יקדים הקדוש ברוך הוא להסיר מלבבנו המדה המנונה הזאת, ואז לא יהיה צער לאחד בטובת האחר, וגם לא יצטרך המצליח להסתיר עצמו ודבריו מפני הקנאה. והוא מה שכתוב (ישעיה יא &) וסרה קנאת אפרים וצוררי יהודה יכרתו, אפרים לא יקנא את יהודה וגו'. הוא השלום והשלחה אשר למלאכי השרת, אשר כולם שמחים בעבודתם, איש איש על מקומו, ואין אחד מתקנא בחברו כלל, כי כולם יודעים האמת לאמתו, ועלזים על הטוב אשר בידם ושמחים בחלקם.

ותראה כי אחות הקנאה היא החמדה והתאוה, הלא היא המינעת לב האדם עד יום מותו, וכמאמרם ז"ל (קהלת רבה א &) אין אדם מת וחצי תאותו בידו. ואמנם עיקר התאוה פונה לשני ראשים: האחד, הוא הממון. והשני, הוא הכבוד. שניהם כאחד רעים מאד, וגורמים לאדם רעות רבות. הנה חמדת הממון היא האוסרת אותו במאסר העולם, ונותנת עבותות העמל והעסק על זרועותיו, כענין הכתוב (קהלת ה &) אוהב כסף לא ישבע כסף, היא המסירה אותו מן העבודה, כי הנה כמה תפלות נאבדות וכמה מצות נשכחות מפני רוב העסק ויגיעת המון הסחורה, כל שכך תלמוד תורה. וכבר אמרו ז"ל (עירובין נה &) לא מעבר לים היא באותם שהולכים מעבר לים בסחורה. וכן שנינו (אבות פ"ב &) לא כל המרבה בסחורה מחכים, היא המוסרת אותו לסכנות רבות, ומתשת את כחו ברוב

מסילת ישרים

הדאגה, אפילו אחרי השינוי הרבה. וכן שנינו (שם &) מרבה נכסים מרבה דאגה, היא המעברת פעמים רבות על מצות התורה, ואפילו על חוקות השכל הטבעיים.

יתרה עליה חמדת הכבוד, כי כבר היה אפשר שיכבוש האדם את יצרו על הממון ועל שאר ההנאות, אך הכבוד הוא הדוחק, כי אי אפשר לו לסבול ולראות את עצמו פחות מחבריו, ועל דבר זה נכשלו רבים ונאבדו. הנה ירבעם בן נבט לא נטרד מהעולם הבא אלא בעבור הכבוד, הוא מה שאמרו ז"ל (סנהדרין קב &) תפסו הקדוש ברוך הוא בבגדו ואמר לו חזור בכך ואני ואתה ובן ישי נטייל בגן עדן, אמר לו מי בראש, אמר לו בן ישי בראש, אמר לו אי הכי לא בעינא. מי גרם לקרח שיאבד הוא וכל עדתו עמו, אלא מפני הכבוד, ומקרא מלא הוא (במדבר טז &) ובקשתם גם כהונה. וחכמים ז"ל (במדבר רבא יח &) הגידו לנו כי כל זה נמשך מפני שראה אליצפן בן עוזיאל נשיא, והיה רוצה להיות הוא נשיא במקומו.

הוא שגרם לפי דעת חכמינו ז"ל אל המרגלים שיוציאו דבה על הארץ, וגרמו מיתה להם ולכל דורם, מיראתם פן ימעט כבודם בכניסת הארץ, שלא יהיו הם נשיאים לישראל, ויעמדו אחרים במקומם.

על מה התחיל שאול לארוב אל דוד אלא מפני הכבוד⁹¹ שנאמר (שמואל א יח &) ותענינה הנשים המשחקות ותאמרנה הכה שאול וגו', ויהי שאול עוין את דוד, מהיום ההוא והלאה.

מי גרם לו ליואב שימית את עמשא, אלא הכבוד שאמר לו דוד (שמואל ב יט &) אם לא שר צבא תהיה לפני כל הימים.

כללו של דבר, הכבוד הוא הדוחק את לב האדם יותר מכל התשוקות והחמדות שבועולם. ולולי זה כבר היה האדם מתרצה לאכול מה שיוכל, ללבוש מה שיכסה ערותו, ולשכון בבית שתסתירהו מן הפגעים, והיתה פרנסתו קלה עליו, ולא היה צריך להתניגע להעשיר כלל, אלא שלבלתי ראות עצמו שפל ופחות מרעיו, מכנים עצמו בעובי הקורה הזאת, ואין קץ לכל עמלו. על כן אמרו רבותינו ז"ל (אבות פ"ד &) הקנאה והתאוה והכבוד מוציאים את האדם מן העולם. והזהירונו (שם פ"ו &) אל תבקש גדולה ואל תחמוד כבוד. כמה הם שמתענים ברעב, וישפילו את עצמם להתפרנס מן הצדקה, ולא יתעסקו במלאכה שלא תהיה מכובדת בעיניהם, מיראתם פן ימעט כבודם. היש לך הוללות גדול מזה. ויותר ירצו בבטלה המביאה לידי שעמום, ולידי זימה ולידי גזל ולידי כל גופי עברות, שלא להשפיל מעלתם ולהבזות כבודם המדומה.

ואמנם חכמינו ז"ל אשר הורונו והדריכונו תמיד בדרכי האמת אמרו (אבות פרק א &) אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות. ואמרו עוד (פסחים ק"ג &) פשוט נבילתא בשוקא ולא תימר גברא רבא אנא כהנא אנא. ואמרו עוד (בבא בתרא ק"י &) לעולם יעבוד אדם עבודה שהיא זרה לו ואל יצטרך לבריות.

כלל הדברים, הכבוד הוא מן המכשולות היותר גדולים אשר לאדם, ואי אפשר לו להיות עבד נאמן לקונו כל זמן שהוא חס על כבוד עצמו, כי על כל פנים יצטרך למעט

- מאיר המסילה -

⁹¹ ע"י זהר ח"ג קנח ע"א: וישלח אותם משה וגו' (&) כלם אנשים כלהו זכאין הוו ורישי דישראל הוו אבל אינון דברו לגרמיהו עיטא בישא אמאי נטלי עיטא דא אלא אמרו אי ייעלון ישראל לארעא נתעבר אנן מלמהוי רישין וימני משה רישין אחרנין דהא אנן זכינן במדברא למהוי רישין אבל בארעא לא נזכי ועל דנטלי עיטא בישא לגרמיהו מיתו אינון וכל אינון דנטלן מלייהו תרגום: "וישלח אותם משה וגו' כולם אנשים", כולם צדיקים היו, וראשי ישראל היו, אבל הם לקחו לעצמם עצה רעה. מדוע נטלו עצה זו, אלא אמרו אם יכנסו ישראל לארץ, יעבירו אותנו מלהיות ראשים, וימנה משה ראשים אחרים, שהרי אנו זכינן במדבר להיות ראשים, אבל בארץ לא נזכה. ועל שלקחו עצה רעה לעצמם מתו הם וכל אותם שלקחו דבריהם.

מסילת ישרים

בכבוד שמים מפני סבלותו. זה הוא מה שאמר דוד המלך עליו השלום (שמואל ב ו &) ונקלתי עוד מזאת, והייתי שפל בעיני. והכבוד האמיתי אינו אלא ידיעת התורה באמת, וכן אמרו ז"ל (אבות פ"ו &) אין כבוד אלא תורה, שנאמר (משלי ג &) כבוד חכמים ינחלו, וזולתה אינו אלא כבוד מדומה וכוזב הבל, ואין בו מועיל. וראוי הנקי להנקות ולהטהר ממנו טהרה גמורה, אז יצליח.

והנה כללתי עד הנה רבים מפרטי הנקיות, וזה בנין אב לכל שאר המצוות והמדות כולם, (משלי א &) ישמע חכם ויוסף לקח ונבון תחבולות יקנה.

והנה אינני יכול להכחיש שיש קצת טורח לאדם להגיע אל הנקיות הנה, אף על פי כן אומר אני, שאין צריך כל כך כמו שנראה לכאורה. והמחשבה בדבר הזה קשה מן המעשה, כי כאשר ישים האדם בלבו ויקבע ברצונו בקביעות להיות מבעלי המדה הטובה הזאת, הנה במעט הרגל שירגיל עצמו בזה, תשוב לו קלה הרבה יותר ממה שהיה יכול לחשוב, זה דבר שהנסיון יוכיח אמיתו.

פרק יב – בדרכי קניית הנקיות

הנה האמצעי האמיתי לקנות הנקיות הוא התמדת הקריאה בדברי חכמים ז"ל, אם בעניני ההלכות, ואם בעניני המוסרים. כי הנה אחר שכבר התאמת אצל האדם חובת הנקיות, והצורך בו אחר שכבר השיג הזהירות והזריזות, במה שנתעסק בדרכי קנייתם והתרחק ממפסידיהם, הנה לא ישארו לו עתה עכובים לקנות הנקיות, אלא ידיעת הדקדוקים אשר במצות, כדי שיוכל להזהר בכלם. ועל כן, הנה צריך לו בהכרח ידיעת ההלכות על בורים, לדעת ענפי המצות עד היכן הם מגיעים, וגם לפי שהשכחה מצויה בדברים הדקים האלה, הנה תצטרך לו התמדת הקריאה בספרים המבארים אלה הדקדוקים, למען חדש בשכלו זכירתם, ואז ודאי שיתעורר לקיימם.

וכן בענין המדות מוכרחת לו קריאת מאמרי המוסר לקדמונים או לאחרונים, כי פעמים רבות, אפילו אחר שיקבע האדם בעצמו להיות מן המדקדקים הנקיים, אפשר לו שיאשם בפרטים, מפני שלא הגיעה ידיעתו בהם, כי אין אדם נולד חכם, ואי אפשר לו לדעת את הכל. אך בקריאת הדברים, יתעורר במה שלא ידע, ויתבונן במה שלא השכיל מתחלה. ואפילו במה שלא ימצא בספרים עצמם, כי בהיות שכלו נעור על הדבר, הולך ומשגיח הוא על כל הצדדין, וממציא ענינים חדשים ממקור האמת.

ואמנם מפסידה המדה הזאת הנה הם כל מפסידה הזהירות, ונוסף עליהם חסרון הבקיאות בידעת הדינים או המוסרים כמו שכתבתי. וכבר אמרו ז"ל (אבות פרק ב &) ולא עם הארץ חסיד, כי מי שלא ידע אי אפשר לו לעשות, וכן אמרו (קדושין מ &) תלמוד גדול שמביא לידי מעשה.

פרק יג – בביאור מדת הפרישות

הפרישות היא תחלת החסידות⁹². ותראה שכל מה שביארנו עד עתה הוא מה שמצטרך אל האדם לשיהיה צדיק, ומכאן ולהלאה הוא לשיהיה חסיד. ונמצא הפרישות עם החסידות, הוא כמו הזהירות עם הזריזות, שזה בסור מרע וזה בעשה טוב. והנה כלל הפרישות הוא מה שאמרו ז"ל (יבמות כ &) קדש עצמך במותר לך. וזאת היא הוראתה של

- מאיר המסילה -

⁹² ע"י לעיל הערה 2.

מסילת ישרים

המלה עצמה "פרישות", רוצה לומר להיות פורש ומרחיק עצמו מן הדבר. והיינו שאוסר על עצמו דבר היתר. והכונה בזה לשלא יפגע באיסור עצמו. והענין שכל דבר שיוכל להולד ממנו גרמת רע, אף על פי שעכשיו אינו גורם לו, וכל שכן שאיננו רע ממש, ירחק ויפרוש ממנו.

והתבונן ותראה שיש כאן שלש מדרגות, יש האיסורים עצמם, ויש סייגותיהם, והם הגזרות והמשמרות שגזרו חכמינו ז"ל על כל ישראל, ויש ההרחקים שמוטל על כל פרוש ופרוש לעשות, להיות כונס בתוך שלו ובונה גדרים לעצמו, דהיינו להניח מן ההיתרים עצמם שלא נאסרו לכל ישראל, ולפרוש מהם כדי שיהיה מרוחק מן הרע הרחק גדול.

וא"ת מנין לנו להיות מוסיפים והולכים באיסורים, והרי חכמינו ז"ל אמרו (ירושלמי נדרים פט &) לא דיין מה שאסרה תורה שאתה בא לאסור עליך דברים אחרים, והרי מה שראו חכמינו ז"ל בהכמתם שצריך לאסור ולעשות משמרת [וכבר עשוהו, ומה שהניחו להיתר הוא מפני שראו היותו ראוי להיתר ולא לאיסור, ולמה נחדש עתה גזירות אשר לא ראו הם לגזור אותם. ועוד שאין גבול לדבר הזה, ונמצא אם כן האדם שומם ומעונה ולא נהנה מן העולם כלל, וחכמינו ז"ל אמרו (ירושלמי קדושין פד &) שעתיד אדם ליתן דין לפני המקום על כל מה שראו עיניו ולא רצה לאכול ממנו, אף על פי שהיה מותר לו והיה יכול. ואסמכוה אקרא (קהלת ב &) וכל אשר שאלו עיני לא אצלתי מהם.

התשובה היא כי הפרישות ודאי צריך ומוכרח, והזהירו עליו חכמינו ז"ל, הוא מה שאמרו (תורת כהנים &) קדושים תהיו, פרושים תהיו. עוד אמרו (תענית יא &) כל היושב בתענית נקרא קדוש קל וחומר מנזיר. עוד אמרו (פסיקתא &) צדיק אוכל לשבע נפשו, זה חזקיהו מלך יהודה. אמרו עליו ששתי אנדרות של ירק וליטרא של בשר היו מעלין לפניו בכל יום, והיו ישראל מלעיגיין ואומרים זה מלך. עוד אמרו (כתובות קד &) ברבינו הקדוש, שבשעת מיתתו [ש]זקף עשר אצבעותיו ואמר, גלוי וידוע לפניך שלא נהניתי מן העולם הזה אפילו באצבע קמנה שלי. עוד אמרו (תנ"א כו &) עד שאדם מתפלל על דברי תורה שיכנסו בתוך מעיו, יתפלל על אכילה ושתייה שלא יכנסו בתוך מעיו. הן כל אלה מאמרים מורים בפירוש צורך הפרישות והחובה בו.

אמנם על כל פנים צריכים אנו לתרץ המאמרים המורים הפך זה. אך הענין הוא, כי ודאי חילוקים רבים ועיקרים יש בדבר. יש פרישות שנצטוינו בו, ויש פרישות שהוזהרנו עליו לבלתי הכשל בו. והוא מה שאמר שלמה המלך עליו השלום (קהלת ז &) אל תהי צדיק הרבה.⁹³

ונבאר עתה הפרישות הטוב, ונאמר כי הנה, אחר שהתבאר לנו היות כל עניני העולם נסיונות לאדם, וכמו שכתבנו כבר למעלה והוכחנוהו בראיות, והתאמת לנו גם כן רוב חולשת האדם, וקרבת דעתו אל הרעות. יתברר בהכרח, שכל מה שיוכל האדם להמלט מן הענינים האלה, ראוי שיעשהו, כדי שיהיה נשמר יותר מן הרעה אשר ברגליהם. כי הנה אין לך תענוג עולמי אשר לא ימשוך אחריו איזה חטא בעקבו. דרך משל, המאכל

- מאיר המסילה -

⁹³ עי' יומא כב ע"ב: בשעה שאמר לו הקדוש ברוך הוא לשאול לך והכית את עמלק. אמר, ומה נפש אחת אמרה תורה הבא עגלה ערופה, כל הנפשות הללו על אחת כמה וכמה. ואם אדם חטא, בהמה מה חטאה. ואם גדולים חטאו, קטנים מה חטאו. יצאה בת קול ואמרה לו, אל תהי צדיק הרבה. ועי' במ"ד פכ"א סי' ה: צרור את המדינים אע"פ שכתבתי כי תקרב אל עיר להלחם אליה וקראת אליה לשלום לאלו לא תעשו כן לא תדרוש שלום וטובתם את מוצא במי שבא עמהם במדת רחמים לסוף בא לידי בזיון מלחמות [וצרות] ואיזה זה דוד (ש"ב י) ויאמר דוד אעשה חסד עם חנון בן נחש אמר לו הקב"ה אתה תעבור על דברי אני כתבתי לא תדרוש שלום וטובתם ואתה עושה עמם גמילות חסד (קהלת ז) אל תהי צדיק הרבה שלא יהא אדם מוותר על התורה וזה שולח לנחם בני עמון ולעשות עמו חסד.

מסילת ישרים

והמשתתף, כשניקן מכל אסורי האכילה, הנה מותרים הם, אמנם מלוי הכרם מושך אחריו פריקת העול, ומשתתף היין מושך אחריו הזנות ושאר דברים רעים. כל שכן שבהיות האדם מרגיל עצמו לשבוע מאכילה ושתייה, הנה אם פעם אחת יחסר לו רגילותו, יכאב לו, וירגיש מאד. ומפני זה נמצא הוא מכניס עצמו בתוקף עמל הסחורה, ויגיעת הקנין, לשתיה שולחנה ערוכה כרצונו, ומשם נמשך אל העוול והגזל, ומשם אל השבועות וכל שאר החטאים הבאים אחר זה, ומסיר עצמו מן העבודה ומן התורה ומן התפלה. מה שהיה נפטר מכל זה אם מתחלתו לא משך עצמו בהנאות אלה.

וכענין זה אמרו בענין בן סורר ומורה (סנהדרין עב &) עמדה תורה על סוף דעתו וכו' [של בן סורר ומורה, שסוף מגמר נכסי אביו, ומבקש למודו ואינו מוצא, ויוצא לפרשת דרכים ומלסטם את הבריות]. וכן על ענין הזנות, אמרו (סוטה ב &) כל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין. ותראה כי זאת היא תחבולה גדולה לאדם למען הנצל מיצרו, כי כיון שבהיותו בעסק העבירה, קשה עליו לנצחו ולכבוש אותו, על כן צריך שעודנו רחוק ממנה, ישאיר עצמו רחוק, כי אז יהיה קשה ליצר לקרבו אליה.

הנה הבעילה עם אשתו מותרת, היא היתר גמור, אמנם כבר תקנו טבילה לבעלי קריין, שלא יהיו תלמידי חכמים מצויים אצל נשיהם כתרנגולים (ברכות כב ע"א), לפי שאף על פי שהמעשה עצמו מותר, אמנם כבר הוא מטביע בעצמו של אדם התאוה הזאת, ומשם יכול להמשך אל האסור, וכמאמר רבותינו ז"ל (סוכה נב ע"ב) אבר קטן יש באדם משביעו רעב מרעיבו שבע. ולא עוד אלא שאפילו בשעה הראויה והעת ההגון, אמרו על רבי אליעזר (נדרים כ &) שהיה מגלה טפח ומכסה טפחים ודומה למי שכפאו שד, כדי שלא ליהנות אפלו בשעת הנאתו.

המלבושים והקשומים לא הזהירה התורה על יפיים או על תבניתם, אלא שלא יהיה בהם כלאים ויהיה בהם ציצית, ואז כולם מותרים. אמנם מי לא ידע שמלבישת הפאר והרקמה תמשך הגאווה, וגם הזנות יגבל⁹⁴ בה, מלבד הקנאה והתאוה והעושק הנמשכים מכל מה שהוא יקר על אדם להשיגו. וכבר אמרו ז"ל (בראשית רבה כב &) כיון שרואה היצר אדם שתולה בעקבו, ממשמש בגדיו ומסלסל בשערו, אומר זה שלי.

הטיוול והדבור אם אינו בדבר אסור, ודאי דין תורה מותר הוא. אמנם כמה בטול תורה נמשך ממנו, כמה מן הלשון הרע, כמה מן השקרים, כמה מן הליצנות, ואומר (משלי י יט) ברוב דברים לא יחדל פשע.

כלל הדבר, כיון שכל עניני העולם אינם אלא סכנות עצומות, איך לא ישובח מי שירצה לימלט מהם ומי שירבה להרחיק מהם. זהו ענין הפרישות הטוב, שלא יקח מן העולם בשום שימוש שהוא משתמש ממנו, אלא מה שהוא מוכרח בו מפני הצורך אשר לו בטבעו אליו. הוא מה שהשתבח רבי במאמר שזכרתי, שלא נהנה מן העולם הזה אפילו באצבע קטנה, עם היותו נשיא ישראל ושולחנו שולחן מלכים, בהכרח ליקר נשיאותו, וכמאמר ז"ל (ע"ז יא &) שני גוים בבטנך, זה רבי ואנטונינוס, שלא פסק מעל שלחנם לא חזרת ולא קשות ולא צנן לא בימות החמה ולא בימות הגשמים, וחזקיהו מלך יהודה כמו כן, ושאר המאמרים שזכרתי, כולם מקיימים ומורים שיש לאדם לפרוש מכל מה שהוא תענוג עולמי למען לא יפול בסכנתו.

ואם תשאל ותאמר, אם כן איפוא שזה דבר מצטרך ומוכרח, למה לא גזרו עליו החכמים, כמו שגזרו על הסייגות ותקנות שגזרו. הנה התשובה מבוארת ופשוטה, כי לא

מסילת ישרים

גזרו חכמים גזרה אלא אם כן רוב הציבור יכולים לעמוד בה, ואין רוב הציבור יכולים להיות חסידים, אבל די להם שיהיו צדיקים.

אך השרידים אשר בעם החפצים לזכות לקרבתו יתברך, ולזכות בזכותם לכל שאר ההמון הנתלה במ⁹⁵, להם מגיע לקיים משנת חסידים, אשר לא יוכלו לקיים האחרים, הם הם סדרי הפרישות האלה, כי בזה בחר ה'. שכיון שאי אפשר לאומה שתהיה כולה שוה במעלה אחת, כי יש בעם מדרגות מדרגות, איש לפי שכלו. הנה לפחות יחידי סגולה ימצאו אשר יכינו את עצמם הכנה גמורה, ועל ידי המוכנים, יזכו גם הבלתי מוכנים אל אהבתו יתברך והשראת שכינתו. ובענין שדרשו ז"ל בארבעה מינים שבלולב (ויקרא רבה פ"ל סי' יב) יבואו אלה ויכפרו על אלה. וכבר מצאנו לאליהו זכור לטוב, שאמר לרבי יהושע בן לוי במעשה דעולא בר קושב (ירושלמי תרומות פ"ח &) כשהשיבו ולא משנה היא, אף הוא אמר לו וכי משנת חסידים היא⁹⁶.

אך הפרישות הרע הוא כדרך הסכלים, אשר לא די שאינם לוקחים מן העולם מה שאין להם הכרח בו, אלא שכבר ימנעו מעצמם גם את המוכרח, וייסרו גופם ביסורין ודברים זרים, אשר לא חפץ בהם ה' כלל. אלא אדרבא חכמים אמרו (תענית כב &) אסור לאדם שיסגף עצמו. ובענין הצדקה אמרו (ירושלמי סוף פאה &) כל מי שצריך לטול ואינו נוטל הרי זה שופך דמים. וכן אמרו (תענית כב &) לנפש חיה, נשמה שנתתי בך החיה אותה. ואמרו (שם יא &) כל היושב בתענית נקרא חוטא. והעמידוהו בדלא מצי מצער נפשה. והלל היה אומר (משלי יא &) גומל נפשו איש חסד, על אכילת הבוקר, והיה רוחץ פניו וידיו לכבוד קונו קל וחומר מדיוקנאות המלכים (ויקרא רבה פל"ד סי' ג'⁹⁷).

הרי לך הכלל האמיתי, שכל מה שאינו מוכרח לאדם בעניני העולם הזה, ראוי לו שיפרוש מהם. וכל מה שהוא מוכרח לו, מאיזה טעם שיהיה, כיון שהוא מוכרח לו, אם הוא פורש ממנו, הרי זה חוטא.

הנה זה כלל נאמן. אך משפט הפרטים, על פי הכלל הזה אינו מסור אלא אל שקול הדעת, ולפי שכלו יהולל איש, כי אי אפשר לקבץ כל הפרטים כי רבים הם, ואין שכל האדם יכול להקיף על כולם אלא דבר דבר בעתו.

פרק יד – בחלקי הפרישות

חלקי הפרישות הראשיים שלשה. כי הנה יש פרישות בהנאות, פרישות בדינים, פרישות במנהגים.

- מאיר המסילה -

⁹⁵ עי' מדרש תנחומא (נצבים ה): ראשיכם שבטיכם (דברים כט ט). אף על פי שמניתי לכם ראשים ושופטים זקנים ושוטרים, כולכם שוין לפני, שנאמר כל איש ישראל (שם). ד"א כולכם ערבים זה בזה, אפי' צדיק אחד ביניכם, כולכם עומדין בזכותו, ולא אתם בלבד, אלא כל העולם כולו, שנאמר וצדיק יסוד עולם (משלי י כה), וכשאחד חוטא כל הדור לוקה, וכן אתה מוצא בעין וכו'.

⁹⁶ ז"ל:

⁹⁷ ז"ל: גומל נפשו איש חסד זה הלל הזקן שבשעה שהיה נפטר מתלמידיו היה מהלך והולך עמם אמרו לו תלמידיו ר' להיכן אתה הולך אמר להם לעשות מצוה אמרו לו וכי מה מצוה זו אמר להן לרחוץ בבית המרחץ אמרו לו וכי זו מצוה היא אמר להם הן מה אם איקונין של מלכים שמעמידים אותו בבתי טרטיאות ובבתי קרקסיות מי שנתמנה עליהם הוא מורקן ושוטפן והן מעלין לו מזונות ולא עוד אלא שהוא מתגדל עם גדולי מלכות אני שנבראתי בצלם ובדמות דכתיב (בראשית ב) כי בצלם אלהים עשה את האדם עאכ"ו ד"א גומל נפשו איש חסד זה הלל הזקן שבשעה שהיה נפטר מתלמידיו היה מהלך והולך עמם אמרו לו תלמידיו ר' להיכן אתה הולך אמר להם לגמול חסד עם הדין אכסניא בגו ביתא אמרו לו כל יום אית לך אכסניא אמר להם והדין נפשא עלובתה לאו אכסניא הוא בגו גופא יומא דין היא הכא למחר לית היא הכא.

מסילת ישרים

הפרישות בהנאות, הוא מה שהזכרנו בפרק הקודם, דהיינו שלא לקחת מדברי העולם אלא מה שהצורך יכריח. ודבר זה יקיף על כל מה שהוא תענוג לאחד מן החושים, והיינו במאכלות, בכעילות, במלבושים, במיולים, בשמועות, וכל כיוצא בזה. רק בימים שהעונג בהם מצוה.

והפרישות בדינים, הוא להחמיר בהם, תמיד⁹⁸, לחוש אפילו לדברי יחיד במחלוקת, אם טעמו נראה, אפילו שאין הלכה כמותו, ובתנאי שלא יהיה חומרו קולו. ולהחמיר בספיקות, אפילו במקום שאפשר להקל בהם. וכבר ביארו לנו חכמינו ז"ל מאמר יחזקאל (חולין לו ע"ב) הנה נפשי לא מטומאה (יחזקאל ד יד), שלא אכלתי מבהמה שהורה בה חכם, ולא אכלתי מבשר כוס כוס. והנה כל זה מותר הוא מן הדין ודאי, אלא איהו דאחמיר אנפשיה. וכבר זכרתי למעלה, שאין ללמוד ממה שהותר על כל ישראל לפרושים, שיש להם להרחיק מן הכיעור ומן הדומה לו ומן הדומה לדומה.

וכן אמר מר עוקבא (חולין קה &) אנא בהאי מילתא הלא בר חמרא, לגבי אבא דאילו אבא כד אכל בשרא האידנא, לא הוה אכל גבינה עד למחר כי השתא. ואנא בהאי סעודתא לא אכילנא בסעודתא אחריתי אכילנא. ובודאי שאין פסק ההלכה כמו שהיה אביו עושה, שאם לא כן לא היה מר עוקבא עושה נגד זה, אלא שאביו מחמיר היה בפרישותו, ולכך היה מר עוקבא קורא עצמו "הלא בר חמרא", לפי שלא היה פרוש כל כך כמוהו.

והפרישות במנהגים הוא התבודדות וההבדל מן החברה המדינית, לפנות לבו אל העבודה וההתבוננות בה כראוי. ובתנאי שלא יטה גם בזה אל הקצה האחר, שכבר אמרו ז"ל (כתובות יז &) לעולם תהא דעתו של אדם מעורבת עם הבריות. וכן אמרו (מכות י &) חרב אל הבדים ונאלו, חרב על שונאיהם של תלמידי חכמים שיושבים בד בבד ועוסקים בתורה. אלא יתחבר האדם עם הטובים, זמן מה שמצטרך לו ללמודו או לפרנסתו, ויתבודד אחר כך להדבק באלהיו ולהשיג דרכי היושר והעבודה האמיתית. ובכלל זה למעט בדיבורו, וליזהר מן השיחה בטלה, ושלא להסתכל חוץ מארבע אמותיו, וכל כיוצא בזה מן הענינים שהאדם מרגיל את עצמו בהם, עד שנשארים לו בטבע אל תנועותיו. והנה שלשת החלקים האלה, אף על פי שאמרתם לך בכללים קצרים, הנך רואה שהם כוללים פעולות רבות מפעולות האדם, וכבר אמרתי לך שהפרטים אי אפשר למסור כי אם לשיקול הדעת להישייר אותם על יושר הכלל ואמיתו.

פרק טו – בדרכי קניית הפרישות

הנה הדרך המובחר לקנות את הפרישות, הוא שיסתכל האדם בגריעות תענוגות העולם הזה ופחיתותם מצד עצמם, והרעות הגדולות שקרובות להולד מהם. כי הנה מה שמטה הטבע אל התענוגות האלה, עד שיצטרך כל כך כח ותחבולות להפרישו מהם, הוא פיתוי העינים הנפתים במראה הדברים, אשר הוא טוב וערב, לכאורה הוא הפיתוי שגרם לחטא הראשון שיעשה, כעדות הכתוב (בראשית ג ו) ותרא האשה כי טוב העץ למאכל

- מאיר המסילה -

⁹⁸ צ"ע אם משמעות דבריו שכל מי שלא מקיים פרישות בתאות אכילה אסור לו להחמיר שום חומרא בהלכה, בתמידות? הרי איתא בגמ' ברכות דף כב ע"א על ענין טבילת עזרא, שמעתי שמקילין בה ושמעתי שמחמירין בה וכל המחמיר בה על עצמו מאריכין לו ימיו ושנותיו. ואפילו ענין המחמיר תבא עליו ברכה מובא בראשונים הרבה, ומובא בשו"ע אר"ח תר"ד ותר"מ. וכן ראוי להחמיר או בעל נפש יחמיר על עצמו.??

⁹⁹ איפה הפסיק.

מסילת ישרים

וכי תאווה הוא לעינים וגו' ותקח מפריו ותאכל. אבל כשיתברר אל האדם היות הטוב ההוא כוזב לגמרי מדומה, ובלי שום התמדה נכונה, והרע בו אמיתי או קרוב להולד ממנו באמת, ודאי שימאס בו ולא ירצהו כלל. על כן זהו כל הלימוד שצריך שילמד האדם את שכלו להכיר בחולשת התענוגים האלה ושקרם, עד שמאליו ימאס בם ולא יקשה בעיניו לשלחם מאתו¹⁰⁰.

הנה תענוג המאכל הוא היותר מוחש ומורגש, היש דבר אבד ונפסד יותר ממנו. שהרי אין שיעורו אלא כשיעור בית הבליעה, כיון שיצא ממנה וירד בבני המעים, אבד זכרו, ונשכח כאילו לא היה. וכך יהיה שבע אם אכל ברבורים אבוסים כמו אם אכל לחם קיבר, אם אכל ממנו כדי שביעה. כל שכן אם ישים אל לבו החלאים הרבים שיכולים לבוא עליו מחמת אכילתו, ולפחות הכובד שמגיעהו אחר האכילה, והעשנים המהבילים את שכלו. הנה על כל אלה, ודאי שלא יחפוץ אדם בדבר הזה, כיון שטובתו אינה טובה ורעתו רעה.

ושאר כל ההנאות שבעולם כמו כן, אילו יתבונן בהם, יראה שאפילו הטוב המדומה שבהם איננו אלא לזמן מועט, והרע שיכול להולד מהם, קשה וארוך, עד שלא יאות לשום בעל שכל לשום עצמו בסכנות הרעות, על רוח הטוב המועט ההוא. וזה פשוט. וכשירגיל את עצמו ויתמיד בעיונו על האמת הזאת הנה, מעט מעט יצא הפשי ממאסר הסכלות אשר [חשך] החומר אוסר אותו בו, ולא יתפתה מפתויי ההנאות הכוזבות כלל, אז ימאס בהן, וידע שאין לו לקחת מן העולם אלא ההכרחי וכמו שכתבתי.

והנה כמו שהתבונן על זה הדבר גורם קניית הפרישות, כך סכלותו מפסיד אותה. וההתמדה בין השרים ואנשי הגדולות הרודפים אחר הכבוד ומרבים ההבל, כי בראותו את היקר ההוא והגדולה ההיא, אי אפשר שלא תתעורר תאותו בו לחמוד אותם. ואפילו לא יניח את יצרו שינצח אותו, על כל פנים מידי מלחמה לא ימלט. והנה הוא בסכנה, וכענין זה אמר שלמה (קהלת ז ב) טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה.

ויקר מן הכל הוא ההתבודדות, כי כמו שמסיר מעיניו עניני העולם, כן מעביר חמדתם מלבו. וכבר הזכיר דוד המלך עליו השלום בשבח ההתבודדות, ואמר (תהלים נה ז-ח) מי יתן לי אבר כיונה וגו' הנה ארחיק נדוד אָלַיִן במדבר סלה. והנביאים, אליהו ואלישע, מצאנו היותם מיחדים מקומם אל ההרים מפני התבודדותם. והחכמים החסידים הראשונים ז"ל הלכו בעקבותיהם, כי מצאו להם זה האמצעי היותר מוכן לקנות שלימות הפרישות, למען אשר לא יביאום הבלי חביריהם לההביל גם הם כמותם.

וממה שצריך ליוזר בקניית הפרישות הוא, שלא ירצה האדם לדלג ולקפוץ אל הקצה האחרון שבו רגע אחד, כי זה ודאי לא יעלה בידו, אלא יהיה פורש והולך מעט מעט, היום יקנה קצת ממנו, ומחר יוסיף עליו מעט יותר, עד שיתרגל בו לגמרי, כי ישוב לו כמו טבע ממש.

פרק טז – בביאור מדת הטהרה

- מאיר המסילה -

¹⁰⁰ יש לשים לב, שמה שכתוב כאן, וכן בהמשך הוא נשמע כעבודה מצוין, אבל למעשה זה מובן בפרישות, וכנראה, שאין לעשות את המשקל הזה כל זמן שהוא עוסק בזריזות זהירות, ונקיות. אמנם יש בו, לרומם האדם.

מסילת ישרים

הטהרה היא תיקון הלב והמחשבות. וזה הלשון מצאנוהו אצל דוד שאמר (תהלים נא יב) לב טהור ברא לי אלקים¹⁰¹. וענינה שלא יניח האדם מקום ליצר במעשיו, אלא יהיו כל מעשיו על צד החכמה והיראה, ולא על צד החטא והתאוה. וזה אפילו במעשים הגופניים והחומריים, שאפילו אחרי התנהגו בפרישות, דהיינו שלא יקח מן העולם אלא ההכרחי, עדיין יצטרך לטהר לבבו ומחשבתו, שגם באותו המעט אשר הוא לוקח, לא יכוון אל ההנאה והתאוה כלל, אלא תהיה כונתו אל הטוב היוצא מן המעשה ההוא, על צד החכמה והעבודה. וכענין שאמרו ברבי אליעזר (נדרים כ &) שהיה מגלה טפח ומכסה טפחים ודומה למי שכפאו שד, שלא היה נהנה כלל, ולא היה עושה המעשה ההוא אלא מפני המצוה והעבודה¹⁰². ועל דרך זה אמר שלמה (משלי גו) בכל דרכיך דעהו והוא יישר אורחותיך.

ואמנם צריך שתדע, שכמו ששייך טהרת המחשבה במעשים הגופניים אשר הם מצד עצמם קרובים ליצר, לשיתרחקו ממנו ולא יהיו משלו, כן שייך טהרת המחשבה במעשים הטובים הקרובים לבורא יתברך שמו, לשלא יתרחקו ממנו, ולא יהיו משל היצר. והוא ענין שלא לשמה המוזכר בדברי רבותינו ז"ל פעמים רבות¹⁰³.

ואולם כבר נתבארו דברי החכמים ז"ל, שיש מינים שונים של שלא לשמה, הרע מכולם הוא שאיננו עובד לשם עבודה כלל, אלא לרמות בני האדם ולהרויח כבוד או ממון, וזהו שאמרו בו (ירושלמי ברכות פ"א &) נוח לו שנהפכה שליתו על פניו. ועליו אמר הנביא (ישעיה סד ה) ונהי כטמא כלנו וכבגד עדים כל צדקותינו.

ויש מין אחר של שלא לשמה, שהוא העבודה על מנת לקבל פרס. ועליו אמרו (פסחים נ &) לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות ואפילו שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה. אך על כל פנים, מי שלא הגיע עדין מתוך שלא לשמה אל לשמה, הרי רחוק הוא משלמותו.

אמנם מה שצריך לאדם יותר עיון ומלאכה רבה, הוא תערוכת האיסור, דהיינו שלפעמים האדם הולך ועושה מצוה לשמה ממש, שכך גזר אבינו שבשמים, אמנם לא יחדל מלשתף עמה איזה פניה אחרת, או שישבחוהו בני האדם, או שיקבל שכר במעשהו. ולפעמים אפילו אם לא יהיה מתכוון ממש לשישבחוהו, בשמוח לבו על השבח ירבה לדקדק יותר. כעין מעשה של בתו של רבי חנינא בן תרדיון (ע"ז יח &) שהיתה פוסעת פסיעות יפות, וכיון ששמעה שאומרים כמה נאות פסיעותיה של ריבה זו, מיד דקדקה יותר. הרי התוספת הזו נולד מכח השבח ששיבחוה.

ואמנם אף על פי שאיסור כזה בטל במיעוטו, על כל פנים, המעשה שתערוכת כזה בתוכו, טהור לגמרי איננו. כי הנה, כשם שאין עולה על גבי המזבח שלמטה אלא סולת נקיה מנופה בשלש עשרה נפה, שכבר טהור לגמרי מכל סיג. כך אי אפשר לעלות על רצון מזבחו העליון, להיות מעבודת האל השלמה והמובחרת, אלא המובחר שבמעשים, הטהור מכל מיני סיג. ואינני אומר שמה שהוא זולת זה יהיה נדחה לגמרי, כי הרי הקדוש ברוך

- מאיר המסילה -

¹⁰¹ עי' ע"ח עקודים ב: ותראה כי כן כיוצא בזה בהיות האדם התחתון בסוד נפש, אז הוא דבוק ונאחז עם היצה"ר שהוא הקליפות, בסוד (ויקרא ד ב) ונפש כי תחטא, ובהיותו בסוד רוח אינו כ"כ חוטא בסוד (תהלים נא יב) לב טהור¹⁰¹ ורוח נכון וגו', ובהיותו בסוד נשמה הוא רחוק מן החטא אך צריך שמירה מן האחוריים, ובהיות¹⁰¹ נשמה לנשמה אז אינו חוטא כלל ועיקר, ודי בזה.

¹⁰² ולפלא שזה מובא בשו"ע (או"ח סי' ר"מ ס"ח) כהלכה לכל יהודי: וישמש באימה וביראה כמ"ש על ר"א שהיה מגלה טפח ומכסה טפח ודומה כמי שכפאו שד פי' באימה וביראה כאילו כפאו שד וכו'.

¹⁰³ וכי כל לשמה היא רק שייך לפרישות?

מסילת ישרים

הוא אינו מקפח שכר כל בריה, ומשלם שכר המעשים לפי מה שהם. אמנם על העבודה התמימה אני מדבר, הראויה לכל אוהבי ה' באמת, שלא יקרא בזה השם, אלא העבודה הטהורה לגמרי, שלא תהיה הפניה בה אלא לשם יתברך ולא לזולתו. וכל מה שיתרחק מן המדרגה הזאת, כפי הרבות רחוקו, כן ירבה החסרון בה. הוא מה שדוד המלך עליו השלום אומר (תהלים עג כה) מי לי בשמים ועמך לא הפצתי בארץ¹⁰⁴.

ואמר כמו כן (שם קיט קמ) צרופה אמרתך מאד ועבדך אהבה¹⁰⁵, כי באמת העבודה האמתית צריכה להיות צרופה הרבה יותר מן הוהב ומן הכסף. והוא מה שנאמר על התורה (שם יב &) אמרות ה' אמרות טהרות כסף צרוף בעליל לארץ מזוקק שבעתים. ומי שהוא עובד ה' באמת, לא יסתפק בזה במעט, ולא יתרצה לקחת כסף מעורב בסיגים ובדילים, דהיינו עבודה מעורבת בפניות לא טובות, אלא הוהב והטהור כראוי, ואז יקרא עושה מצוה כמאמרה, שעליו אמרו ז"ל (שבת סג &) כל העושה מצוה כמאמרה אין מבשרין אותו בשורות רעות¹⁰⁶. וכן אמרו ז"ל (נדרים סב &) עשה דברים לשם פעלם ודבר בהם לשמן.

והוא מה שבוחרים אותם שהם עובדי ה' בלב שלם, כי מי שלא נתדבק עמו יתברך באהבה אמיתית, צירוף העבודה הזאת תהיה לו לטורה ולמשא גדול, כי יאמר מי יוכל לעמוד בזה. ואנחנו בני הומר ילודי אשה, אי אפשר להגיע אל הזיקוק והצירוף הזה. אמנם אוהבי ה' וחפצי עבודתו, הנה שמח לבם להראות אמונת אהבתם לפניו יתברך, ולהתעצם בצירופם וטהרתם, הוא מה שסיים דוד עצמו באמרו, ועבדך אהבה.

והנה באמת זהו המבחן, שבו נבחנים ונבדלים עובדי ה' עצמם במדרגתם, כי מי שיודע לטהר לבו יותר, הוא המתקרב יותר והאהוב יותר אצלו יתברך, הם המה הראשונים אשר בארץ המה, אשר גברו ונצחו בדבר הזה, האבות ושאר הרועים¹⁰⁷, אשר טהרו לבם לפניו, הוא מה שדוד מזהיר את שלמה בנו (דברי הימים א' כה &) כי כל לבבות דורש ה' וכל יצר מחשבות מבין, וכן אמרו ז"ל (סנהדרין קו &) רחמנא לבא בעי, כי אין די לאדון ברוך הוא במעשים לבדם שיהיו מעשי מצוה, אלא העיקר לפניו שהלב יהיה טהור, לכיין בה לעבודה אמיתית.

- מאיר המסילה -

¹⁰⁴ עי' דב"ר פ"ב סי' לא: ד"א שמע ישראל זה שאמר הכתוב (תהלים עג) מי לי בשמים ועמך לא הפצתי בארץ רב אמר ב' רקיעים הן שמים ושמי שמים ר"א אמר ז' רקיעים הן שמים ושמי שמים רקיע שחקים מעון זבול ערפל וכולהו פתח הקב"ה לישראל להודיען שאין אלוה אחר אלא הוא אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע מי לי בשמים חוץ מכבודך כשם שאין לי בשמים אלא אתה כך לא הפצתי אחר בארץ כשם שלא שתפתי עמך אלוה אחר בשמים כך לא שתפתי עמך אלוה אחר בארץ אלא נכנסת אני בכל יום לבתי כנסיות ומעידה עליך שאין אלוה אחר אלא אתה ואומר שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד.

¹⁰⁵ עי' מדרש תהלים שם: צרופה אמרתך מאד וגו'. מהו צרופה אמרתך. משל למה הדבר דומה, למלך שהיה לו קערה של כסף, נתן הכסף לצורף אמר לו צרפהו לי, הכניסו לכור צירפו והוציאו, אמר לו טוב, צרפהו פעם שנית, ועוד צרפהו פעם שלישית. כך הקב"ה, צורף את התורה מ"ט פעמים. וכן הוא אומר, (משלי ל, ה) כל אמרת אלוה צרופה. ואומר, (תהלים יב, ז) אמרות ה' אמרות טהורות וגו'. ז' ז' פעמים, הרי מ"ט פנים התורה נדרשת. לכך נאמר, (משלי ל, ה) כל אמרת אלוה צרופה. ואומר, צרופה אמרתך מאד.

¹⁰⁶ עי' מהר"ל בחדושי אגדות שם: העושה מצוה כמאמרה. פי' כתקנה בלא שום חסרון כלל רק כאשר היא המצוה בעצמה, לכך אין מבשרין אותו בשורת רעות, מפני שהוא מסולק מן הרע כאשר עושה המצוה כתקנה, שהמצוה היא הטוב ואם היה עושה המצוה ויש בעשייתה חסרון החסרון הוא רע, אבל כאשר עושה המצוה כתקנה בלא שום חסרון בעולם אין בזה שום רע. עי' תז"ח יד ע"א וגר"א שם.

¹⁰⁷ עי' סוכה נב ע"ב: מאן נינהו שבעה רועים דוד באמצע אדם שת ומתושלח מימינו אברהם יעקב ומשה בשמאלו.

מסילת ישרים

והנה הלב הוא המלך לכל חלקי הגוף ונוהג בם, ואם הוא אינו מביא עצמו אל עבודתו יתברך, אין עבודת שאר האברים כלום, כי אל אשר יהיה שמה רוח הלב ללכת ילכו, ומקרא כתוב בפירוש (משלי כג &) תנה בני לבך לי.

פרק יז – בדרכי קנית המהרה

הנה הדרך להשיג המדה הזאת קל הוא למי שכבר השתדל והשיג המדות השנויות עד הנה, כי הנה כשיחשוב ויתבונן על פחיתות תענוגי העולם וטובותיו כמו שכתבתי למעלה, ימאס בהם ולא יחשבם אלא לרעות ולחסרונות הטבע החומרי החשוך והגם. ובהתאמת אצלו היותם ממש חסרונות ורעות, ודאי שיקל לו להבדל מהם ולהסירם מלבו. על כן כל מה שיעמיק ויתמיד להכיר פחיתות החמריות ותענוגיו, יותר יהיה נקל לו למהר מחשבותיו ולבו שלא לפנות אל היצר כלל, בשום מעשה מן המעשים, אלא יהיה במעשים החומריים כאנוס לא זולת.

ואמנם כמו שמהרת המחשבה חילקונה לשני חלקים: האחד, במעשים הגופניים. והאחד, במעשי העבודה. כן העיון המצטרך כדי לקנותה יתחלק לשנים, כי הנה למהר מחשבתו במעשי גופניותו, הדרך הוא להתמיד הסתכלותו על פחיתות העולם ותענוגיו כמו שכתבתי. ולמהר מחשבתו במעשי עבודתו, ירבה התבוננותו על תרמית הכבוד וכזביו, וירגיל עצמו לברוח ממנו, אז ינקה בעת עבודתו מפנות אל השבח ואל התהלה אשר יהללוהו בני האדם, ותהיה מחשבתו פונה ביחוד אל אדוננו, אשר הוא תהלתנו והוא כל טובנו ושלמותנו ואפס זולתו, וכן הוא אומר (דברים י &) הוא תהלתך והוא אלקיך. ומן המעשים המדריכים את האדם לבוא לידי מדה זו, הוא ההזמנה לדברי העבודה והמצות. והיינו שלא יכנס בקיום המצוה בפתע פתאום, שאין דעתו עדין מיושבת עליו, ויכולה להתבונן במה שהוא עושה. אלא יזמין עצמו לדבר, ויכין לבו במתון עד שיכנס בהתבוננות, ואז יתבונן מה הוא הולך לעשות, ולפני מי הוא הולך לעשות. שהרי בהכנסו בעיון הזה, קל הוא שישליך מעליו הפניות החיצוניות, ויקבע בלבו הכונה האמיתית הרצויה. ותראה שהחסידי הראשונים היו שוהים שעה אחת קודם תפלתם ואחר כך מתפללים כדי שיכוונו לבם למקום (ברכות &), ובודאי שלא היו פונים שעה אחת לבטלה, אלא מתכוונים ומכינים לבם לתפלה שהיה להם להתפלל, ודוחים מעליהם המחשבות הזרות, ומתמלאים היראה והאהבה הצריכה. ואומר (איוב יא יג) אם אתה הכינות לבך ופרשת אליו כפיך¹⁰⁸.

והנה מפסידי המדה הם חסרון ההתבוננות על הענינים שזכרנו, דהיינו סכלות פחיתות התענוגים, רדיפת הכבוד ומיעוט ההכנה לעבודה, כי השנים הראשונים הם מפתים את המחשבה וממשיכים אותה אל הפניות, כאשה המנאפת, אשר תחת אישה תקח את זרים. וכבר נקראו המחשבות החיצוניות "זנות הלב" דכתיב (במדבר טו לט) ולא תתורו אחרי לבבכם¹⁰⁹ ואחרי עיניכם אשר אתם זונים אחריהם. כי נמצא הלב פונה מן המבט השלם אשר היה לו ליקשר בו אל הבלים ודמיונות כוזבים, ומיעוט ההכנה גורם לסכלות הטבעי, הבא מצד החומר, שלא יגרש מתוכו. והרי הוא מבאיש את העבודה בסרחונו. ונבאר עתה מדת החסידות.

- מאיר המסילה -

¹⁰⁸ עי' בתי מדרשות חלק ב - מדרש איוב: אם אתה הכינות לבך ופרשת אליו כפיך אם אתה הכינות לבך תקובל תפלתך כפרישת כפים שהיא מקובלת:
¹⁰⁹ עי' ברכות דף יב ע"ב: אחרי לבבכם זו מינות.

מסילת ישרים

פרק יח – בביאור מדרת החסידות

מדת החסידות צריכה היא באמת לביאור גדול, כי מנהגים רבים ודרכים רבים עוברים בין רבים מבני האדם בשם חסידות, ואינם אלא גולמי חסידות בלי תואר ובלי צורה ובלי תיקון. ונמשך זה מחסרון העיון וההשכלה האמתית אשר לבעלי המדות ההם, כי לא טרחו ולא נתיגעו לדעת את דרך ה' בדיעה ברורה וישרה, אלא התחסדו והלכו במה שנודמן להם לפי הסברא הראשונה. ולא העמיקו בדברים, ולא שקלו אותם במאזני החכמה.

והנה אלה הבאישו את ריח החסידות בעיני המון האנשים, ומן המשכילים עמהם, באשר כבר יחשבו שהחסידות תלוי בדברי הבל, או דברים נגד השכל והדיעה הנכונה, ויאמינו היות כל החסידות תלוי רק באמירת בקשות רבות ויודים גדולים ובכיות והשתחויות גדולות ובסיגופים הזרים, שימית בהם האדם את עצמו, כטבילות הקרח והשלג, וכיוצא בדברים האלה. והנה לא ידעו, כי אף על פי שקצת דברים אלה צריכים לבעלי תשובה, וקצתם ראויים לפרושים, הנה לא על אלה נוסד החסידות כלל, כי אם הטוב שבמנהגים האלה, הוא ראוי להתלוות אל החסידות.

אך מציאות החסידות עצמו הוא דבר עמוק מאד להבינו על נכון, והוא מיוסד על יסודות חכמה רבה ותיקון המעשה בתכלית, אשר ראוי לכל חכם לב לרדוף אחריו, כי רק לחכמים להשיגו באמת. וכן אז"ל (אבות פ"ב מ"ה) לא עם הארץ חסיד¹¹⁰.

ונבאר עתה ענין זה על הסדר. הנה שורש החסידות הוא משאמרו חז"ל (ברכות י"ז &) אשרי אדם שעמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו¹¹¹. והענין הוא כי הנה המצות

- מאיר המסילה -

¹¹⁰ עי' לעיל פרק ה.

¹¹¹ עי' שערי קדושה ח"א ש"ג: הנה האיש אשר נדבה רוחו אותו להיותו בא לטהר ולהתקדש לקבל עליו עול מלכות שמים על אמתתה, יכין עצמו בכל כחו ויזדרז לקיים כל תרי"ג מצות וכו', כל זמן שלא קיים תרי"ג מצות נקרא צדיק שאינו גמור וכו', וכאשר יקיים כולם אלא שעדיין לא נקנו בו גם כן כל המדות טובות בטבע גמור [הוא צדיק גמור, אבל מי] שקיים התרי"ג מצות בשמחה מאהבה בלי גרוי יצר הרע כלל יען נזדכך החומר לגמרי וכו', הנה זה נקרא חסיד גמור וכו' כלל העולה, כי קיום תרי"ג מצות על ידי היות יצר הרע באדם והוא מתגבר עליו, נקרא צדיק וכשיקיים על ידי בטול היצר הרע, שזה יורה קנין מדות הטובות בטבע גמור, הנה זה נקרא חסיד גמור. עוד יש מדרגת חסידות למעלה מזו שאין למעלה ממנה והאיש הזה נקרא קדוש [ועי' זהר ח"ג] (דף רפ"א ע"א) וז"ל, ולא למגנא אמר קודשא בריך הוא כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים ומתפלל עם הצבור מעלה אני עליו כאילו פדאני לי ולבני מבין אמות העולם וכמה בני נשא דקא משתדלי באורייתא וכו' ולא אתפרק קודשא בריך הוא וגו' אלא וכו' הא אוקמוה דאין חסיד אלא המתחסד עם קונו וכו' דכד חאבו ישראל וכו' קודשא בריך הוא תריך בני מלכא ומטרוניתא עמהון, ומאן דהדר בתיובתא וגמיל חסד לשכינתא באורייתא ובכל פקודין דילה ולאו איהו אלא למפרק לשכינתא, דא עביד חסד עם קונו וכו':

[ז"ל בשלימות: ולא למגנא אמר קב"ה כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים ומתפלל עם הצבור מעלה אני עליו כאלו פדאני לי ולבני מבין העכו"ם וכמה בני נשא דקא משתדלי באורייתא ועבדי גמילות חסדים ומצלין ולא אתפרק קב"ה ושכינתיה וישראל אלא דישתדל באורייתא לחבר יתה בקב"ה וגמילות חסד הא אוקמוה דהא אין חסיד אלא המתחסד עם קונו דכל פקודין דעביד למפרק בהו שכינתיה ובהא עביד חסד עם קב"ה מאן דגמיל חסד בשכינתיה עם קב"ה גמיל בגין דכד חבו ישראל וקב"ה הוה בעי ליסרא לון אימא הות רביעא עלייהו עד דנפקו לתרבות רעה קב"ה מה עביד תריך בני מלכא ומטרוניתא ואיהו אומי דלא יהדר לאתריה עד דמטרוניתא אתהדרת לאתרהא ומאן דהדר בתשובה וגמיל חסד בשכינתא ובכל אורייתא ובפקודין דילה ולאו איהו אלא למפרק שכינתא דא עביד חסד עם קונו וכאילו פריק ליה ולשכינתיה ולבנוי.

תרגום: ולא לחנם אמר הקדוש ברוך הוא כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים ומתפלל עם הצבור מעלה אני עליו כאלו פדאני לי ולבני מבין העובדי כוכבים ומזלות וכמה בני אדם שעוסקים בתורה ועושים גמילות חסדים ומתפללים ולא נגאל הקדוש ברוך הוא ושכינתו וישראל אלא שיעסוק בתורה לחבר אותה עם הקדוש ברוך הוא וגמילות חסד הרי פרשוה שהרי אין חסיד אלא המתחסד עם קונו שכל המצוות שעשה לגאול בו שכינתו ובזה עושה חסד עם הקדוש ברוך הוא.

מסילת ישרים

המוטלות על כל ישראל, כבר ידועות הן וחובתן ידועה עד היכן היא מגעת, אמנם מי שאוהב את הבורא ית"ש אהבה אמתית, לא ישתדל ויכוין לפטור עצמו במה שכבר מפורסם מן החובה אשר על כל ישראל בכלל, אלא יקרה לו כמו שיקרה אל בן אוהב אביו, שאילו יגלה אביו את דעתו, גילוי מעט שהוא הפיץ בדבר מן הדברים, כבר ירבה הבן בדבר ההוא ובמעשה ההוא כל מה שיוכל, ואע"פ שלא אמרו אביו אלא פעם אחת ובהצני דיבור, הנה די לאותו הבן להבין היכן דעתו של אביו נוטה לעשות לו¹¹². גם את אשר, לא אמר לו בפירוש, כיון שיוכל לדון בעצמו שיהיה הדבר ההוא נחת רוח לפניו, ולא ימתין שיצוהו יותר בפירוש, או שיאמר לו פעם אחרת.

והנה דבר זה אנחנו רואים אותו בעינינו שיוולד בכל עת ובכל שעה, בין כל אוהב וריע, בין איש לאשתו, בין אב ובנו. @ כללו של דבר בין כל מי שהאהבה ביניהם עזה

מי שגומל חסד עם שכנתו הוא גומל עם הקדוש ברוך הוא משום שכשחטאו ישראל והקדוש ברוך הוא היה רוצה ליסרם האם היתה רובצת עליהם עד שיצאו לתרבות רעה מה עשה הקדוש ברוך הוא מגרש את בני המלך והמלכה והוא נשבע שלא יחזר למקומו עד שהמלכה תחזר למקומה ומי שחוזר בתשובה וגומל חסד עם השכינה ובכל התורה ובמצוותיה ולא היא אלא לגאול את השכינה זה עושה חסד עם קונו וכאלו גואל אותו ואת שכנתו ואת בניו.]

והנה זהו שאמר הכתוב (דברים ל"ב י"א) צור ילדך תשי וגו', וכתוב (תהלים ס"ח ל"ה) תנו עז לאלהים וגו', וזהו שאמרו (ברכות דף י"ז) רבי יהודא אומר אשרי מי שעמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו וכו'. כי מה שעמל בתורה אינו לטול פרס כלל לעצמו, אלא לעשות נחת רוח ליוצרו. וכתוב ביה (ישעיה ס"ג ט') בכל צרתם לו צר. ובכל מקום שגלו ישראל שכינה עמהם היא אמנו שעליה נאמר (שם ג' א') ובפשעיכם שולחה אמכם הנקראת יוצרנו כמו שכתוב צור ילדך תשי. וזהו שאמר נחת רוח ליוצרו ולא אמר להקדוש ברוך הוא:

נמצא כי כשיעסוק בתורה ובמצות ובמדות טובות הנקרא חסיד כנזכר לעיל, אם התערבה בו כונת קבול איזה שכר, הוא חסיד לעצמו. כמו שכתוב (משלי י"א י"ז) גומל נפשו איש חסד. כי בקיימו המצות, גומל חסד לנפשו. ולכן אינו נקרא חסיד אלא איש חסד, כי החסד הוא אל האיש עצמו הגומל לנפשו, אך הגומל חסד עם קונו נקרא חסיד וקדוש, יען כי נזדכך מכל מיני טומאה וקידש עצמו בקדושתו יתברך. כי לשון קדושה, לשון הכנה והזמנה כמו (במדבר י"א י"ח) התקדשו למחר ואכלתם, כי עושה עצמו מרכבה אל קדושתו יתברך ואינו חושש לכבוד עצמו אלא לכבוד קונו כנזכר לעיל:

ואל זה נתכון רבי פנחס בן יאיר במה שאמר (במשנה סוף סוטה) פרישות מביאה לידי טהרה וכו' וקדושה לידי חסידות וחסידות לידי רוח הקדש, כי זו חסידות שלימה הבאה אחר הקדושה והיא המביאה לידי רוח הקדש כי נתדבק בו דבוק גמור ושיגי לגלוי רזי תורה ולהתנבא עתידות כמו שאמר רבי מאיר (אבות פ"ו משנה ה') כל העוסק בתורה לשמה, רצונו לומר לשמה של התורה שהיא היא הקדוש ברוך הוא, כי כל התורה שמותיו של הקדוש ברוך הוא. זוכה לדברים הרבה וכו' ומגלין לו רזי תורה ונעשה כמעין המתגבר וכו'.

¹¹² עי' חגיגה יא ע"ב: אין דורשין בעריות בשלשה ולא במעשה בראשית בשנים ולא במרכבה ביחיד אלא אם כן היה חכם ומבין מדעתו. ועיי"ש יג ע"א: ולא במרכבה ביחיד: תני רבי חייא אבל מוסרין לו ראשי פרקים. ועיי' רמ"ק על ס"י (פ"א מ"ד): החכמה תקרא הדבר המסור לאדם מרבנו, ובינה תקרא הדבר המובן לו מתוך דבר שנמסר לו, ועתה אמר כי חכמה זו אין מוסרין אותה אלא ראשי פרקים, לכך צריך שתבין בחכמה הנמסרת לך בענינין שתבין מראש הפרק כל העניין. ועי' זהר ח"א כו ע"א: ולא ידע גבר ית קבורתיה עד יומא הדין דאתגלייא תמן ודא איהו רמז ולחכימא ברמיזא.

תרגום: ולא ידע איש את קבורתו עד היום הזה שהתגלה שם, וזהו רמז ודי לחכימא ברמיזא.

ועי' תז"ח ח ע"ב: ובהון תהא אנת כבד פה וכבד לשון וחכימא ברמיזא.

תרגום: ובהם תהיה אתה כבד פה וכבד לשון ולחכם ברמז.

עי' יהל אור ח"ב כח ע"ד וז"ל, סוד משה הוא תורתו הלכה למשה מסיני שהוא הסוד, והוא גנוז ברמז והן הגדות שהן בש"ס וכו' שהן לפי הנראה ח"ו כמו דברים בטלים, ובהן גנוז כל האורה והתורה וכו' וזה שבקש משה שלא יגנוז הסוד באלו הדברים ולא ניתן לו, וזהו מחולל מפשעינו שנעשה חול דברים של חול והוא מפשעינו (פקודי רנד ע"ב), וכו', הרמז שהוא קליפה תנינא שבו גנוז הסוד שהוא לפנים, והוא קליפה תניינא דאגוזא קשה כאבנא כנ"ל, וא"א לעמוד על הסוד שבתוכו שהוא הלכה למשה מסיני דרגא דמשה, וזהו קבורת משה שהוא הסוד הגנוז וקבור ברמז, עכ"ל. דהיינו שהגימטריאות אינם כי אם הרמזים לעניני הנסתר, ועי' בהגר"א על תז"ח ח ע"א, וז"ל, ספר הזוהר הכל ברמז קשה להבין, ע"כ.